

PRIJEDLOG

DEMOGRAFSKA STRATEGIJA HRVATA
U BOSNI I HERCEGOVINI

Mostar, siječanj 2023.

Impressum:

Vijeće za izradu Strategije za demografsku revitalizaciju Hrvata u BiH

Predsjednik Vijeća

Božo Ljubić, predsjednik GV HNS-a

Članovi Vijeća

Josip Merdžo, tajnik GV HNS-a

Bariša Čolak, Odjel za ustavno-pravna pitanja

Ivan Vukoja, Odjel za kulturu i sport

Ilija Musa, Odjel za medije i informiranje

Mijo Krešić, Odjel za analitiku i nacionalnu sigurnost

Bojan Domić, Odjel za socijalna pitanja i koordinaciju civilnoga nevladinog sektora

Vjekoslav Bevanda, Odjel za financijska pitanja

Ljiljana Lovrić, Odjel za gospodarstvo

Vlado Džoić, Odjel za branitelje HVO-a i Domovinski rat

Stjepan Krasić, Odjel za prostorno planiranje, građenje, infrastrukturu i komunikacije

Josip Brkić, Odjel za međunarodne odnose

Ivo Čolak, Odjel za znanost i obrazovanje

Niko Marušić, Odjel za iseljništvo

Mile Pušić, Odjel za II. svjetski rat i poraće

Stručni tim za izradu Strategije za demografsku revitalizaciju Hrvata u BiH

Prof. dr. sc. Mirjana Milićević, FPMOZ, Sveučilište u Mostaru

Doc. dr. sc. Žarko Dugandžić, Filozofski fakultet, Sveučilište u Mostaru

Martina Miljak, mag. demografije, Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu

Recenzent

Prof. dr. sc. Stjepan Šterc, pročelnik Studija demografije, Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu

Lektorica

Doc. dr. sc. Marija Vasilj, Filozofski fakultet, Sveučilište u Mostaru

Prilozi

Jurica Milićević, GIS office, Super Map Software Co; Ltd

Grafička priprema

SHIFT d.o.o.

Sadržaj

Predgovor.....	5
Politički okvir za uspješnu demografsku strategiju i obnovu.....	6
Geneza dekroatizacije Bosne i Hercegovine - koliko nas je bilo i koliko nas je sada?	6
Srednji vijek i osmansko doba.....	6
Austrijska uprava i prva Jugoslavija.....	7
Druga Jugoslavija.....	8
Domovinski rat.....	9
Nova Bosna i Hercegovina - Daytonski mirovni sporazum i posljedice	11
Demografske posljedice	15
Kako do uspješne demografske obnove hrvatskoga naroda u BiH?	16
Hrvatske specifičnosti u kontekstu demografske obnove u Bosni i Hercegovini.....	17
Zaključak.....	21
Uvod (stručni dio).....	22
Kvaliteta i raspoloživost statističkih podataka.....	22
Dinamika kretanja stanovništva Bosne i Hercegovine.....	24
Dugoročni trendovi stanovništva.....	24
Razdoblje poslije Drugoga svjetskog rata do početka 1960-ih	25
Razdoblje od 1960. do 1990.	26
Razdoblje od 1990. do danas	27
Projekcije kretanja stanovništva do 2050.	27
Prostorna distribucija stanovništva	28
Utjecaj komponenti dinamike stanovništva	30
Hrvatsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini.....	32
Pregled demografskoga kretanja hrvatskoga stanovništva Bosne i Hercegovine (1879. – 2013.).....	32
Demografsko kretanje katoličkoga stanovništva u Bosni i Hercegovini od 2013. do 2020. godine.....	37
Demografsko kretanje Hrvata Bosne i Hercegovine od 1991. do 2013. godine	39
Procjene stanovništva Bosne i Hercegovine od 2014. do 2021. godine.....	44
Demografsko stanje i promjene u strukturi stanovništva Federacije BiH	46
Pregled demografskoga kretanja stanovništva od 2013. do 2020. u Federaciji Bosne i Hercegovine	46
Prirodno kretanje stanovništva Bosne i Hercegovine od 2016. do 2021. godine	58
Migracije	66
Kretanje broja učenika od 2010./11. do 2022./23. školske/akademske godine	69
Demografska politika	72
Donošenje dokumenata za strateški razvoj	72

Definirani prioriteti u Strategiji razvoja FBiH 2021. – 2027.	73
Smjernice populacijske politike – područja djelovanja i aktivnosti	75
Sustav mjera.....	76
Održivi gospodarski razvoj hrvatskih područja	76
Sustav obiteljskih potpora	78
Usklađivanje obiteljskoga i poslovnoga života.....	80
Skrb o djeci	81
Učinkoviti sustav zdravstvene zaštite za obitelji	82
Olakšice i potpore.....	83
Stimulacija imigracijske revitalizacije (dijaspora).....	84
Obrazovanje	84
Razvoj i institucionalizacija hrvatske kulture i njezino stavljanje u funkciju demografske održivosti	85
Razvoj i institucionalizacija medija i njihovo stavljanje u funkciju demografske revitalizacije Hrvata u BiH.....	86
Provedba mjera.....	87
Umjesto zaključka.....	88
Ključna zapažanja	89
Literatura.....	90

PREDGOVOR

Suočeni s demografskom erozijom, starenjem stanovništva, rastućim iseljavanjem i niskom stopom fertiliteta, s čime se suočava Bosna i Hercegovina, što se posebice odnosi na hrvatski narod u BiH i Republici Hrvatskoj, Glavno je vijeće Hrvatskoga narodnog sabora BiH na temelju zaključka Predsjedništva HNS-a BiH pokrenulo projekt demografske strategije u cilju demografske revitalizacije hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini.

Cilj je Strategije na osnovi dostupnih demografskih pokazatelja, uzimajući u obzir demografske trendove u BiH i okruženju, kreirati viziju i ideje demografske strategije i demografske revitalizacije Hrvata u BiH. U okviru Strategije opisat će se stanje i razvojni potencijali s prikazom političkih, institucionalnih, gospodarskih i financijskih pretpostavki, s posebnim naglaskom na ubrzane promjene koje se događaju u globaliziranome svijetu, kako one vezane za zapošljavanje tako i one uzrokovane tehnološkim razvojem i klimatskim promjenama koje već danas utječu na promjenu demografske slike kako u BiH tako i šire u Europi i svijetu.

Pri tome je posebno važno analizirati politički položaj hrvatskoga naroda u BiH s obzirom na to da živimo u postkonfliktnome i podijeljenome društvu i nedovršenoj državi, što posebno pogađa hrvatski narod koji je ustavno neravnopravan i mnoge demotivira za ostanak u ovakvoj državi. Stoga je, kada govorimo o demografskoj obnovi hrvatskoga naroda, poseban naglasak potrebno staviti na ovaj problem s kojim se uglavnom ne suočavaju druge zemlje i narodi pa niti druga dva konstitutivna naroda u BiH u mjeri u kojoj se hrvatski narod suočava.

Okvirni sadržaj Strategije:

- Geneza dekroatizacije Bosne i Hercegovine i politički okvir za uspješnu demografsku obnovu
- Prikaz demografske slike stanovništva i Hrvata u BiH od II. svjetskog rata do 1991. te od 1991. do 2020.
- Institucionalni okvir (mjere koje su provedive u okviru postojećega političkog, institucionalnog i ekonomskog okvira i eventualne potrebne promjene ovoga okvira)
- Ekonomski pokazatelji i financijski potencijal za provedbu ciljeva strategije
- Strateški ciljevi
- Prioriteti
- Mjere i aktivnosti.

U cilju praćenja izrade Demografske strategije i implementacije, Glavno je vijeće osnovalo Vijeće za demografsku strategiju i revitalizaciju Hrvata i Znanstveno-stručnu skupinu.

Božo Ljubić, predsjednik Glavnoga vijeća HNS-a BiH

Politički okvir za uspješnu demografsku strategiju i obnovu

Prof. dr. sc. Božo Ljubić, dr. med.

U ovome će poglavlju biti riječi samo o političkim aspektima i uzrocima dekroatizacije Bosne i Hercegovine od srednjega vijeka do danas te o političkim preduvjetima za uspješnu demografsku obnovu Hrvata u Bosni i Hercegovini. Znanstvenici i stručnjaci iz područja demografije imaju zadaću obraditi ovo pitanje kako s pozicije prikaza aktualnoga stanja tako i s projekcijama i prijedlozima sektorskih politika koje trebaju u konačnici dovesti do zaustavljanja sadašnjega trenda demografske erozije s postupnim prijelazom prema demografskoj obnovi. U ovome će se poglavlju razmatrati politički aspekti ovoga problema s posebnim naglaskom na ustavno-pravni položaj hrvatskoga naroda kao preduvjet ravnopravnosti, očuvanja političkoga subjektiviteta kao osnovnoga preduvjeta za uspjeh svih strategija i politika, pa i one demografske. Donosi se i kratak osvrt na genezu dekroatizacije Bosne i Hercegovine jer nema svrhe lamentirati nad teškom prošlošću i nepravdama s kojima smo se suočavati, već, poučeni time, rješavati današnje nepravde.

Demografski pokazatelji jednoga naroda u državi uvijek su sinteza odnosno rezultanta različitih pokazatelja: natalitet, mortalitet, imigracija/doseljavanje, emigracija/iseljavanje. Ovi su pak pokazatelji posljedica socioekonomskih prilika, političkoga položaja, tehnoloških promjena, politike zapošljavanja itd. To onda kod pojedinaca, u ovome slučaju pripadnika hrvatskoga naroda, stvara na jednoj strani optimizam, pozitivan odnos prema rađanju, prema sredini u kojoj živi i kao rezultantu ostanak. Na drugoj je pak strani neizvjesnost, tjeskoba, frustracija, a na kraju uzmak i, konačno, odlazak.

Ako tomu pridodamo rat, istrjebljenje, izbjeglištvo i politički progon, Hrvati su u BiH u najvećoj mjeri žrtve, od osmanske okupacije preko tri velika ratna pogrona u prošleme stoljeću (Prvi i Drugi svjetski rat i Domovinski rat). Međutim, politički se progon Hrvata tu ne završava, već se nastavlja i u 21. stoljeću kroz političko nasilje i proces dekonstituiranja i traje sve do današnjih dana. Cilj ovoga dokumenta nije tražiti neka posebna prava i demografska rješenja za Hrvate nauštrb bilo koga. Naime, sve ono što jača Hrvate u BiH, jača i Bosnu i Hercegovinu i obratno. Stoga je većina sadržaja ovoga dokumenta zapravo primjenjiva na korist svih građana i naroda u BiH, a samo manji dio tretira specifičnosti hrvatskoga pitanja u kontekstu demografske obnove.

Geneza dekroatizacije Bosne i Hercegovine - koliko nas je bilo i koliko nas je sada?

Srednji vijek i osmansko doba

S križom ispred i riječima: „*U ime oca i sina i duha svetoga*“ počinje Povelja Kulina bana, a završava: „*neka mi Bog pomogne i sveto Evandjelje...*“.

„*Ja Radoje banov pisah ovu knjigu banove povelje od rođenja Kristova tisuću i sto osamdeset i devet ljeta, mjeseca augusta dvadeset i deveti dan(na dan) odrubljenja glave Ivana Krstitelja.*“

Poznato je koji narod u Bosni i Hercegovini danas slavi 29. kolovoza kao svoj blagdan – mučeništvo svetoga Ivana Krstitelja. To je hrvatski narod. Da nije bilo nasilnoga i manje nasilnoga prelaska na islam pod osmanskim okupacijom i da nije bilo pravoslavnoga doseljavanja, potaknutoga različitim razlozima, a opet najčešće od strane različitih okupatora, danas bi čitava Bosna i Hercegovina bila

većinski katolička i hrvatska. Bi li nas bilo 3,5 milijuna ili 30 milijuna, to danas nitko ne može odgovoriti.

Prije pada Bosne pod osmansku okupaciju, 90 % stanovništva Bosne bilo je katoličke vjere. Osmanlije su dijelom pobili visoko bosansko plemstvo, a njihovu djecu odveli u Carigrad i preobratali na islam, dio je pod prisilom, ili da bi sačuvali glavu i posjede, prihvatio islam. Ubili su bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića koji se nakon pada Jajca sklonio u Ključ, a zatim je na prevaru doveden u Jajce, gdje je po naredbi sultana Mehmeda II. pogubljen. Zauzimajući bosanske gradove, Osmanlije su dio stanovništva ostavljali u gradu, dio davali svojim zapovjednicima kao roblje, a jednu trećinu odvodili u Carigrad i Aziju, gdje su ih, navodno, putopisci i posjetitelji susretali još stotinjak godina. Osmanlije su tijekom okupacije Bosne porušili većinu katoličkih crkava i samostana. Proučavajući osmansko doba, povjesničar i franjevac Andrija Zirdum pronašao je podatak da je u tome vremenu porušeno 48 franjevačkih samostana i 464 katoličke crkve (*Bosna franciscana* 15, str. 161–219.).

Što zbog istrjebljenja, što zbog progona, što zbog prisilnoga ili manje prisilnoga prevjeravanja, broj katolika Hrvata se nakon prelaska Bosne pod austrijsku upravu smanjio na 304 tisuće u apsolutnome broju i na 19,4 % (*The population of Bosnia and Herzegovina, ethnic make-up by settlements*, DZS, State Institute of Statistics of Republic of Croatia, Zagreb, 1995.; prema: Ante Markotić, *BiH-Ne BiH*, Mostar, 2005., str. 468.) u odnosu na Muslimane i Srbe (dakle, nešto manje u apsolutnome broju nego danas, a nešto više procentualno).

Ne ulazeći u sve aspekte dekretoizacije Bosne i Hercegovine pod osmanskom okupacijom, generalno obrazloženje može se sažeti pod pojam političke i vjerske neravnopravnosti.

Vratimo se ponovo na Povelju Kulina bana. U Bosni i Hercegovini se često tvrdi da je ova Povelja njezin rodni list. Nažalost, oni koji se najviše zaklinju u nju i diče se njome, priznaju Bosni rodni list, ali joj niječu krsni list, o čemu svjedoči kameni spomenik u Tuzli na kojem je ispisan tekst Povelje Kulina bana, ali bez početka i kraja, koji je naveden na početku ovoga poglavlja. To, kao i stalna rušenja križeva i simbola na katoličkim grobljima i bogomoljama, više od bilo čega drugoga govori da su nekima sljednici Kulinove vjere, što su Hrvati katolici danas, nepoželjni u Bosni i Hercegovini. Dakle, to je svakako dio problema i odgovor na pitanje što je uzrokom hrvatske neravnopravnosti u BiH i dio uzroka iseljavanja i njezine dekretoizacije, kako kroz povijest tako i danas.

Austrijska uprava i prva Jugoslavija

Prelaskom Bosne i Hercegovine pod austrijsku upravu kreće blagi i postupni hrvatski demografski oporavak, iako bi bilo pogrešno tvrditi da je to bila austrijska namjera. Austriji zasigurno nije bilo stalo do jačanja hrvatskoga elementa u BiH jer bi to osnažilo ukupni hrvatski položaj u okviru K&K monarhije, što im zasigurno nije bio cilj. Međutim, valja priznati da su se pod austrijskom upravom općenito više poštivala vjerska i nacionalna prava nego što je to bio slučaj pod osmanskom okupacijom. Nadalje, Hrvati katolici mnogo su se komotnije osjećali pod vlašću katoličke carevine. Tomu treba dodati i doseljavanje stručne radne snage iz zemalja pod vlašću Monarhije (Slovačke, Austrije, Hrvatske, Italije, Poljske, Mađarske) od kojih su se mnogi ženili i udavali za pripadnike/pripadnice hrvatskoga naroda, čime su se često postupno kroatizirali. Bilo kako bilo, postotak se Hrvata na popisu iz 1910. penje na 20,7 % (*The population of Bosnia and Herzegovina, ethnic make-up by settlements*, DZS, State Institute of Statistics of Republic of Croatia) da bi, nakon završetka Prvoga svjetskog rata, u prvoj Jugoslaviji na prvome popisu iz 1921., taj postotak narastao na 22 % (Isto) stanovništva Bosne i Hercegovine.

Formiranjem Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca nakon Prvoga svjetskog rata, a zatim Kraljevine Jugoslavije, Hrvati u BiH nisu doživjeli svoju ustavno-političku ravnopravnost. Međutim, valja konstatirati da su Hrvati u ovoj državi ipak tretirani kao jedan od tri temeljna naroda, da su Hrvati iz BiH bili u zajedničkoj državi s ostalim Hrvatima u Hrvatskoj, te da je pred sam kraj prve Jugoslavije postignut i dogovor o Banovini Hrvatskoj koji je većinu Hrvata unutar zajedničke države smještao u zasebni hrvatski entitet i ustavno-pravno osiguravao Hrvatima veću ravnopravnost. Tako popis stanovništva iz 1931. bilježi daljni blagi udio Hrvata u BiH od 22,5 %, da bi popis iz 1948., nakon uspostave druge Jugoslavije, pokazao udio od 23,9 % (*The population of Bosnia and Herzegovina, ethnic make-up by settlements*, DZS, State Institute of Statistics of Republic of Croatia) Hrvata u Bosni i Hercegovini. To je u postotku najveći udio koji su Hrvati u BiH imali od pred-osmanskoga doba do danas. Ovo razdoblje zorno pokazuje kako je demografska situacija u uskoj vezi s političkim položajem naroda koji je nesumnjivo nakon prestanka osmanske okupacije išao nabolje. Treba li nas to danas ohrabriti ili zabrinuti, ovisi o tome kako ćemo se odsada ponašati.

Druga Jugoslavija

To što je popis stanovništva u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (FNRJ) iz 1948. pokazao najveći postotak Hrvata u BiH još od predosmanskoga doba u srednjem vijeku, nije nikako zasluga ove nove slobodne „narodne“ Jugoslavije, već naslijeđeno stanje iz prošle tzv. „tamnice naroda“. Bilo kako bilo, od prvoga poslijeratnog popisa 1948., udio Hrvata u stanovništvu Bosne i Hercegovine u konstantnu je padu; 1953. - 21,7 %, 1971. - 20,6 %, 1981. - 18,4 % i 1991. - 17,4 % (Isto).

Kako „sloboda“ može biti gora od „tamnice“, pokušat će se odgovoriti u tekstu koji slijedi.

Dakle, završetkom rata dogodio se pokolj hrvatskih mladića kod Bleiburga tijekom i nakon križnoga puta. Desetine tisuća hrvatskih mladića iz BiH, zajedno sa stotinama tisuća ostalih Hrvata, mahom u fertilnome dobu, ubijeno je bez suda i suđenja tijekom nekoliko dana i mjeseci 1945. Samo su u malome hercegovačkom selu Uzarići 103 mladića poginula u Drugome svjetskom ratu (od toga pored 74 imena i prezimena stoji 1945. godina kao godina pogibije, dakle, nakon Bleiburga, tijekom „križnoga puta“). Samo u selu koje je tada moglo imati stotinjak domaćinstava pobijena je jedna čitava generacija. Kako se ovo drugačije može nazvati nego genocidom?! Možemo samo zamisliti koliko bi oni potomaka dali ovoj zemlji da su ostali živi. Ako tomu dodamo i desetine tisuća drugih Hrvata koji su izbjegli iz Bosne i Hercegovine nakon rata u strahu od represije ili zbog represije, možemo zaključiti što je uzrok pada udjela Hrvata u BiH nakon uspostave nove Jugoslavije. Ova bratstvo-jedinstvenujuća Bosna i Hercegovina, „ni srpska, ni hrvatska ni muslimanska, već i srpska i hrvatska i muslimanska“, biva sve manje hrvatska, što je lako ilustrirati na više primjera.

Politika zapošljavanja:

U svojoj knjizi *BiH - Ne BiH* (Mostar, 2005.), u tekstu pod naslovom „Kako kopne Hrvati u Bosni i Hercegovini“, demograf Ante Markotić među prvim uzrocima navodi pitanje zapošljavanja u društvenome sektoru. Znajući da je društveni sektor u socijalizmu obuhvaćao ne samo administraciju i policiju već i velika javna poduzeća, Hrvati su bili prisiljeni na iseljavanje zbog ekonomskih razloga. Hrvati su upravo zbog političke neravnopravnosti, koja se tada iskazivala i kao politička nepodobnost, teže nego druga dva naroda mogli dobiti zaposlenje u ovome sektoru. S obzirom na to da su se Hrvati teško mogli zaposliti u institucijama partije, armije, sudstva, policije, diplomacije, birali su često takva zvanja za koja im nije bila najbitnija partijska odnosno politička podobnost. Tako su se, primjerice, mnoge generacije opredjeljivale za tehničku i medicinsku struku. Sinovi i kćeri partijske nomenklature, među kojima su Hrvati bili najmalobrojniji, birali su humanističke znanosti i nakon toga zauzimali ključne pozicije u partiji, vladi, diplomaciji, medijima itd. Moguće je navesti još mnogo primjera kako su komunističke vlasti politikama poticale dekroatizaciju općina i gradova. Jedan je od primjera lociranje namjenske tj. vojne industrije. Primjera radi, gradić Novi Travnik (koji se zvao i

Pucarevo) imao je hrvatsku većinu. Lociranjem namjenske industrije, u Novi Travnik dovode se „politički podobni“ stručnjaci i radnici, a većina njih nisu Hrvati, pa grad postupno gubi svoj hrvatski urbani karakter i hrvatsku većinu. Ruralni dijelovi i dalje su prepušteni većinom Hrvatima. Posljedice svega toga vidljive su čak i danas u strukturi zanimanja, medija, izdavačkih kuća, gradova itd.

Administrativno-teritorijalni preustroj općina i gradova:

Drugi vid planirane dekroatizacije jest smišljeno administrativno razbijanje velikih zemljopisnih cjelina s većinskim hrvatskim stanovništvom i njihovo pripajanje većinskim najčešće srpskim općinama. Umjetno su okrupnjavane i gradske cjeline sa srpskim i muslimanskim stanovništvom i na taj su način Hrvati u BiH, kao prosječno najobrazovaniji dio populacije, od urbanoga sve više postajali ruralni narod. Očit je primjer Sarajevo koje je „1910. god. brojilo 35,6 % muhamedanaca, 34,5 % rimokatolika, 15 % istočno pravoslavnih, a ostalo su bili Židovi i ostali“. Danas je ono što se zove federalno Sarajevo pretežito muslimanski bošnjački grad, a ono što se zove Istočno Sarajevo uglavnom srpski. Gdje su Hrvati? Iselili su se iz BiH ili preselili u sela svojih predaka ili gradiće širom srednje Bosne i Hercegovine koji tek stječu svoj urbani karakter. Drugi je primjer mostarska općina. Prilikom komunalne reorganizacije, općini Mostar pripajaju se naselja Gornje Dreznice (mahom nastanjena Muslimanima) koja su tri puta bliže Jablanici nego Mostaru, a naselje Ljuti Dolac koje je na „cigar hod od Mostara“, kako su govorili naši stari, pripaja se općini Široki Brijeg. Na taj način Mostar prije rata postaje većinski muslimanski.

Ekonomska emigracija:

Početakom 60-ih godina prošloga stoljeća komunističke su se vlasti dosjetile kako rješavati hrvatsko pitanje u državi, a u isto vrijeme i nezaposlenost. Potiče se davanje crvene putovnice za čim prvi polaze upravo Hrvati iz Bosne i Hercegovine, više Hercegovine nego Bosne, jer je ovaj kraj desetljeće i pol bio potpuno ekonomski zapostavljen, bez društvenih investicija i poduzeća, a privatna je inicijativa i tako bila gotovo zabranjena. Desetine tisuća Hrvata postaju radnicima na privremenome radu koji za njih prestaje odlaskom u mirovinu, a za njihovu djecu i unuke trajna domovina postaje zemlja u kojoj su radili njihovi roditelji. Kako navodi Ante Markotić u svojoj knjizi, Bosna i Hercegovina je u razdoblju od 1971. do 1991. svakim satom iseljavanja gubila po jednoga Hrvata. Mjesečno je to, kako navodi Markotić, bilo jedno selo, a godišnje manji grad. U tome je razdoblju narodna supstancija održavana blizu „pozitivne nule“ zahvaljujući prirodnomu priraštaju. Emigracijom je u tome razdoblju izgubljen cjelovit prirodni priraštaj od nekih 165 tisuća osoba i još „25 tisuća od glavnice iz 1971.“. Hrvatski se narod u BiH, nažalost, zadnja dva desetljeća nakon Daytonu i nepravедna ustavnog ustroja mira, suočava sa sličnim trendom iseljavanja, međutim, s negativnim prirodnim priraštajem izgubili smo gotovo polovinu svoje prijeratne glavnice. Stoga cilj demografske obnove treba primarno biti zaustavljanje iseljavanja jer je iseljavanje, parafrazirajući riječi Josipa Županova, osam puta veći demografski problem od niskoga nataliteta. Pa ako niski natalitet možemo nazvati medicinskim terminom „anemija naroda“ koju treba liječiti dugotrajno, onda iseljavanje možemo smatrati krvarenjem koje se mora žurno zaustaviti jer će bolesnik iskrvariti. I jedno i drugo u konačnici znači anemiju, međutim, za niski natalitet možemo i moramo uzeti i nešto vremena, dok iseljavanje moramo zaustaviti odmah želimo li sačuvati hrvatski narod u BiH i u konačnici hrvatsko pravo na Bosnu i Hercegovinu. Demografsku bilancu položaja hrvatskoga naroda u socioekonomskome i političkome pogledu tijekom trajanja druge Jugoslavije otkriva popis stanovništva iz 1991., odnosno, pad udjela Hrvata u stanovništvu BiH na 17,4 %.

Domovinski rat

Domovinski je rat za Hrvate u Bosni i Hercegovini počeo još srpskom pobunom i agresijom tzv. JNA na Hrvatsku jer se tisuće mladih ljudi iz BiH uključilo u obranu Hrvatske. Mnogi su od njih položili živote od Dubrovnika do Vukovara i dalje i prije nego što je počeo napad JNA na Bosnu i Hercegovinu. Nije onda slučajnost što je rat u BiH počeo upravo napadom na hrvatsko mjesto Ravno u Istočnoj Hercegovini jer je, pored strateškoga značaja ovoga područja u planu okupacije juga Hrvatske, ova hrvatska enklava otprije bila kamen u cipeli velikosrpskim ambicijama ovladavanja ovim dijelom Hercegovine.

U Domovinskome je ratu u BiH ubijeno ukupno 8380 Hrvata. Djelovanjem srpskih ili muslimanskih/bošnjačkih postrojbi u BiH u razdoblju od 1991. do 1995. godine, tijekom izravnih borbenih djelovanja između HVO-a i spomenutih postrojbi, ukupno je ubijena 3261 osoba. Radilo se o hrvatskim civilima i zarobljenim pripadnicima HVO-a (2434 muškaraca i 827 žena). Od toga su ubijene 3093 odrasle osobe, 1967 civila, 1126 pripadnika HVO-a te 168 djece i maloljetnih osoba.

Ukupno je tijekom rata sa svojih ognjišta protjerano ili izbjeglo 312 tisuća Hrvata. S područja pod nadzorom Bošnjaka u Bosni i Hercegovini protjerano je ili izbjeglo 170 000 Hrvata, dok su iz Republike Srpske ispred napada postrojbi Vojske Republike Srpske protjerane ili izbjegle 142 000 Hrvata.

Prema rezultatima istraživanja s područja pod vlašću Hrvata u BiH, u razdoblju 1992. – 1995. protjerano je ili je napustilo to područje 112 000 Srba i Bošnjaka, što od ukupna broja prognanika u BiH iznosi 9,12 %. S područja pod srpskom vlašću u BiH (Republika Srpska) protjerano je ili je napustilo to područje 586 400 Hrvata i Bošnjaka, što predstavlja 47,7 % od sveukupna broja prognanika. Iz dijelova BiH pod bošnjačkom vlašću protjerano je ili je napustilo to područje 529 000 Hrvata i Srba, što iznosi 43,10 % od broja svih prognanika u BiH (podatci Dokumentacijskoga centra domovinskoga rata HVO-a Mostar). Ovi su podatci navedeni zbog činjenice što se na osnovi presuda Haškoga tribunala u dijelu bosanskohercegovačke javnosti i politike manipulira presudama, zanemarujući činjenice, optužujući hrvatsko političko i vojno vodstvo i stigmatizirajući čitav hrvatski narod zbog „udruženoga zločinačkog pothvat“. Na taj način priskrbuju moralno pravo za nastavak dekonstituiranja i obespravljanja hrvatskoga naroda u BiH što, razumije se, potiče frustraciju i negativan stav velikoga broja Hrvata prema ovoj državi i motivira ih na daljnje iseljavanje. To je paradoksalno s obzirom na činjenicu da je hrvatski narod prvi organizirano stao u obranu Bosne i Hercegovine, organizirao civilnu vlast na područjima HZ/HR HB, kojom je kontrolirala hrvatska komponenta oružanih snaga BiH – HVO, koja je servisirala potrebe svih njezinih stanovnika, bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost.

Paradoks je još veći kada se vidi da je srpska strana koja nije htjela nikakvu BiH i konačno poražena u ratu, najvećim dijelom zahvaljujući hrvatskim oružanim snagama u vidu HVO-a i hrvatske vojske (na osnovi sporazuma Tuđman – Izetbegović), dobila polovicu Bosne i Hercegovine etnički gotovo očišćenu od Hrvata, te da je upravo zahvaljujući hrvatskim oružanim snagama omogućen Daytonski mirovni sporazum (DMS). Ovim je sporazumom hrvatski narod zapravo stavljen u neravnopravan položaj u odnosu na druga dva naroda zbog same činjenice da je zemlju triju konstitutivnih naroda podijelio na dva entiteta, jedan s izrazitom srpskom, a drugi s izrazitom bošnjačkom većinom.

Rat je za hrvatsku demografsku eroziju i dekroatizaciju Bosne i Hercegovine ostavio daleko veće posljedice nego broj poginulih jer se velik broj izbjeglih nikada nije vratio u ovu zemlju i danas popunjava demografske deficite zapadnoeuropskih i prekoceanskih zemalja.

Nova Bosna i Hercegovina - Daytonski mirovni sporazum i posljedice

Suvremena Bosna i Hercegovina rezultat je nagle transformacije jedne od šest republika bivše Jugoslavije u neovisnu, međunarodno priznatu državu sa složenim poratnim daytonskim uređenjem. U raspletu jugoslavenske krize kasnih 80-ih i početkom 90-ih godina prošloga stoljeća, na površinu su isplivale sve slabosti i suprotnosti dotada postojeće Jugoslavije koje su završile njezinim raspadom i krvavim ratom koji je najteže posljedice ostavio u Bosni i Hercegovini.

Kada je postalo jasno da se postojeća savezna država neće moći održati, u Bosni i Hercegovini se tragalo za modelom harmonizacije unutarnjih, prije svega međunacionalnih odnosa, kao odgovorom na novu političku realnost.

Paralelno s raspletom krize u bivšoj Jugoslaviji tekli su politički procesi definiranja budućnosti same Bosne i Hercegovine u kojima su akteri bili tek izabrani politički predstavnici triju konstitutivnih naroda predstavljeni trima nacionalnim strankama: HDZ BiH u ime Hrvata, SDA u ime Muslimana/Bošnjaka i SDS u ime Srba. Odmah su na vidjelo izišli različiti pogledi na ustroj Bosne i Hercegovine, kako glede njezina unutarnjeg uređenja tako i njezina položaja u nekoj eventualnoj budućoj zajedničkoj državi.

Pri tome je:

- muslimansko-bošnjačka strana zagovarala neovisnost države s unitarnim unutarnjim uređenjem
- hrvatska strana zagovarala izlazak iz Jugoslavije i federalni ustroj po nacionalno-teritorijalnome principu, tj. federalne jedinice s nacionalnom većinom jednoga, drugoga i trećega konstitutivnog naroda
- srpska strana zastupala ostanak cijele BiH ili barem njezina većeg dijela u nekoj novoj krnjoj Jugoslaviji.

Važno je naglasiti da su i danas, više od 25 godina nakon uspostave mira u Bosni i Hercegovini, na političkoj sceni prisutne slične političke paradigme, o čemu svjedoči podatak da u BiH još uvijek nije riješeno ni međunacionalno pitanje niti je postignut stabilan konsenzus glede njezina unutarnjeg ustroja.

Bosna i Hercegovina proglasila je neovisnost nakon referenduma održanoga 29. veljače i 1. ožujka 1992. godine na kojem je glasovalo 63,6 % stanovnika BiH s pravom glasa, od kojih je njih 99,7 % podržalo neovisnost.

Uvidom u rezultate referenduma, razvidno je kako je najveći postotak izlaznosti zabilježen u većinskim hrvatskim općinama i sredinama. Uzimajući u obzir činjenicu da su Hrvati tada činili 17,4 % stanovništva BiH, te da su Srbi gotovo u potpunosti bojkotirali referendum, jasno je da bez Hrvata ne bi bilo natpolovičnoga odaziva na referendum, a time niti neovisnosti Bosne i Hercegovine. Time su Hrvati izbacili Bosnu i Hercegovinu iz krnje, Miloševićeve Jugoslavije.

Međutim, već prilikom definiranja referenduskoga pitanja, na vidjelo su izbile političke i konceptualne razlike u odnosu na buduću samostalnu državu između predstavnika dvaju naroda - Muslimana/Bošnjaka i Hrvata, dvaju naroda koji su podržali neovisnost BiH.

Hrvati su inzistirali na sljedećoj definiciji referenduskoga pitanja: „*Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državnu zajednicu konstitutivnih i suverenih naroda hrvatskog,*

muslimanskog i srpskog u njihovim nacionalnim područjima (kantonima)?“ (tzv. Livanjsko pitanje).

Skupština RBiH je, unatoč tomu, glasovima muslimanskih/bošnjačkih zastupnika izglasala pitanje: „*Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda BiH – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?*“.

Iako nisu bili zadovoljni sadržajem referenduskoga pitanja koji nije eksplicitno afirmirao princip teritorijalnoga federalizma kojega su tada podržavali predstavnici međunarodne zajednice kao rješenje za zaustavljanje nasilja i preduvjet za nezavisnost BiH, hrvatski su politički predstavnici ipak pozvali Hrvate da podrže neovisnost BiH. Političke i konceptualne razlike koje su u predreferendumske vrijeme opterećivale odnose bošnjačkih (tada muslimanskih) i hrvatskih predstavnika, u sličnu su obliku vidljive i danas u Federaciji BiH, gdje Bošnjaci zastupaju politiku unitarizma, dok se Hrvati još uvijek bore za očuvanje i provođenje načela konsocijacije i federalizma kao jedinih načela koja imaju kapacitet urediti društvene i političke odnose u višenacionalnim državama poput BiH.

Washingtonski sporazum:

Nakon što su se tijekom 1992. godine hrvatske i bošnjačke oružane snage više ili manje koordinirano suprotstavljale velikosrpskoj agresiji, tijekom 1993. godine došlo je do međusobnih sukoba između postrojbi Armije RBiH i Hrvatskoga vijeća obrane. Taj je sukob počeo jenjavati početkom 1994. godine. Diplomatskim zalaganjem i posredovanjem Sjedinjenih Američkih Država i Republike Hrvatske, privremeni administrativni aranžmani na teritorijima pod kontrolom HVO-a i ARBiH (Hrvatska Republika Herceg-Bosna i Republika Bosna i Hercegovina) te Republika Hrvatska potpisali su **18. ožujka 1994. godine** preliminarni Sporazum o stvaranju Federacije BiH, tzv. **Washingtonski sporazum**. Tim je sporazumom definiran unutarnji ustroj teritorija s **većinskim bošnjačkim i većinskim hrvatskim stanovništvom u BiH** koji je preoblikovan u Federaciju Bosne i Hercegovine (FBiH). FBiH se po sporazumu sastojala od federalnih jedinica, županija/kantona, koje imaju jednaka prava i odgovornosti. Takav kantonalni ustroj predstavljao je svojevrstu obranu od moguće političke dominacije izrazito brojnijega naroda (Bošnjaka) nad malobrojnijim (Hrvatima) na prostoru FBiH.

Prva Vlada uspostavljena nakon Washingtona bila je koncipirana kao Vlada Republike i Federacije Bosne i Hercegovine, ali s istim personalnim sastavom. Vlada Republike BiH imala je zadaću nastaviti legitimitet međunarodno priznate države nakon provedenoga referenduma, a Vlada Federacije BiH prakticirati izvršnu vlast na teritorijima koji su kontrolirali hrvatske i bošnjačke snage odnosno dva bivša „administrativna aranžmana, RBiH i HRHB“. Vrlo brzo nakon uspostave Federacije BiH na vidjelo su ponovo izišle konceptualne razlike između predstavnika Hrvata i Bošnjaka u odnosu na aktualnu i buduću državnu strukturu. Dok su Hrvati Federaciju BiH vidjeli kao Federaciju dvaju konstitutivnih naroda i ostalih koji u njoj žive, bošnjačka ju je strana u prvoj fazi nastojala prikazati i implementirati isključivo kao Federaciju federalnih jedinica - kantona/županija, a u drugoj fazi što više ovlasti s razine županija/kantona prebaciti na federalnu razinu.

Preko relativiziranja i negiranja načela konstitutivnosti naroda u prvoj fazi, te razvlašćivanja kantona/županija u drugoj fazi, bošnjačka je nacionalna politika išla u smjeru unitarizacije i centralizacije Federacije i njezina pretvaranja u entitet s izrazitom bošnjačkom institucionalnom i političkom dominacijom. To je sve eskaliralo nakon Daytona, a osobito nakon nametnutih revizija Daytonskoga mirovnog sporazuma od strane predstavnika međunarodne zajednice.

Daytonski sporazum:

Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini ili Daytonski mirovni sporazum parafiran je u Daytonu (SAD) na kraju mirovne konferencije održane od 1. do 21. studenoga 1995. godine, a službeno je potpisan u Elizejskoj palači u Parizu 14. prosinca 1995. godine. Daytonski sporazum zapravo je ustrojio Bosnu i Hercegovinu kao asimetričnu konfederaciju.

Stvoren je izrazito asimetričan sustav u kojem je entitet Republika Srpska izrazito centralizirana, unitarna struktura s apsolutnom srpskom etničkom većinom i dominacijom. Drugi entitet, Federacija BiH, decentralizirana je federalna zajednica koju čini deset kantona, od kojih pet ima izrazitu bošnjačku većinu, tri izrazitu hrvatsku većinu, i dva koja su mješovita, bez izrazite većine. No, na razini entiteta sama Federacija ima izrazitu bošnjačku većinu (70,40 %).

Sastavni je dio Daytonuskoga mirovnog sporazuma **Aneks IV – Ustav Bosne i Hercegovine** koji definira njezinu administrativno-teritorijalnu i institucionalnu strukturu te ustavnu poziciju njezinih konstitutivnih naroda. Iako je Aneks IV Bosnu i Hercegovinu definirao prvenstveno kao državu njezinih triju konstitutivnih naroda, što je jasno vidljivo već iz preambule Ustava, ovi principi nisu dosljedno operacionalizirani kroz ostatak Ustava već i zbog činjenice da je država triju konstitutivnih naroda sastavljena od dva entiteta, jednoga s izrazitom srpskom, a drugoga s izrazitom bošnjačkom demografskom većinom.

Ipak, malobrojniji su Hrvati izvorno mogli ostvarivati svoja nacionalna prava barem u Federaciji BiH i na razini države zahvaljujući principima pariteta i legitimnoga zastupanja koji su bili prisutni u izvornome Ustavu Federacije BiH, prije nametnutih amandmana od strane visokih predstavnika. Naime, Vlada Federacije BiH bila je uspostavljena na načelima pariteta i konsenzusa između bošnjačkih i hrvatskih političkih predstavnika. Paritet se ogledao u ravnomjernoj zastupljenosti u Vladi FBiH – ukoliko je ministar bio Bošnjak, njegov je zamjenik bio Hrvat i obrnuto. U donošenju odluka Vlade FBiH ravnopravno su sudjelovali svi ministri i svi zamjenici, a vrijedio je i ograničen institut veta u donošenju odluka, što zorno pokazuje kako su se sve bitne odluke u Vladi FBiH morale donositi konsenzusom bošnjačkih i hrvatskih ministara.

Dom naroda Parlamenta Federacije BiH bio je sastavljen od **po 30 delegata/izaslanika u klubu Hrvata i 30 delegata/izaslanika u klubu Bošnjaka**, uz proporcionalan broj zastupnika ostalih (koji su tada uključivali i Srbe u FBiH). Neophodna je bila najmanje jedna polovina delegata svakoga kluba za prijedlog kandidata za predsjednika i dopredsjednika Federacije BiH, koji su zatim imenovali Vladu Federacije BiH. Gotovo se nije moglo dogoditi da Predsjednik i Vlada Federacije BiH budu izabrani bez legitimne većinske političke volje bilo kojega od dvaju konstitutivnih naroda u Federaciji.

Ovi mehanizmi zaštite nacionalnih prava nisu ni na koji način ograničavali funkcioniranje Federacije BiH, već su bili instrument rasta međusobnoga povjerenja između Bošnjaka i Hrvata te povjerenja u institucije države, a time i u samu državu BiH. To je bilo jedino vrijeme autohtonoga rasta međusobnoga povjerenja između dvaju konstitutivnih naroda, Hrvata i Bošnjaka, koji još od Washingtona i Daytona dijele i demografski i ustavno i politički odgovornost za ovaj dio Bosne i Hercegovine s obzirom na to da je drugih 49 % dano u punu nadležnost političkim predstavnicima Srba, koji se uostalom i zove Republika Srpska.

Promjene Daytonuskoga i Washingtonskoga mirovnog sporazuma i ustavnopravnoga poretka BiH te proces dekonstituiranja Hrvata u BiH:

Proces dekonstituiranja Hrvata u BiH započeo je 2000. godine prijedlogom izmjena izbornih pravila na inicijativu voditelja misije OEES-a u BiH Roberta Barryja. Ovi su amandmani na izborna pravila predloženi uoči samih općih izbora 2000. godine i usvojeni su od strane Privremenoga izbornog

povjerenstva 14. listopada 2000. godine. Prema tim su izmjenama, koje su važile samo na tim izborima, svi zastupnici svih županijskih skupština sudjelovali u izboru svih izaslanika u Dom naroda Federacije BiH, neovisno o nacionalnoj pripadnosti županijskih zastupnika, kao i o klubu odgovarajućega konstitutivnog naroda u koji biraju izaslanike.

To je značilo da su brojniji bošnjački županijski zastupnici i bošnjačke stranke bile u mogućnosti birati hrvatske izaslanike u Dom naroda u većinski bošnjačkim županijama (pet od deset županija) te tako u potpunosti ignorirati izbornu volju hrvatskoga naroda u tim županijama. Iako su izbori 2000. godine implementirani po novim pravilima, međunarodna je zajednica ubrzo uvidjela njihovu kontraproduktivnost i izbrisala ih je prije sljedećih izbora. Ipak, šteta je već bila napravljena kreiranjem Vlade „Alijanse za Promjene“ koja se sastojala od devet bošnjačkih i jedne minorne hrvatske stranke, ignorirajući tako izbornu volju skoro 90 % Hrvata u FBiH.

Poslije ove neslavne epizode međunarodne zajednice počeo je puni proces dekonstituiranja Hrvata u FBiH pod krinkom implementacije odluke Ustavnoga suda BiH U 5/98 (Odluka o konstitutivnosti sva tri naroda na čitavu teritoriju Bosne i Hercegovine) donesene 1. srpnja 2000. godine.

Proces dekonstituiranja Hrvata nastavljen je izravnim intervencijama u sam ustavni poredak FBiH i BiH od strane Visokoga predstavnika Wolfganga Petritscha. Pozivajući se, između ostaloga, na Odluku Ustavnoga suda BiH U 5/98, po kojoj se odredbe Ustava BiH o konstitutivnosti naroda odnose na Bošnjake, Hrvate i Srbe, što „**mora biti shvaćeno kao jedan natkrovljujući princip Ustava BiH kojem se entiteti moraju u potpunosti povinovati,**“ Petritsch je u travnju 2002. godine nametnuo ukupno 36 amandmana na Ustav FBiH.

Preširoko shvaćajući i prakticirajući tzv „bonske ovlasti“ te zlouporabljajući spomenutu Odluku Ustavnoga suda BiH, Petritsch je nametnuo amandmane koji nikada nisu legitimirani i usvojeni u Parlamentu Federacije BiH. Ovi su amandmani proizveli dugotrajne štetne posljedice po ravnopravnost Hrvata u Federaciji BiH, ali štetne posljedice i za samu Bosnu i Hercegovinu. Iako je cilj tih amandmana bio uspostavljanje Srba kao trećega, ravnopravnoga konstitutivnog naroda u Federaciji BiH, *de facto* ti amandmani ne samo da nisu uspjeli u tome nego su marginalizirali položaj Hrvata u FBiH. Ironično, umjesto da sva tri naroda postanu u potpunosti ravnopravna na čitavu teritoriju BiH, provedba odluke Ustavnoga suda BiH i ovi amandmani prouzročili su daljnju polarizaciju i pretvorili BiH u *de facto* labavu konfederaciju dvaju „građanskih“ entiteta s izrazitom srpskom, odnosno bošnjačkom većinom.

Najdalekosežnije posljedice imao je amandman XXXIII, prema kojem su u Domu naroda učinjene radikalne promjene. **Broj delegata Hrvata i Bošnjaka smanjen je s po 30 na po 17 delegata** svakoga od tih naroda, a isti je broj dodijeljen i Klubu Srba. Tako Dom naroda Parlamenta FBiH od tada broji 58 delegata/izaslanika: 17 Bošnjaka, 17 Hrvata, 17 Srba i 7 iz reda ostalih, čiji je klub također uveden. Ovi su amandmani definirali da se delegati/izaslanici za Dom naroda Federacije BiH biraju iz kantonalnih/županijskih skupština nakon održanih općih izbora. Način izbora omogućio je da su skupštine većinski bošnjačkih županija uvijek bile u mogućnosti izabrati 37 delegata iz sva tri naroda i ostalih, što čini natpolovičan broj svih delegata u Domu (58) koji je dovoljan za izglasavanje bilo kojega zakona u ovome Domu. Pri tome su bošnjačke stranke uvijek bile u mogućnosti izabrati 14 od 17 delegata u Klubu Bošnjaka, 12 od 17 delegata u Klubu Srba, 6 od 17 delegata u Klubu Hrvata i 5 od 7 delegata u Klubu Ostalih. Ovaj problem nastao je zbog činjenice da su bošnjački glasači mogli u pet većinski bošnjačkih županija izabrati u županijske skupštine Hrvate, Srbe i Ostale koji nisu uistinu hrvatski (ili srpski ili predstavnici Ostalih), već bošnjački predstavnici jer su dobili glasove bošnjačkih glasača.

Zbog nametnutih ustavnih promjena i Izbornoga zakona, Hrvati su *de facto* izgubili konstitutivnost u entitetu Federacije BiH, a u entitetu Republika Srpska nikada je nisu ni dobili zbog toga što je Odluka Ustavnoga suda iz 2000. godine provedena samo u slovu zakona, ali nisu organizirani mehanizmi koji bi osigurali provedbu tih zakona na terenu. Bosna i Hercegovina time je zapravo uspostavljena kao zbroj dvaju entiteta, jednoga sa srpskom većinom i dominacijom i drugoga s bošnjačkom većinom i dominacijom. To je ostavilo katastrofalne posljedice za politički položaj hrvatskoga naroda kao cjeline, ali i egzistencijalne posljedice za svakoga hrvatskog čovjeka, što se onda odrazilo i na sam odnos Hrvata prema državi i mnoge motiviralo na iseljavanje.

Jedan dvogodišnji (Alijansa) i jedan četverogodišnji (Platforma) mandat vlasti u Federaciji BiH formirani bez sudjelovanja legitimnih hrvatskih predstavnika, uz donošenje protuustavnih zakona, za posljedicu su imali političku i ekonomsko-socijalnu marginalizaciju hrvatskoga naroda. Razni su primjeri i modaliteti te marginalizacije:

- primjenom diskriminatornih koeficijenata raspodjele prihoda od PDV-a i tendenciozno umanjnim procjenama broja stanovnika većinski hrvatskih županija oštećene su sve većinski hrvatske županije
- u raspolaganju prostorom, nametanjem neustavnoga Zakona i na njemu temeljenoga Prostornog plana, velika područja većinski hrvatskih općina i županija izuzimana su iz nadležnosti općina i županija i prebacivana neustavno u nadležnost entiteta.

Situacija u entitetu Republika Srpska za Hrvate je još lošija nego u Federaciji BiH, a razlika je u tome što je položaj Hrvata u RS-u najvećim dijelom posljedica ratnih događaja i onoga što je zapisano u izvornome Daytonskom sporazumu. Specifičnost je „hrvatskoga pitanja“ u Federaciji BiH u tome što se FBiH od izvorne bošnjačko-hrvatske federacije kroz nelegitimne izmjene Ustava, višekratna kršenja Daytonskoga sporazuma, uzurpiranja institucionalnih i zakonskih ovlasti te političko, institucionalno i medijsko nasilje sve više pretvara u entitet s izrazitom bošnjačkom institucionalnom i političkom dominacijom. Nadalje, u entitetu RS obitava manje od 5 % svih Hrvata u BiH pa je jasno da Hrvati prvo moraju osigurati ravnopravnost u FBiH, gdje prebiva skoro 95 % svih Hrvata u BiH, da bi to mogli isto učiniti i u RS-u.

Božo Ljubić je u rujnu 2014. godine, kada je bio predsjedatelj Zastupničkoga doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, uputio na Ustavni sud BiH ustavnu tužbu problematizirajući u svojoj apelaciji neustavnost Izbornoga zakona BiH u dijelu koji se odnosi na Dom naroda Federacije BiH. Nakon dužega razmatranja i javne rasprave koja je održana u rujnu 2016., Ustavni je sud početkom prosinca donio Odluku U-23/14 u kojoj je dao za pravo apelantu i presudio da je Izborni zakon neustavan jer krši prava konstitutivnih naroda. Iz same je presude sasvim jasno da se to u najvećoj mjeri odnosi na hrvatski narod u FBiH. Međutim, zbog opstrukcije bošnjačke većine u PSBiH, presuda Ustavnoga suda po ovome predmetu ni do danas nije provedena.

Demografske posljedice

Demografska bilanca procesa dekonstituiranja hrvatskoga naroda, političkoga nasilja, oduzimanja jednakoga prava na raspolaganje financijskim sredstvima koja su u nerazmjerno najvećem dijelu generirala poduzeća u hrvatskome vlasništvu i na većinskim hrvatskim područjima rezultiraju opadanjem optimizma i entuzijazma za ostanak u takvoj državi. Stoga su Hrvati u vremenu nakon rata i potpisivanja Daytonskoga mirovnog sporazuma bili najviše motivirani na iseljavanje, što je ostavilo duboke demografske rane, poglavito u nekim područjima koja su i ranije bila zapostavljena ili najviše ranjena ratom, kao što je hrvatska Posavina te područje Hercegbosanske županije. Popis iz 2013., iako ga se ne može smatrati do kraja vjerodostojnim, pokazao je daljnji pad udjela hrvatskoga stanovništva

u stanovništvu BiH, i u apsolutnome i u relativnome broju, koji sada iznosi 15,4 % u odnosu na prijeratnih 17,4 %. Naime, popis je pokazao pad broja Bošnjaka za 133 164 odnosno za 7 % u odnosu na prijeratni popis, pad broja Srba za 270 371 ili za 20,45 % te pad broja Hrvata za 279 371 odnosno za 28,39 % (skoro trećina), što pokazuje da je hrvatski narod najveći gubitnik rata i poraća u demografskome pogledu. S obzirom na to da su Hrvati u samome ratu, i u apsolutnim brojkama i procentualno, imali najmanje poginulih, logično objašnjenje za ovaj pad Hrvata u odnosu na druga dva naroda na popisu 2013. isključivo je posljedica diskriminacije u procesu povratka i iseljavanja zbog neravnopravna političkog položaja.

Kako do uspješne demografske obnove hrvatskoga naroda u BiH?

Demografsku revitalizaciju hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini kao zajedničkoj državi njezinih triju konstitutivnih naroda, pod pretpostavkom njezine dugoročne održivosti, nemoguće je razmatrati odvojeno od demografske situacije drugih dvaju naroda. Međutim, na osnovi trendova, bosanskohercegovačke perspektive nisu blistave. Bosna i Hercegovina bila je desetljećima, ako ne i čitavo stoljeće, izrazito emigracijska zemlja. Međutim, broj se stanovnika kroz čitavo prošlo stoljeće povećavao na temelju velike prosječne godišnje stope rasta, da bi maksimum dosegao na popisu 1991. (4 377 033). Istina je da se godišnja prosječna stopa rasta konstantno postupno smanjivala od početka 60-ih godina prošloga stoljeća paralelno s procesom ubrzane industrijalizacije i urbanizacije zemlje.

Osim smrti, rat je ostavio i druge katastrofalne posljedice za stanovništvo Bosne i Hercegovine. Prema podacima UNHCR-a, oko 2 milijuna stanovnika BiH izbjeglo je ili je raseljeno, a povratak je tek djelomično realiziran. Popis stanovništva 2013. pokazao je gubitak stanovništva od 850 tisuća odnosno oko 20 % prijeratnoga broja. Međutim, ovaj je broj i više nego upitan s obzirom na to da su, zbog određenih političkih oportuniteti, popisivani i oni koji godinama žive vani.

Realne brojke nisu optimistične, ali su perspektive još crnje. Naime, Bosna i Hercegovina kao ustavnopravno nedovršena država, bez potrebitoga političkog konsenzusa njezinih triju konstitutivnih naroda, kako glede njezine sadašnjosti tako i budućnosti, sve više socioekonomski zaostaje za svojim susjedima s kojima se mjerila prije rata. Uz to, zbog velike nezaposlenosti mladih, teška rješavanja stambenoga pitanja, iseljavanja mladih u fertilnu dobu, ukupna stopa fertiliteta drastično je smanjena. Prema srednjoj varijanti procjene agencije UN-a, uz povećanje stope fertiliteta (1,22 na 1,42 djeteta po ženi), što nije sasvim realno, BiH bi 2050. godine pala na 2,685 milijuna stanovnika. Postoje i crnje prognoze prema kojima bi broj stanovnika 2060. mogao pasti i ispod 2 milijuna. Međutim, određeni optimizam daju primjeri susjednih tranzicijskih zemalja koje su krenule u smjeru demografske revitalizacije (Mađarska, Slovenija, Rumunjska). One su se također u jednome razdoblju političke i ekonomske tranzicije suočavale s negativnim demografskim trendovima, da bi nakon toga doživjele demografsku obnovu. Međutim, ove zemlje razlikuje od BiH to što one nisu prolazile kroz rat niti su se suočavale s neriješenim političkim i ustavnopravnim problemima.

Stoga je Bosni i Hercegovini neodgodivo potreban ustavni dogovor triju njezinih konstitutivnih naroda o mogućoj Bosni i Hercegovini jer ovakva struktura, usprkos ogromnoj međunarodnoj pomoći u vojnoj, financijskoj i političkoj sferi, ni 30 godina nakon osamostaljenja nije postala stabilna i samoodrživa. Paralelno s tim, nužno je pristupiti pronatalitetnoj politici, ali prije svega „zaustaviti krvarenje“, kako je Josip Županov nazvao iseljavanje stanovništva.

Kako? O tome će pisati stručnjaci u nastavku ovoga dokumenta razmatrajući ciljeve, prioritete, mjere i aktivnosti.

Hrvatske specifičnosti u kontekstu demografske obnove u Bosni i Hercegovini

Ustavna reorganizacija:

Sve navedeno i ono što slijedi primjenjivo je, naravno, na sve narode i građane BiH, međutim, Hrvati u BiH suočavaju se s problemima koje pripadnici drugih dvaju naroda nemaju. O genezi problema i posljedicama bilo je već govora. Iako je Daytonski mirovni sporazum odnosno Aneks 4 (Ustav BiH) utemeljen na ispravnim principima koji Bosnu i Hercegovinu uspostavljaju primarno kao državu triju njezinih konstitutivnih naroda, ovi temeljni principi nisu dosljedno operacionalizirani kroz ostatak Ustava već zbog činjenice da je država triju konstitutivnih naroda podijeljena na dva entiteta, jedan s izrazitom srpskom, a drugi s izrazitom bošnjačkom dominacijom. Tako Hrvati od samoga početka nisu mogli ostvariti ni povratak u entitet Republika Srpska, a kamoli adekvatnu participaciju u procesu odlučivanja. Posljedica je toga da se broj Hrvata do danas u ovome entitetu spustio ispod 5 % u odnosu na prijeratni broj.

Sve do nametnutih ustavnih promjena od strane visokoga predstavnika Petritscha, Federacija BiH ipak je funkcionirala kao entitet u kojem su Hrvati bili u stanju ostvarivati svoja temeljna nacionalna prava i na osnovi tih prava participirati u suodlučivanju na državnoj razini. To nije slučaj već više od 20 godina, a najdrastičnije se to očitovalo u formiranju vlada entiteta FBiH bez legitimnih hrvatskih političkih predstavnika nakon dvaju izbornih ciklusa. Pored toga, u 4 mandata bez legitimnoga predstavnika u Predsjedništvu BiH, što je imalo i ima katastrofalne posljedice na međunarodnome planu jer punih 12 godina, a bojimo se i svih 16 (ako Komšić odradi svoj mandat do kraja), Hrvati su u BiH u potpunosti izbačeni iz međunarodnoga predstavljanja jer nemaju ni člana u Predsjedništvu ni veleposlanike ni generalne konzule. S obzirom na to da preko 20 godina Hrvat nije bio ministar vanjskih poslova, politički su Hrvati skoro sasvim eliminirani iz diplomacije i na nižim razinama, posebice u centrima odlučivanja – Bruxelles, Strasbourg, Washington, UN...

Da postojeći ustavno-pravni ustroj Hrvatima ne omogućuje ostvarivanje temeljnih nacionalnih i građanskih prava, pokazali su i događaji tijekom proteklih 6 godina. Iako je Ustavni sud u svojoj Odluci U-23/14 (tzv. Predmet Ljubić) presudio da je Izborni zakon neustavan u dijelu koji se odnosi na izbor Izaslanika u Dom naroda Federacije BiH i da diskriminira posebice hrvatski narod te naložio Parlamentarnoj skupštini izmjenu, ona nije provedena. Bit Odluke Ustavnoga suda možda je najbolje sažeta u članku 51: *„Iz prethodne analize slijedi da pravo na demokratsko odlučivanje koje se ostvaruje legitimnim političkim predstavljanjem mora biti utemeljeno na demokratskom izboru delegata u Dom naroda Federacije Bosne i Hercegovine onog konstitutivnog naroda koji predstavlja i čije interese zastupa. Dovodeći naprijed navedeni značaj Doma naroda u ustavnom sustavu Federacije Bosne i Hercegovine u svezu s načelom konstitutivnosti naroda neosporno proizlazi da načelo konstitutivnosti naroda u Federaciji Bosne i Hercegovine, u kontekstu Doma naroda, može biti ostvareno samo ako se popunjavanje Doma naroda temelji na jasno preciziranim kriterijima koji trebaju dovesti do što potpunijeg predstavljanja svakog od tri konstitutivna naroda u Federaciji Bosne i Hercegovine. Suprotno od navedenog, neadekvatno političko predstavljanje onih koje predstavlja i čije interese zastupa dovodi do povrede načela konstitutivnosti, odnosno nejednakopravnosti bilo kojeg od konstitutivnih naroda.“*

Bez obzira na to što i Ustav i Odluka Ustavnoga suda zahtijevaju, a Venecijanska komisija i vodeće zemlje Vijeća za implementaciju mira podržale su izmjene Izbornoga zakona, Hrvati nisu bili u stanju doći do ustavna i pravedna Izbornog zakona zbog protivljenja bošnjačke većine u Parlamentarnoj skupštini BiH. Kao što je poznato, uz veliko diplomatsko lobiranje Republike Hrvatske i bojazan da bi moglo doći do blokade uspostave vlasti nakon izbora iz listopada 2022., visoki predstavnik C. Schmidt donio je, medicinskim rječnikom rečeno, palijativne mjere koje će Hrvatima uz plebiscitarnu

podršku zajedničkoj listi skoro svih hrvatskih stranaka okupljenih oko Hrvatskoga narodnog sabora, ovoga puta omogućiti participiranje u vlasti, ali ponovo bez predstavljanja u Predsjedništvu i diplomaciji. Iako su promjene Ustava i Izbornoga zakona koje je nametnuo Christian Schmidt u dijelu bosansko-hercegovačke javnosti bile stigmatizirane kao prohrvatske, one nisu ispravile niti manji dio napravdi koje su Hrvatima od 2000. godine učinjene od strane njegovih prethodnika. Gdje je jamstvo da entitetske većine za 4 godine neće ponovo naći načina da izbornim političkim inženjeringom ponovo izbace Hrvate iz procesa odlučivanja? Gdje je jamstvo da će Hrvati i u budućnosti glasovati za jednu listu, skoro jednu stranku? Koliko će nas uz ovakav ustavni položaj ostati u BiH za sljedećih 10 ili 20 godina ako znamo da nam se broj tijekom prethodnih 20 godina skoro prepolovio? Stoga su, ukoliko dugoročno namjeravamo održati narodnu supstanciju i politički subjektivitet, neophodne dublje ustavne promjene koje će, pored već postojećih elemenata institucionalnoga federalizma, uključivati i racionalniju i pravedniju administrativno-teritorijalnu organizaciju.

Komunalna reorganizacija:

Kako god su prije rata većinska hrvatska područja pripajana većim srpskim ili muslimanskim općinama u kojima su Hrvati bili manjina, tako u budućnosti treba pristupiti formiranju novih općina s hrvatskom većinom (bez obzira koliko one bile velike ili male), gdje god to teritorijalni i demografski uvjeti dopuste. Primjeri Usore i Žepča zorno pokazuju da su u uopćinama u kojima su Hrvati bili većina, bez obzira na okruženje, oni ostali vitalni i demografski i ekonomski. Naravno, isto treba omogućiti i drugim dvama narodima. Na taj bi način etnička karta Bosne i Hercegovine postupno u budućnosti opet mogla izgledati poput „leopardove kože“ jer je danas sličnija „koži krave Šarave“ nego leopardovoj.

Ekonomija:

Bitan faktor demografske dinamike jest povjerenje u budućnost, čega nema bez jaka gospodarstva i socijalne sigurnosti. Bosna i Hercegovina u oba je ova elementa na samome začelju Europe, odnosno, samo je Albanija iza Bosne i Hercegovine. Razina nezaposlenosti, podzaposlenosti i uopće radne neaktivnosti u Bosni i Hercegovini visoka je, posebice među mladima, jer je nezaposlenost mladih dvostruko veća od prosjeka. To mlade čini nesigurnima, one koji ostaju u zemlji demotivira na rađanje djece dok onaj obrazovaniji i mobilniji dio motivira na iseljavanje u razvijene europske zemlje. Stoga je nužno u državi (na svim njezinim razinama) izraditi sustav poticajnih mjera koje će privući investicije izvana i osloboditi poduzetnički potencijal kod domaćih ljudi kako bi se ubrzano ušlo u ekonomski razvoj. Uz to je neophodno provoditi stabilne i proaktivne politike tržišta rada koje će poticati ravnotežu između privatnoga, obiteljskoga i poslovnoga života (rodiljni dopust, programi rada na daljinu, fleksibilno radno vrijeme itd).

Obrazovanje:

Obrazovanje i jezik od izuzetne su važnosti za očuvanje identiteta i ostanak jednoga naroda na svojim povijesnim ognjištima. Školovanje na hrvatskome jeziku treba biti dostupno svoj hrvatskoj djeci, bez obzira na to gdje žive u BiH. Skoro od kraja rata na sceni je vidljiv pokušaj obrazovne unitarizacije kroz pokušaje nasilnoga i umjetnoga brisanja razlika kroz relativizaciju kulturnoga, povijesnoga i nacionalnoga identiteta do potpunoga gubitka identiteta. Čijega? Pa onoga naroda koji je malobrojniji. Najčešće su napadu izložene škole u nacionalno mješovitim sredinama u kojima se hrvatska djeca obrazuju na hrvatskome jeziku. Temeljno ljudsko pravo, obrazovati se na svome jeziku i kulturi, stigmatizira se kao „aparthejd“, „dvije škole pod jednim krovom“, i pokušava dokinuti. Sveučilište u Mostaru, kao jedino sveučilište u BiH na kojem je službeni jezik hrvatski, treba našu konkretnu političku i materijalnu, a ne samo deklarativnu potporu.

Hrvatski narod ostaje čvrsto na kursu obrazovanja svoje djece na svome jeziku i kulturi. „*Narodi se likvidiraju tako da im se najprije oduzme sjećanje. Unište im se knjige, obrazovanje, povijest. Netko*

drugi im napiše knjige, da im drugo obrazovanje i izmisli drugu povijest. I narod onda postupno počne zaboravljati što je bio i što je sada, a svijet oko njega zaboravi još mnogo brže". Ovo nije napisao neki hrvatski nacionalist, već poznati češki pisac Milan Kundera u *Knjizi smijeha i zaborava*. Pored njegovanja vlastita jezika i kulture, nužno je u obrazovanju slijediti najviše standarde. Mi danas živimo u globaliziranome svijetu. Možemo o globalizaciji misliti što god hoćemo, ali mali narodi i male zemlje nemaju drugoga izbora, već naći odgovore na izazove globalizacije. Samo će nam kvalitetno obrazovanje omogućiti biti subjektom, a ne pukim objektom ili žrtvom globalizacije. Onaj kojemu je jedini cilj diploma bez znanja, treba biti svjestan činjenice da sutra ulazi u utakmicu s onima s Cambridgea (koji se diči s 80 nobelovaca) i sa sličnima s Oxforda, Harvarda, Heidelberga.... Samo uz kvalitetno obrazovanje možete biti njihovi partneri, inače ćete biti njihovi sluge.

Kao što je poznato, obrazovanje je u potpunosti u nadležnosti kantona/ županija. Barem u dijelu županija Federacije, i pored postojećega ustavnog ustroja, Hrvatima nitko ne priječi da usvoje najviše obrazovne standarde. U ovome je trenutku situacija u BiH blago rečeno loša. Tu hrvatska područja nisu nikakav izuzetak. U izvještaju Europske komisije za 2019. govori se o niskoj kvaliteti obrazovanja u BiH, a prema Programu internacionalne ocjene učenika (Program for International Student Assessment – PISA) BiH zauzima 62. mjesto među 79 zemalja. Dakle, s takvom niskom kvalitetom obrazovanja buduće generacije neće biti u stanju sudjelovati u podjeli kolača razvoja u budućnosti niti raspolagati potrebitim znanjima i vještinama na tržištu rada koje se sve više globalizira. Tim više što se usvajaju nove tehnologije koje traže nove vještine. S jedne strane činjenica da je u Federaciji BiH obrazovanje na razini kantona /županija, što nama Hrvatima omogućava da samostalno podižemo razine i standarde obrazovanja, a s druge strane nepostojanje zajedničkih državnih kontrola i standarda, posebice u sferi visokoga obrazovanja, dopušta osnivanje visokoškolskih ustanova sumnjive kvalitete.

Zdravstvo:

Nadležnosti iz oblasti zdravstva mogu se prema Ustavu FBiH odvijati odvojeno u kantonima, zajednički u Federaciji ili u kantonima koordinirano od federalne vlasti. Najpoželjniji je intermedijarni pristup, dakle u kantonima/županijama, ali koordinirano od federalne vlasti. Tako je omogućeno da imamo županijske bolnice koje su u potpunosti u nadležnosti županija, kliničke bolničke centre u nadležnosti dviju i više županija, te Federalni zavod za javno zdravstvo koji brine o zdravstvenoj sigurnosti i preventivi. U sferi financiranja imamo kantonalne zavode koji su nositelji dijela izvornih doprinosa za zdravstvo, ali koji se mogu udruživati. U sferi financiranja imamo nadalje Federalni zavod zdravstvenoga osiguranja koji omogućuje financiranje posebice skupih zdravstvenih usluga koje bi bile pretežak teret za pojedinačni kanton. To nam je omogućilo da imamo npr. Sveučilišnu kliničku bolnicu u Mostaru pod dominantnim hrvatskim utjecajem koja je nakon rata dosegla razinu kvalitete koja nadilazi dostignute standarde u BiH i može se mjeriti s najboljim bolnicama u okruženju. Dokaz tomu je da liječenje u ovoj bolnici traže građani iz svih dijelova BiH i susjedne Hrvatske. Osim toga, imamo županijsku bolnicu u Posavini gdje prije rata uopće nije bilo bolnice. Imamo bolnicu u Novoj Biljoj, izgrađenu i podržanu sredstvima i tehničkom pomoći iz Republike Hrvatske, bolnicu u kojoj se danas liječe i uslugu traže svi građani Srednje Bosne i šire, bez obzira na nacionalnost. To je primjer kako zdravstvene ustanove mogu biti sidro koje ljude, dajući im sigurnost, motivira na ostanak na svojim ognjištima. To je primjer kako bolnice mogu biti i mjesto susreta i povezivanja građana i naroda.

Suradnja s Republikom Hrvatskom:

Stjecajem povijesnih okolnosti većina Hrvata živi u pograničnim područjima s Republikom Hrvatskom koja je već više od desetljeća članica EU i NATO-a. To nam daje priliku za korištenje EU fondova, posebice otkako je nedavno BiH dobila kandidatski status za EU. Na taj način potičemo investiranje u zapošljavanje i ostanak Hrvata na svojim ognjištima u BiH. To nije samo interes Hrvata

u BiH već i Republike Hrvatske, što je jasno istaknuto u Strategiji nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske usvojenoj u Hrvatskome saboru 2017. Naime, ostanak Hrvata u BiH kao političkoga subjekta zalag je dugoročne sigurnosti, pa i teritorijalnoga integriteta Republike Hrvatske u budućnosti. To je na najbolji način pokazano za vrijeme Domovinskoga rata. To je prepoznato i u Deklaraciji o položaju hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini usvojenoj u Hrvatskome saboru 2018. godine. Odnedavna je aktivna i sektorska koordinacija predstavnika Hrvata u izvršnoj vlasti s odgovarajućim partnerima u Republici Hrvatskoj. Ove činjenice treba iskoristiti da Republika Hrvatska podrži zapošljavanje, ali i pronatalitetnu politiku Hrvata u BiH.

Kultura:

Jačanje vlastitih **neovisnih kulturnih, znanstvenih i obrazovnih institucija** od vitalna je interesa za svaki narod koji drži do svoje povijesti, ali i budućnosti, do vlastite opstojnosti, ali i boljitka. Hrvatska je politika u BiH snažno opredijeljena za stvaranje najboljih mogućih uvjeta za funkcioniranje ovih institucija, uz puno korištenje mogućnosti koje pruža suradnja s Republikom Hrvatskom, te njezino članstvo u Europskoj uniji.

Pored očuvanja ključnih odlika identiteta, poput jezika i drugih, postojanje visokokvalitetnih kulturnih sadržaja također stimulira stanovnike BiH, uključujući i Hrvate, na ostanak u zemlji. Poznato je i kroz povijest dokazano kako narod bez institucionalizirane nacionalne kulture ne može biti ni konstitutivan ni državotvoran narod. A bez konstitutivnosti Hrvata ne bi bilo moguće osigurati ni njihov demografski opstanak u BiH. Stabilne i snažne institucije nadležne za razvoj kulture, bilo da Hrvati kao konstitutivan narod u BiH njima samostalno upravljaju, bilo da to čine zajedno s predstavnicima ostalih naroda i građana, jamac su opstojnosti, demografskoga opravka i boljitka ne samo Hrvata nego i bosanskohercegovačkoga društva i države BiH.

U skladu s decentraliziranom strukturom vlasti u BiH, institucije koje se brinu o razvoju kulture Hrvata u BiH djeluju na različitim razinama vlasti. Stalna je briga političkih aktera koji dobivaju povjerenje Hrvata u BiH, a to mora tako i ostati, očuvanje funkcionalnosti tih institucija u većinski hrvatskim županijama, njihove posvećenosti hrvatskoj kulturi u ostalim županijama te na federalnoj i državnoj razini.

Odjel za kulturu i sport Glavnoga vijeća Hrvatskoga narodnog sabora BiH krovno je koordinacijsko tijelo kada je u pitanju hrvatska kultura u BiH. Odjel je institucionalni okvir unutar kojega se trebaju razmjenjivati informacije i koordinirati aktivnosti te utvrđivati ciljevi i stajališta o svim bitnim pitanjima vezanima za kulturu Hrvata u BiH.

Mediji:

Profesionalni i nezavisni mediji preduvjet su normalnoga funkcioniranja i razvoja demokracije. U višenacionalnim zemljama kao što je Bosna i Hercegovina neophodno je također osigurati javne elektronske medije (televizija i radio) na jezicima zajednica i s uređivačkom politikom koja će na uravnotežen način pomoći zajednicama realizirati svoje identitetske, jezične i kulturne specifičnosti. Nažalost, u Bosni i Hercegovini jedino hrvatski narod nema mogućnost na ravnopravan način s druga dva naroda participirati u okviru javnoga RTV sustava Bosne i Hercegovine. Posljedica toga je da ni hrvatska ni opća javnost u Bosni i Hercegovini nema priliku na objektivan način upoznati autentične stavove i interese hrvatskoga naroda kao jednoga od triju konstitutivnih naroda u BiH. To kod Hrvata rađa frustraciju, a kod pripadnika drugih dvaju naroda predrasude prema Hrvatima s kojima dijele suodgovornost za Bosnu i Hercegovinu. Jedino ako se imamo priliku upoznati u svome autentičnom obliku, ima načina da unapređujemo međusobno povjerenje i suradnju. Stoga je u budućnosti

neophodno pristupiti reformi javnoga RTV sustava koja će svima omogućiti profesionalno i vjerodostojno informiranje, a hrvatskomu narodu omogućiti da u okviru javnoga RTV sustava bude zastupljen na razini kakvu već sada imaju druga dva naroda.

Zaključak

Iz prikaza geneze dekroatizacije Bosne i Hercegovine kroz povijest, kao i političkoga položaja hrvatskoga naroda nakon Daytonu do danas, razvidno je da je ustavnopravni položaj u izravnoj vezi s demografijom naroda. Razvidno je da je politička ravnopravnost i politički subjektivitet u izravnoj vezi s ostvarivanjem osobnih građanskih prava, posebice kada se radi o višenacionalnim državama kao što je Bosna i Hercegovina. Stoga je kao preduvjet uspješne demografske obnove hrvatskoga naroda u BiH neophodno izboriti se za punu ustavnu jednakopravnost. Kada govorimo o političkim preduvjetima za stvaranje održive demografske revitalizacije, tada se to nikako ne može reducirati samo na ustavnopravni položaj i prava u izbornome procesu, već političke preduvjete treba shvatiti mnogo šire kao što možemo iz prethodno navedenoga vidjeti da se to odnosi i na obrazovanje, zdravstvo, kulturu, medije itd. Međutim, za uspjeh sektorskih politika neophodna je politička stabilnost, a u višenacionalnim državama ona počiva na standardizaciji i harmonizaciji odnosa između zajednica.

Prof. dr. sc. Božo Ljubić

UVOD (STRUČNI DIO)

Poslijeratni demografski razvoj Bosne i Hercegovine obilježava smanjenje ukupnoga broja stanovništva, pad nataliteta, povećanje razine mortaliteta, migracije (posebno emigracija), koncentracija većine stanovništva u gradovima, ukupno starenje stanovništva, posebno u ruralnim područjima, i druge značajke. Rezultat je ovakvih procesa izražena depopulacija stanovništva.

Ako tomu dodamo utjecaj ratnoga egzodusa i posljedičnu promjenu rasporeda etničkih struktura, evidentna je promjena rasporeda i udjela stanovništva, odnosno kompletne demografske slike na području Bosne i Hercegovine. S obzirom na to da je udio hrvatskoga stanovništva najmanji u odnosu na druga dva konstitutivna naroda, Srbe i Bošnjake, negativan depopulacijski poticaj najviše se odrazio na tzv. hrvatska područja u Bosni i Hercegovini.

Populacijska politika odnosi se na sustav mjera i aktivnosti pomoću kojih se djeluje na demografske procese, posebno na prirodno i mehaničko kretanje stanovništva radi postizanja intenziteta u smjeru i strukturi kretanja stanovništva usklađenoga s postojećim gospodarskim, zdravstvenim, društvenim, političkim i drugim ciljevima. Ovisno o postojećoj društveno-gospodarskoj i političkoj strukturi te načinu provedbe, ciljevi populacijske politike Hrvata Bosne i Hercegovine usmjereni su prema ubrzanju stope rasta hrvatskoga stanovništva i promjenama u teritorijalnome rasporedu stanovništva preko usmjerene migracijske politike prilagođene uvjetima i potrebama.

Pojačavanjem demografskih trendova u Bosni i Hercegovini uočena je potreba izrade demografskih smjernica kroz razvojne strateške dokumente koji usmjeravaju planiranja na općinskim i gradskim razinama. Iako za njih ne postoji zakonska obaveza, kao na primjer za prostorne planove i razvojne strategije, demografska strategija ključni je dokument za plan razvoja stanovništva kao neizostavna čimbenika u prostoru.

Kvaliteta i raspoloživost statističkih podataka

Službeni statistički sustav u Bosni i Hercegovini složen je i u skladu je sa strukturom uprave, stoga je analiza predstavljena u ovoj strategiji naišla na razne poteškoće koje se odnose na raspoloživost i kvalitetu podataka. Svaki entitet ima svoj Zavod za statistiku (Federalni zavod za statistiku FBiH i Republički zavod za statistiku RS), dok na državnoj razini postoji Agencija za statistiku BiH. U osnovi, entitetski Zavodi za statistiku prikupljaju podatke, dok Agencija kompilira i objavljuje podatke za razinu BiH i Brčko distrit. Iako je u većini aspekata format službenih podataka usklađen između entiteta, to ipak nije slučaj za sve aspekte (podatci o internoj migraciji, redovitost praćenja etničkih pokazatelja i sl.). Statistika BiH još uvijek nije potpuno usklađena s Eurostatom, što bi olakšalo korištenje podataka, dok neka važna istraživanja još uvijek nisu uvedena (statistika dohotka i životnih uvjeta, anketa o korištenju vremena, anketa o generacijama i rodu itd.).

Procjena raspoloživosti podataka i njihove kvalitete prikazana je u daljnjem tekstu:

- 1) Prekid u dugoročnim podacima o stanovništvu. Do 1991. godine Zavod za statistiku Bosne i Hercegovine bio je dio jedinstvenoga statističkog sustava bivše Jugoslavije. Podatci su bili na raspolaganju samo za BiH, ali nisu uvijek bili uporedivi zbog razlike u definicijama. Podatci

entiteta nisu uporedivi s podacima do 1991. Posljednji popis stanovništva prije rata u BiH proveden je 1991. godine pod velikim pritiskom političkih događanja prije raspada bivše Jugoslavije, što se odražavalo na kvalitetu i predstavljanje rezultata popisa stanovništva, te on nikada nije kompletiran. Poslije rata nije proveden popis stanovništva koji bi prikazao posljedice rata koji je trajao od 1992. do 1995. godine. Prvi službeni popis stanovništva poslije rata proveden je 2013. godine. To znači da je prošlo više od dvadeset godina i cijeli je proces prikupljanja (snimanja) i objave konačnih rezultata bio pod snažnim utjecajem političke klime u zemlji i u atmosferi politizacije popisa.

- 2) Različiti popisni rezultati koje su objavili Agencija za statistiku BiH i Zavod za statistiku FBiH (službeno prihvaćen od strane Eurostata i međunarodne zajednice) s jedne strane i Zavod za statistiku RS s druge strane, kompliciraju prezentaciju podataka na razini BiH. Za podatke na razini entiteta koriste se različiti popisni podatci za FBiH i RS koje su objavili entitetski statistički instituti, što otežava usporedbu.
- 3) Podatci vitalne statistike do 2003. godine obrađivani su prema mjestu prebivališta (majke novorođenčeta, umrle osobe, mladoženje, a za razvedene prema posljednjem zajedničkom prebivalištu). Od 2003. podatci su se obrađivali prema definiciji prebivališta. Od 2008. dodatni su unosi isključeni iz obrade podataka za vitalnu statistiku. Podatci za područje Brčkog, koji je do 2000. bio u sastavu Republike Srpske, kao i podatci za Brčko distrikt, obrađivani su do 2001. godine. Te metodološke razlike utječu na rast stanovništva, ovisno o odstupanjima vezanima za boravišni status.
- 4) Nedostaju podatci o socijalnoj zaštiti koji bi omogućili procjenu djelotvornosti sustava pružanja novčane pomoći.
- 5) Podatci o pristupu zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenomu osiguranju nisu javno dostupni u Brčko distriktu na desetogodišnje razdoblje, tako da je situacija prikazana na entitetskoj razini, ali ne i na razini BiH.
- 6) Podatci o broju abortusa na 1000 živorođene djece i 1000 žena nisu na raspolaganju za područje Bosne i Hercegovine u međunarodnoj bazi podataka.
- 7) Nedostaju podatci o braku, obitelji, transformacijskim procesima oblika partnerstva, razlozima zbog kojih parovi preferiraju jedan oblik u odnosu na druge (to jest potencijalne razlike u pravnome statusu, korištenje imovinskih prava, norme, vrijednosti itd.).
- 8) Ne postoje podatci o ruralno-urbanoj migraciji s obzirom na to da nema definicije ruralnoga područja u službenoj statistici.
- 9) Podatci o emigraciji nisu potpuni. Interni statistički izvori podataka nisu pouzdani s obzirom na to da se emigracija snima samo prema odjavi prebivališta. Podatci iz zemalja odredišta su bolji, ali ipak je to nepotpuna aproksimacija.
- 10) Nema podataka o potrošnji doznaka.
- 11) Nedostaju podatci o raznim aspektima položaja starije populacije, kao što je postotak populacije pokriven mirovinama, prema vrsti mirovine, siromaštvu i materijalnoj deprivaciji, stambenim uvjetima, pristupu dugoročnoj njezi, korištenju vremena, društvenome učešću itd.
- 12) Podatci o siromaštvu i socijalnoj isključenosti vrlo su ograničeni, ne objavljuju se redovno i nisu uporedivi s drugim zemljama regije i državama EU.

Dinamika kretanja stanovništva Bosne i Hercegovine

U ovome su poglavlju opisane karakteristike demografske tranzicije u Bosni i Hercegovini. Odnosi se na dugoročnu dinamiku stanovništva, od popisa 1948. godine do posljednjega, koji je proveden 2013. godine, te kretanje budućih trendova prema projekcijama stanovništva koje je uradio UN. U njemu se razmatraju sve komponente dinamike stanovništva, fertilitet, mortalitet i migracije, kao i promjene u dobnoj strukturi i procesu starenja stanovništva, kako bi se prepoznali osnovni izazovi u pogledu stanovništva u BiH.

Promjena broja stanovnika i strukture stanovništva rezultat je složena povijesnog, socijalnog, ekonomskog, političkog i kulturološkog konteksta u kojem stanovništvo živi. Putanja stanovništva ne prepoznaje linearnost ni jednoobraznost u procesu demografske tranzicije. Također, ne postoje dvije zemlje koje su prošle kroz tranziciju na isti način, dok ekscenčni događaji mogu imati dugoročan učinak. Trendovi stanovništva određuju okvire svih potreba koje se odnose na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, socijalni, mirovinski fond ili sustav stambenoga zbrinjavanja. Zbog toga je poznavanje demografske stvarnosti i moguće budućnosti vodič za kreatore politika prilikom definiranja ciljeva i prioriteta i identificiranja budućih potreba.

Rezultat demografske tranzicije i dugogodišnjega pada fertiliteta jest starenje stanovništva. Naglo starenje stanovništva obilježje je razvijenih zemalja koje su završile demografsku tranziciju. Međutim, starenje stanovništva predstavlja sve veći izazov današnjice. Posljedice takvih promjena u starosnoj strukturi brojne su. Predviđanja dinamike stanovništva u Europi ukazuju na smanjenje radne snage, efektivne potražnje za radnom snagom, kao i na povećanje omjera starije populacije i radno aktivne populacije. Sličan trend zabilježen je u svim zemljama regije, ali pod uvjetima znatno nižega ekonomskog razvoja, što ih stavlja pred ozbiljne teškoće socijalnoga i ekonomskoga razvoja te onemogućava pronalaženje potrebna i adekvatna odgovora kroz politiku vlade.

Dugoročni trendovi stanovništva

Bosna i Hercegovina objavljuje podatke iz više popisa stanovništva, od onih iz 19. stoljeća do posljednjega, 2013. godine, kao i druge podatke o vitalnoj statistici koji omogućavaju praćenje trendova demografskih tranzicija. Ipak, kada se govori o suvremenim trendovima, statistički su izvori ograničavajući čimbenik, dok ostaje ogromna nesigurnost u tumačenju dinamike stanovništva. Posljednji popis stanovništva prije rata u BiH proveden je 1991. godine u okruženju značajnih političkih neprilika (Marinković, 2014.; Kovačević, 2005.). Sljedeći popis proveden je 2013. godine, što znači da je propuštena prilika da se ocijene učinci rata na stanovništvo. Cijeli proces objavljivanja konačnih rezultata popisa provedenoga 2013. godine bio je pod utjecajem nepovoljne političke klime u zemlji i proveden je u okruženju politizacije popisa, što je dovelo do objave dvaju izvještaja o konačnim rezultatima popisa stanovništva.

Među glavnim je sporovima promjena definicije rezidentnih stanovnika u zemlji. Takozvani princip „stalnoga“ boravišta (prebivališta) promijenjen je principom „uobičajenoga“ boravišta. Prema definiciji iz popisa 1991. godine, „rezidentno stanovništvo u datom području se sastoji od svih osoba koji uobičajeno žive u tom području, bez obzira gdje se nalaze u vrijeme popisa, bilo u tom području ili su privremeno odsutni i nalaze se drugdje u zemlji ili u inostranstvu“. U to je vrijeme velik broj

građana Bosne i Hercegovine bio na radu u zemljama Zapadne Europe, oko 234 000 osoba privremeno je radilo ili boravilo u inozemstvu, većina njih više od nekoliko godina, često i cijelo desetljeće (Kovačević, 2005.).

Sve to praćeno je potpunim nepostojanjem podataka za ratno razdoblje od 1992. do 1995. godine, nepouzdanim statističkim podacima i različitim procjenama, kako službenim tako i procjenama drugih autora, kao i za razdoblje dulje od dvadeset godina. Nepouzdana vitalna statistika do 2006. godine usljed metodoloških razlika, nepostojanja evidencije o emigraciji stanovništva i međunarodnim migracijama ili nepotpunih evidencija te vremenski razmak od šest godina od popisa 2013. godine, uzrokovali su poremećaje u obradi podataka, ostavivši malo mogućnosti za preciznije procjene najnovijih trendova u pogledu intenziteta demografskih procesa.¹²

Globalni dugogodišnji trendovi razvoja stanovništva u Bosni i Hercegovini mogu se podijeliti u nekoliko faza kojima se pravi razlika među specifičnim karakteristikama demografskih tranzicija i koje su povezane s društvenim, ekonomskim i političkim tijekovima:

- Razdoblje poslije Drugoga svjetskog rata do početka 1960.
- Razdoblje od 1960. do 1990. godine
- Razdoblje od 1990. do danas.

Razdoblje poslije Drugoga svjetskog rata do početka 1960-ih

Razdoblje nakon Drugoga svjetskog rata predstavlja početnu fazu demografskoga razvoja, kada je proces ukupne strukturne transformacije tek počeo pod utjecajem razvoja socijalističkoga ekonomskog sustava. Struktura društva bila je još uvijek pretežito agrarna, uz udio poljoprivrednoga stanovništva od gotovo 80 %, visok udio nepismenoga stanovništva i dominantnu patrijarhalnu organizaciju obitelji s visoko reproduktivnim normama, tako da su žene završavale reprodukciju s prosječno preko šestoro živorođene djece. Tradicionalni položaj i uloga žene u obitelji bili su važan čimbenik stope rađanja i njezine kasnije transformacije (Spasovski, 1995.). Istovremeno, nije bilo većih razlika u prirodnome priraštaju stanovništva među narodima i konfesionalnim zajednicama (Spasovski, 1995.). Smatralo se

¹ Za razdoblje 1996. - 2017. postoje službene procjene o broju stanovnika sredinom godine (*de facto* stanovništvo sredinom godine, procjena). Procjena sadašnjega broja stanovnika od strane Federalnoga zavoda za statistiku FBiH do 2010. temeljila se na rezultatima popisa iz 1991. godine, podacima o rastu stanovništva i podacima o broju raseljenih osoba i izbjeglica te broju povratnika u mjesto prijeratnoga prebivališta, a od 2011. godine na podacima o migracijama i podacima o evidenciji prebivališta i boravišta. Od 2013. godine podatci popisa iz 2013. godine dio su osnove za procjene (FBiH, 2010., 2011., 2018.). Republički zavod za statistiku RS nekoliko je puta revidirao procjene broja stanovnika u razdoblju od 1996. do 2017. Prema metodološkim objašnjenjima za 2016. godinu, procjena ukupnoga broja stanovnika za 1996. urađena je na osnovi pobrojanih podataka o izbjegličkoj i raseljenoj populaciji i broja domicilnih domaćinstava u 1996. godini. Na osnovi tih procjena urađene su projekcije do 2015., uz reviziju za 2008. na osnovi podataka vitalne statistike (Republički zavod za statistiku RS, 2016.). Nakon objave rezultata popisa iz 2013. godine pripremljena je potpuno nova revizija procjena u 2017. za razdoblje od 1996. do 2017. koje znatno odstupaju od prethodnih procjena. Naprimjer, prve procjene za 2001. godinu dale su broj od 1 490 993 stanovnika u RS-u, dok su revidirane procjene iz 2015. dale broj od 1 447 477 stanovnika, a prema posljednjoj reviziji u 2017. godini procijenjeni broj stanovnika iznosio je 1 195 990. Razlika između prve i posljednje procjene jest gotovo 296 000 stanovnika (Republički zavod za statistiku RS, 2002., 2015., 2017.).

² Podatci vitalne statistike do 2003. godine obrađivani su prema mjestu boravišta. Od 2003. godine podatci su obrađivani prema definiciji prebivališta. Od 2008. godine dodatni su unosi isključeni iz obrade podataka za vitalnu statistiku. Podatci za područje Brčkog, koji je bio u sastavu Republike Srpske do 2000. godine, kao i podatci za Brčko distrit, obrađivali su se do 2001. godine (Republički zavod za statistiku RS, 2009.). Te metodološke razlike utječu na rast stanovništva i podliježu odstupanjima ovisno o boravišnome statusu.

da patrijarhalne norme, univerzalnost braka i ulazak u brak u mlađoj dobi predstavljaju jednu od najvažnijih determinanti visokoga fertiliteta (Spasovski, 1995.). Posmatrano u odnosu na druge republike bivše Jugoslavije, Bosna i Hercegovina je u to vrijeme bila prostor ekspanzivnoga rasta stanovništva, bez obzira na stalno prisutnu emigraciju. Prosječna godišnja stopa bila je među najvišima u Europi (2,09 %). Do 1961. godine broj stanovnika porastao je na 3 277 948 u usporedbi s 2 564 308 stanovnika 1948. godine.

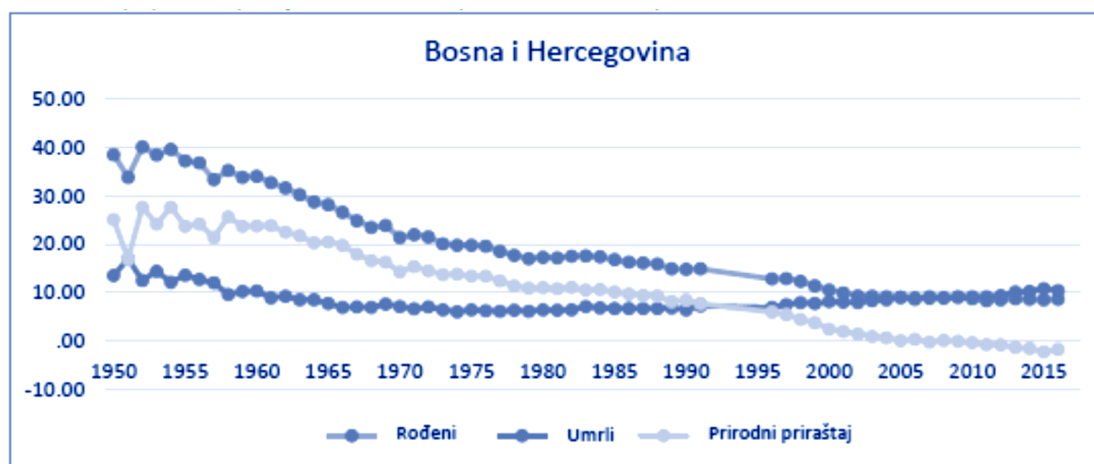
Tablica 1. Stanovništvo Bosne i Hercegovine prema popisu 1948. – 2013.

Godina	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001. ³	2013.
Broj	2 564 308	2 847 459	3 277 948	3 746 111	4 124 256	4 377 033	3 798 000	3 531 159
Razdoblje		1953./48.	1961./53.	1971./61.	1981./71.	1991./81.	2001./91.	2013./01.
Stopa		2,09	1,89	1,43	1,01	0,61	-1,32	-0,7

Razdoblje 1960. – 1990.

Uz industrijalizaciju i urbanizaciju, u razdoblju 1960. – 1990. postojalo je razdoblje dinamičnih promjena u ekonomskoj, socijalnoj, obrazovnoj i kulturološkoj sferi, što je dovelo do napretka i modernizacije društva i omogućilo brzu demografsku transformaciju Bosne i Hercegovine. U toj je fazi došlo do intenzivna smanjenja novorođenih, što je uvjetovalo usporenje dinamike stanovništva, dok su se prosječne godišnje stope rasta postupno snižavale s 1,43 % na 0,61 %. Ipak, stanovništvo se Bosne i Hercegovine do 1991. godine povećalo za 70 % u usporedbi s veličinom stanovništva 1948. godine, dostigavši broj od 4 377 033 stanovnika (uključujući oko 234 000 osoba koje su živjele i radile u inozemstvu). Osim očigledna napretka u obrazovanju stanovništva, vjeruje se da je niži obrazovni sastav ženske populacije bio važan čimbenik sporije demografske tranzicije u usporedbi sa zemljama regije (Spasovski, 1995.). U tome je razdoblju Bosna i Hercegovina zadržala svoj emigracijski karakter, uz jačanje drugih vrsta migracija. Pokrenuta je industrijalizacija zemlje preseljenjem stanovništva sa sela u gradove i u toj je fazi došlo do snažne polarizacije u prostornoj distribuciji stanovništva, uz jačanje koncentracije u gradskim područjima i središnjim dijelovima zemlje, usporedno s pojavom i ekspanzijom pada stanovništva u ruralnim i planinskim područjima (Spasovski, 1995.; Pašalić, 2017.). U tome je razdoblju, uz migracijski priljev stanovništva, postignut ubrzan rast broja stanovnika u većim gradovima.

³ Ukupan broj stanovnika prema procjenama

Izvor: BHAS, 2017; SZS, 1992

Slika 1. Stope prirodne promjene stanovništva (na 1000 stanovnika)

Razdoblje od 1990. do danas

Treća faza obilježena je ratom u Bosni i Hercegovini, kada je došlo do raspada svih socijalnih ustanova, čime su u znatnoj mjeri promijenjeni svi elementi demografskoga sustava. Prema podacima UNHCR-a, rat je prouzročivao stalno i privremeno raseljništvo oko dva milijuna stanovnika, od čega je 1,2 milijuna podnijelo zahtjev za izbjeglički status, što iznosi oko 27,3 % od 4,4 milijuna stanovnika prema popisu iz 1991. godine, od kojih se svega mali broj vratio. Najveći broj povratnika zabilježen je tijekom prve tri godine nakon završetka rata, nakon čega je taj broj počeo opadati, tako da se nakon 2002. godine proces praktički završio. Ukupno, u razdoblju 1996. – 2005. evidentiran je povratak 441 995 izbjeglica. Osim toga, došlo je do velika preseljenja stanovništva među regijama te do velikih promjena u redistribuciji stanovništva unutar zemlje, što je bila posljedica administrativnih podjela. Cijelo je to razdoblje obilježeno visokim brojem žrtava tijekom rata i izuzetno niskim fertilitetom. Stopa rasta stanovništva bila je već u znatnoj mjeri smanjenja do 1991. godine i BiH je pod opterećenjem ratnih razaranja i u uvjetima visoke nestabilnosti ušla u fazu pada stanovništva.⁴

Popis stanovništva iz 2013. godine pokazao je da je stanovništvo BiH u usporedbi s popisom iz 1991. godine smanjeno za oko 850 000 stanovnika (za oko 20 %). Ako se uzme u obzir metodološka razlika u definiciji ukupnoga stanovništva i ako se metodologija iz 2013. primijeni na popis iz 1991. godine, od broja ukupnoga stanovništva iz 1991. godine mora se oduzeti oko 207 000 stanovnika, onih koji su privremeno boravili i radili u inozemstvu. Tada je razlika manja i iznosi oko 640 000.

Projekcije kretanja stanovništva do 2050.

Svi scenariji populacijske perspektive pokazuju da je nastavak pada stanovništva u Bosni i Hercegovini nezaustavljiv proces, posebno iz razloga što se pozitivan efekat bivše strukture mladih ne može očekivati zbog posljedica rata. Prema srednjoj varijanti perspektiva prema UN-u, ukupno stanovništvo Bosne i Hercegovine moglo bi se do 2050. godine smanjiti na 2,685 milijuna. Ova varijanta polazi od pretpostavljenoga sporog oporavka ukupne stope fertiliteta s 1,22 na 1,42 djeteta po ženi. Prema sadašnjim demografskim trendovima u Bosni i Hercegovini, ova pretpostavka ukupne stope fertiliteta

⁴ Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, 2005: Tanović, et al. 2014.

može izgledati preoptimistična. Ipak, nova saznanja idu u prilog oporavku ukupne stope fertiliteta u europskim zemljama s niskim fertilitetom, nakon što su se prethodno suočile s najnižom ukupnom stopom fertiliteta. Među tim su zemljama i one iz regije, kao što su Mađarska, Rumunjska i Slovenija (Lutz et al, 2006.; Sobotka, Lutz, 2010.; Goldstein et al, 2009.; Sobotka, 2011.; Nikitović, 2016.). S obzirom na to da je trend ukupne stope fertiliteta velika nepoznanica, uzet je u obzir i trend koji pokazuje varijantu niskoga fertiliteta. Prema niskoj varijanti perspektiva (na osnovi pretpostavke da će ukupna stopa fertiliteta ostati ekstremno niska, na oko 1,15 djece po ženi do 2050. godine i s blagim oporavkom ubrzo nakon toga), pad stanovništva bio bi vrlo oštar. Negativna stopa prirodnoga priraštaja prestigla bi dinamiku prosjeka – 1 % godišnje do 2050. godine, dok bi se ukupna veličina stanovništva smanjila na 2 460 000 (odnosno za 31 %), što je bio ukupan broj stanovnika u Bosni i Hercegovini sredinom prošloga stoljeća, uz izuzetno nepovoljne karakteristike strukture stanovništva. Takav je trend na istoj razini kao i rangiranje zemalja za koje je predviđen najveći pad stanovništva na svijetu.

Tablica 2. Projekcije broja stanovnika BiH do 2050. Odjel UN-a za stanovništvo: Perspektive svjetskoga stanovništva i scenariji Centra ekspertize za stanovništvo i migracije (CEPAM)

	2015.	2022.	2025.	2030.	2035.	2040.	2045.	2050.
Odsjek UN-a za stanovništvo								
Srednja varijanta								
Stanovništvo (u tisućama)	3526	3281	3212	3127	3030	2923	2808	2682
Ukupna stopa fertiliteta		1,22	1,21	1,26	1,31	1,37	1,42	1,27
Prosječna godišnja stopa rasta (%)		-0,42	-0,54	-0,63	0,12	-0,81	-0,89	-0,95
Niska varijanta								
Stanovništvo (u tisućama)	3532	3281	3187	3064	2923	2775	2620	2460
Ukupna stopa fertiliteta		0,97	0,81	0,76	0,81	0,87	0,92	0,97
Prosječna godišnja stopa rasta (%)		-0,58	0,79	-0,94	-1,04	-1,15	-1,26	-1,38
Demografski pokazatelji, srednji scenarij CEPAM-a								
Stanovništvo (u tisućama)	3,54	3,36		2,97		2,54		2,11
Ukupna stopa fertiliteta	1,36	1,43		1,47		1,49		1,51
Petogodišnja neto migracija (u tisućama)	-133,8	-125,6		-108,5		-89,5		-71,1

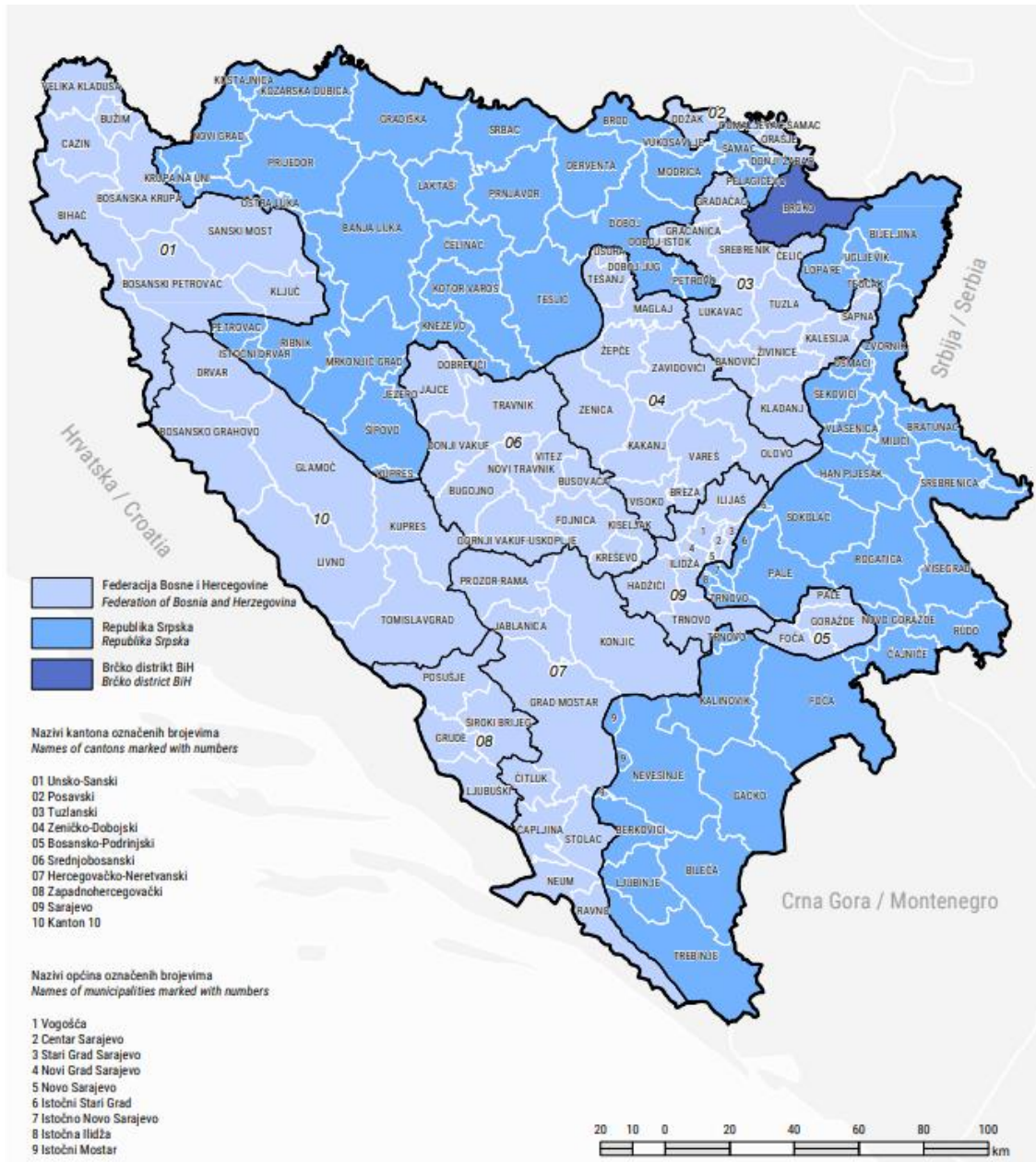
Izvor: UN, World Population Prospects 2019.; European Commission, Joint Research Centre, 2018.; https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/lutz_et_al_2018_demographic_and_human_capital.pdf

Prema perspektivama stanovništva Centra ekspertize za stanovništvo i migracije (CEPAM), svi scenariji vode do smanjenja stanovništva, ali snaga komponente migracija i njezine razne pretpostavke dovode do značajno drugačije demografske budućnosti. Prema srednjem scenariju CEPAM-a, koji pretpostavlja sredinu, pod uvjetom dugoročna nastavka prosječne stope migracija iz razdoblja 1960. – 2015., Bosna i Hercegovina bi izgubila 51 % svoga stanovništva do 2060. godine i broj stanovnika pao bi na 1,71 milijun. Ako se emigracija intenzivira (CEPAM-ov scenarij udvostručenih migracija), Bosna i Hercegovina bi izgubila 73 % svoga stanovništva do 2060. godine. Samo scenarij kojim se predviđa nepostojanje migracijskih tijekova (CEPAM-ov scenarij nultih migracija) daje povoljniju sliku i smanjenje broja stanovnika za 27 %, na 2,87 milijuna. Potrebno je uzeti u obzir da se sve tri varijante temelje na srednjoj stopi fertiliteta (rast s 1,36 na 1,52 živorođenih po ženi do 2060.), iako Bosna i Hercegovina nije zabilježila razinu ukupne stope fertiliteta od 1,36 gotovo dva desetljeća (Europska komisija, 2018.).

Prostorna distribucija stanovništva

Prema službenim rezultatima popisa stanovništva koje je objavila Agencija za statistiku, BiH je u 2013. imala ukupno 3 531 159 stanovnika, prostorno raspoređenih na 3 entiteta: Federacija BiH imala je 2 219 220 stanovnika (62,8 posto ukupnoga stanovništva), Republika Srpska imala je 1 228 423 (34,8 posto), dok je Brčko distrikt imao 83 516 stanovnika (2,4 posto).

Bosna i Hercegovina, sa 69 stanovnika na km² spada u skupinu zemalja s niskom gustoćom naseljenosti. Gustoća naseljenosti uvjetovana je prirodnim i geografskim predispozicijama, ali i različitim ukupnim društvenim, ekonomskim i demografskim razvojem. S tim u vezi, moguće je reći da je glavno obilježje, ali i najveći izazov suvremene distribucije stanovništva u BiH, upečatljiva neujednačenost i dispariteti u regionalnome razvoju.

Slika 2. Administrativna karta Bosne i Hercegovine

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Što se tiče prostorne demografije, u BiH je moguće izdvojiti dva ciklusa snažnih kretanja i redistribucije stanovništva, a njihov je krajnji učinak bio pražnjenje ruralnih područja. Prvi je ciklus nastao tijekom industrijskoga razvoja zemlje (uglavnom u razdoblju 1960. – 1980.), kada je postignut ubrzan rast stanovništva u gradovima, što je rezultiralo demografskim padom na selima i kasnije uvjetovalo prostorni i polarizirani demografski razvoj Bosne i Hercegovine. U razdoblju 1948. – 1991. urbano je stanovništvo povećano 3,7 puta, na 1,7 milijuna stanovnika koji su činili 38 % ukupnoga stanovništva 1991. godine, što znači da je zemlja još uvijek bila pretežito ruralna.

Drugi ciklus velike distribucije stanovništva, ovoga puta potaknute etničkim čimbenicima (Marinković, Majić, 2018.), dogodio se tijekom zadnjega desetljeća 20. stoljeća, kada je rat prouzročivao val prisilnih migracija. Tada je najveći broj izbjeglica i raseljenih osoba pobjegao u velike gradove, što je, osim žrtava rata, utjecalo i na pražnjenje ruralnih sredina (Radić, 2010.). Nova unutarnja politička i teritorijalna organizacija BiH, provedena na osnovi Dejtonskoga mirovnog sporazuma postignutoga 1995. godine, dovela je do promjena u naseljima i urbanome sustavu u Bosni i Hercegovini, što na vrlo kompleksan način utječe na regionalni razvoj zemlje. Međuentitetska linija razgraničenja prelazi preko ranije uspostavljenih nodalnih i funkcionalnih regija i nije u skladu s povijesnim, društvenim, ekonomskim i funkcionalnim odnosima, čime se remeti cjelovit razvoj zemlje (Marinković, Majić, 2018.; Radić, 2010.).

Prema popisu iz 2013. godine, urbano je stanovništvo smanjeno na 1,5 milijuna, ali je njegov udio u ukupnome stanovništvu povećan na 43 %. Epicentar takva prostornog i polariziranog demografskog razvoja Bosne i Hercegovine jest urbana regija Sarajeva, središnja gospodarska zona Bosne i Hercegovine. Osim Sarajeva, vodeći su centri razvoja i koncentracije stanovništva mikro-regionalni centri Banja Luka, Tuzla, Zenica i Mostar, u kojima najveći priljev izravnih stranih ulaganja odgovora snažnomu priljevu internih migranata nakon rata (Radić, 2010.). Stoga je u sarajevskoj županiji i te četiri općine/grada, s ukupno 926 000 stanovnika (700 000 stanovnika u urbanim zonama), koncentrirano preko jedne četvrtine (26 %) ukupnoga stanovništva Bosne i Hercegovine, što jasno govori o neujednačenosti prostornoga i regionalnoga razvoja BiH. S druge strane, postoji sve veći trend pada stanovništva i gustoće naseljenosti u ruralnim i planinskim područjima.

Utjecaj komponenti dinamike stanovništva

Bosna i Hercegovina tradicionalno je bila jedna od najposebnijih regija u pogledu emigracije u bivšoj Jugoslaviji. Tijekom druge polovice 20. stoljeća migracijski je saldo bio negativan. Kronološki, najveći je odljev stanovništva zabilježen 1960-ih godina, kada je prosječna godišnja negativna stopa migracijskoga salda iznosila -0,63 %. U tome je razdoblju dominirala emigracija u Srbiju i Hrvatsku, koja je počela planiranom kolonizacijom od 1945. do 1948. godine (Spasovski, 1995.). Ipak, visoke stope nataliteta (prosječna godišnja stopa prirodnoga priraštaja stanovništva iznosila je 1,96 %) nisu bile samo kompenzacija za gubitak usljed negativna migracijskog salda, nego su osigurale i dinamičan demografski rast. U naredna su dva desetljeća obje komponente zadržale isti trend, ali s nižim vrijednostima. Značaj komponente prirodne obnove stanovništva za cjelokupan rast stanovništva promatra se kroz povećanje stanovništva za preko 2,5 milijuna, dok je negativan migracijski saldo od 1948. do 1991. godine iznosio 700 000 ljudi.

Tablica 3. Promjena stanovništva po komponentama (prosječne godišnje stope na 100 osoba) 1948. – 2013.

Razdoblje	Ukupna promjena		Prirodni priraštaj		Neto migracije	
	Apsolutna	Relativna	Apsolutna	Relativna	Apsolutna	Relativna
1948. – 1952.	283 151	2,09	312 930	2,31	- 29 779	- 0,22
1953. – 1960.	430 489	1,76	592 247	2,42	- 161 758	- 0,66
1961. – 1970.	468 163	1,33	689 573	1,96	- 221 410	- 0,63
1971. – 1980.	378 145	0,96	516 256	1,31	- 138 111	- 0,35
1981. – 1990.	252 777	0,59	423 988	1,00	- 171 211	- 0,41
1992. – 1995. podatci nedostaju						
1991. – 2013.	- 845 874	- 0,95	93 885	0,11	- 939 759	- 1,06
1991. – 2013. *	- 638 874	- 0,75	93 885	0,11	- 732 759	- 0,86
2013. – 2017. * *	- 27 159	- 0,21	- 25 614	- 0,19	- 1545	- 0,01

Izvor: BHAS, 2017.; SZS, 1992.

*Zbog usklađivanja metodologija, broj stanovnika prema popisu iz 1991. smanjen je za broj osoba na privremenome radu u inozemstvu (-207 000 osoba)

**2017. prema procjenama

Tijekom posljednjega desetljeća 20. i početkom 21. stoljeća, negativan migracijski saldo dobio je neočekivane razmjere uz velika kretanja izbjeglica tijekom rata. Ipak, vrijednost za razdoblje 1991. – 2003. treba se tumačiti imajući na umu kompleksnost statistike u BiH, kao i činjenicu da popis stanovništva nije najbolji izvor podataka za praćenje vanjskih migracija. Kao što je naglašeno u uvodu, metodološka ograničenja i kvaliteta statističkih podataka ne dopuštaju preciznu analizu efekta komponenti na dinamiku stanovništva u tome razdoblju.

Bez obzira na to koji se podatci o vrijednosti migracijskoga salda trebaju uzeti u obzir, činjenica je da je broj osoba koje su emigrirale premašio negativan saldo tijekom proteklih 40 godina (-712 448). Istovremeno, doprinos prirodnoga priraštaja obnovi stanovništva gotovo je u potpunosti izostao i od 2007. godine stopa prirodnoga priraštaja također je negativna. U razdoblju 2013. – 2017. prirodni priraštaj i migracije idu u pravcu daljnje pada stanovništva. Broj umrlih premašio je broj živorođenih u BiH (svake godine, u prosjeku, gubi oko 6500 stanovnika kroz negativan prirodni priraštaj). Prema podacima Zavoda/Agencije za statistiku, migracijski saldo ima daleko manji značaj. Međutim, s obzirom na to da se podatci o migracijama ne prikupljaju preko službenih kanala, svi se analitičari slažu da su vrijednosti migracija podcijenjene.

Hrvatsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini

Pregled demografskoga kretanja hrvatskoga stanovništva Bosne i Hercegovine (1879. – 2013.)

Popisi stanovništva pokazatelji su demografskoga stanja države te su značajni za planiranje ukupnoga razvoja države odnosno za izradu razvojnih strategija. „Popisi stanovništva na prostoru Bosne i Hercegovine provedeni su 13 puta, redom: u Austro-Ugarskoj: 1879. godine, 1855. godine, 1895. godine, 1910. godine, u Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca: 1921., u Kraljevini Jugoslaviji: 1931. godine, u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji: 1948. godine, 1953. godine, 1961. godine, u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini): 1971. godine, 1981. godine, 1991. godine, u Bosni i Hercegovini: 2013. godine.“ Iako se popisi stanovništva u pravilu provode svakih deset godina, u Bosni i Hercegovini nakon Popisa stanovništva, kućanstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine popis nije proveden. Stoga će se analiza hrvatskoga stanovništva u nastavku ovoga rada temeljiti na rezultatima Popisa stanovništva, kućanstava i stanova u Bosni i Hercegovini 1991. godine, Popisa stanovništva, kućanstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine te statističkim podacima o katoličkome stanovništvu u Bosni i Hercegovini.⁵

Nakon osamostaljenja Bosne i Hercegovine, pojavilo se pitanje odnosa između Republike Hrvatske i Hrvata u Bosni i Hercegovini. S obzirom na to da je povijesna matična država bosansko-hercegovačkih Hrvata Bosna i Hercegovina, a ne Republika Hrvatska, Hrvati su u Bosni i Hercegovini, prilikom donošenja Zakona o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske i Strategije o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske, dobili poseban status kao „pripadnici suverenog i konstitutivnog hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini“ (Strategija o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske, 2011.) pored kategorija „pripadnici hrvatske manjine u europskim državama“ i „Hrvati iseljenici u prekomorskim i europskim državama i njihovi potomci“. Prvi dokumenti koji se mogu koristiti kao svojevrsni dopunski ili rezervni popisi hrvatskoga stanovništva u Bosni i Hercegovini proizlaze iz crkvenih knjiga (knjige koje sadrže podatke o krštenim, vjenčanim i umrlim župljanima svake pojedine župe) i evidencije rimokatolika po župama (popis katoličkih kućanstava i broja vjernika po župama) koje su provodili rimokatolički svećenici, a provode se i danas za statističke potrebe nadbiskupija. S obzirom na to da je hrvatsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini istovremeno gotovo u potpunosti katoličke vjeroispovijesti, crkveni su dokumenti vrijedan izvor statističkih podataka kada se promatra promjena broja katoličkoga odnosno hrvatskoga stanovništva u Bosni i Hercegovini kroz povijest, a posebice u poslijeratnome vremenu.

No, s obzirom na neuredan sustav demografske statistike, promjene/prijave boravišta, periodičan boravak obitelji te neujednačen obuhvat administrativnih i župnih granica, dolazi do neujednačene obrade podataka, što dovodi u pitanje statističke pokazatelje u svim promatranim statistikama (službene, crkvene, istraživačko-znanstvene i sl). Stoga je važno razmotriti sve podatke, ali konačne pokazatelje uzeti u obzir imajući u vidu navedeno.

Prema podacima koje u svojim analizama iznosi Tomo Vukšić, nadbiskup Vrhbosanske biskupije u Bosni i Hercegovini, koji se bavi izučavanjem bosanskohercegovačke katoličke demografije, u prvim

⁵ Miljak, „(O)pstanak Hrvata u Bosni i Hercegovini“, 188.

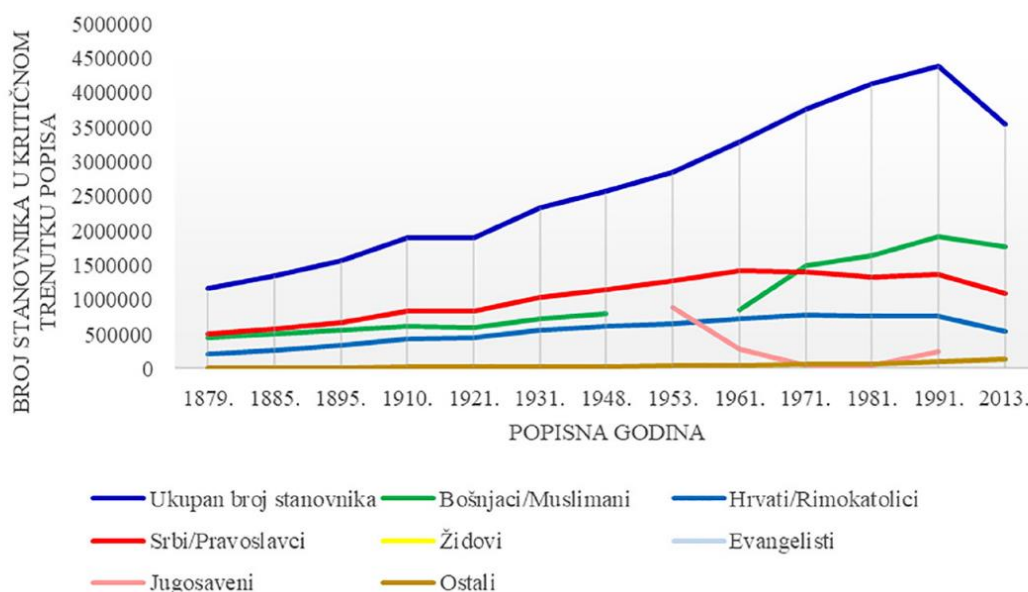
poratnim godinama dolazi do porasta broja katoličkoga stanovništva zbog povratka prognanoga i iseljenoga stanovništva, da bi u idućim godinama u svim bosanskohercegovačkim nadbiskupijama, u različito vrijeme, broj katoličkoga stanovništva doživio kontinuiran i bespovratan pad. Po završetku rata u Bosni i Hercegovini, Banjalučka biskupija imala je najviše vjernika 1999. godine, Sarajevska 2002. godine, Mostarska 2006. godine, a Trebinjska biskupija 2005. godine. Međutim, novim demografskim trendovima obilježenima iseljavanjem i negativnom prirodnom promjenom, Banjalučka biskupija ostala je bez 45,71 % ili 24 095 vjernika manje u odnosu na broj vjernika iz 1999. godine, Sarajevska biskupija bez 32,48 % odnosno bez 70 782 vjernika u odnosu na 2002. godinu, Mostarska biskupija bez 11,75 % ili bez 22 845 vjernika od 2006. godine, a Trebinjska biskupija bez 13,04 % ili ukupno 2773 vjernika manje u odnosu na 2005. godinu (Vukšić, 2020., str. 546.).

Tablica 4. Kretanje broja stanovnika BiH prema popisima stanovništva 1879. - 2013. godine s obzirom na nacionalnu/vjersku pripadnost

Godina	Broj stanovnika	Islamska 1879. – 1931. Neopredijeljeni muslimani 1948. Muslimani 1961. – 1991. Bošnjaci 2013.		Rimokatolička 1879. – 1948. Hrvati 1953.		Pravoslavna 1879. – 1948. Srbi 1953.		Izraeličanska 1879. Sefardijska 1910.		Evangelijaska 1921. – 1931.		Jugoslaveni i neopredijeljeni 1953. Jugoslaveni 1961.		Ostali	
1879.	1 158 440	448 613	38,70 %	209 391	18,10 %	496 761	42,90 %	3426	0,30 %	-	-	-	-	249	0,00 %
1885.	1 336 091	492 710	-	265 788	-	571 250	-	-	-	-	-	-	-	6343	-
1895.	1 568 092	548 632	-	334 142	-	673 246	-	-	-	-	-	-	-	12 072	-
1910.	1 898 044	612 137	32,30 %	434 061	22,90 %	825 418	43,50 %	8202	0,40 %	-	-	-	-	18 226	1,00 %
1921.	1 890 440	588 173	31,10 %	444 309	23,50 %	829 360	43,90 %	-	-	6627	0,40 %	-	-	21 971	1,20 %
1931.	2 323 555	718 079	30,90 %	547 949	23,60 %	1 028 139	44,20 %	-	-	7094	0,30 %	-	-	22 294	1,00 %
1948.	2 565 277	788 403	30,70 %	614 123	23,90 %	1 136 116	44,30 %	-	-	-	-	-	-	26 635	1,00 %
1953.	2 848 790	-	-	654 229	23,00 %	1 264 372	44,40 %	-	-	-	-	891 800	31,30 %	37 389	1,30 %
1961.	3 278 053	842 388	25,70 %	711 666	21,70 %	1 406 043	42,90 %	-	-	-	-	275 864	8,40 %	42 092	1,30 %
1971.	3 746 111	1 482 430	39,60 %	772 491	20,60 %	1 393 148	37,20 %	-	-	-	-	43 796	1,20 %	54 246	1,40 %
1981.	4 124 256	1 630 033	39,50 %	758 140	18,40 %	1 320 738	32,00 %	-	-	-	-	347 915	8,40 %	67 430	1,60 %
1991.	4 377 033	1 902 956	43,50 %	760 852	17,40 %	1 366 104	31,20 %	-	-	-	-	242 682	5,50 %	104 439	2,40 %
2013.	35 311 591	769 592	50,10 %	544 780	15,40 %	1 086 733	30,80 %	-	-	-	-	-	-	130 054	3,70 %

Izvor: Dodacizaa.ba

Kao važnu i vrlo zabrinjavajuću činjenicu Vukšić ističe fenomen odljeva mozgova te iseljavanje mlađih ljudi i cijelih obitelji. Usporede li se podatci službenih popisa stanovništva Bosne i Hercegovine u razdoblju od 1879. do 2013. s obzirom na nacionalnu/vjersku pripadnost stanovnika (Slika 3.) s naglaskom na usporedbu apsolutnoga i relativnoga broja muslimana/Bošnjaka, rimokatolika/Hrvata i pravoslavaca/Srba, mogu se pratiti promjene u nacionalnoj strukturi stanovništva Bosne i Hercegovine u korist rasta ukupnoga broja pripadnika bošnjačkoga i pada ukupnoga broja srpskoga i hrvatskoga stanovništva. Razlike u brojnosti stanovnika s obzirom na nacionalnu/vjersku pripadnost naročito su izražene od 1960-ih godina, kada je Jugoslavija otvorila svoje državne granice, a Hrvati i Srbi su u značajnom broju odlazili na (privremeni) rad u inozemstvo. Hrvatsko i srpsko stanovništvo prvenstveno je iseljavalo u tadašnju Socijalističku Republiku Njemačku ili je migriralo prema gradskim središtima, što je posljedično utjecalo na smanjenje stope nataliteta, dok je pretežito ruralno muslimansko stanovništvo ostajalo u Bosni i Hercegovini i doživjelo porast stope nataliteta.

Slika 3. Kretanje broja stanovnika Bosne i Hercegovine prema popisima stanovništva 1879. – 2013. s obzirom na nacionalnu/vjersku pripadnost

Ratna zbivanja (1992. – 1995.) i posljedice koje je ostavio rat odrazili su se poražavajuće na ukupan broj stanovnika Bosne i Hercegovine. Kada se uspoređi promjena broja stanovnika između posljednjega prijeratnoga i prvoga poslijeratnoga popisa stanovništva s obzirom na nacionalnu/vjersku pripadnost, zaključuje se da je najveće smanjenje doživjelo i prije rata najmalobrojnije hrvatsko stanovništvo. Prema popisu stanovništva provedenome 1991. godine, ukupan broj Muslimana bio je 1 902 956, Hrvata 760 852, a Srba 1 366 104. Prvim popisom stanovništva Bosne i Hercegovine nakon rata, provedenim 2013. godine, utvrđeno je da je ukupan broj Bošnjaka 1 769 592, Hrvata 544 780, a Srba 1 086 733. Izraženo apsolutnim brojkama, došlo je do promjene u ukupnoj brojnosti Bošnjaka za – 133 164, Hrvata za – 216 072, a Srba za – 279 371, što ukazuje na to da je najveće apsolutno smanjenje broja stanovnika doživjela srpska zajednica, zatim hrvatska pa bošnjačka. Međutim, uspoređi li se relativna promjena broja stanovnika s obzirom na nacionalnu pripadnost, uočava se da je hrvatsko stanovništvo doživjelo najveće smanjenje, točnije 28,39 %, srpsko 20,45 %, a bošnjačko 7 % (Tablica 5.).

Tablica 5. Apsolutna i relativna međupopisna promjena broja stanovnika Bosne i Hercegovine prema nacionalnoj/vjerskoj pripadnosti u razdoblju 1991. - 2013.

Godina	Broj stanovnika	Muslimani/Bošnjaci	Hrvati	Srbi	Ostali
1991.	4 377 033	1 902 956	760 852	1 366 104	347 121
2013.	3 531 159	1 769 592	544 780	1 086 733	130 054
Međupopisna promjena 1991. – 2013. (apsolutna)	- 845 874	- 133 146	- 216 072	- 279 371	- 217 067
Međupopisna promjena 1991. – 2013. (relativna)	19,33 %	7,00 %	28,39 %	20,45 %	37,47 %

Prema Vukšiću, za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini prognano je i etničkim grupiranjem stanovništva raseljeno ukupno 466 000 Hrvata, od čega 312 000 prognanih i 154 000 raseljenih, a iseljavanje stanovništva, poglavito hrvatskoga, nastavilo se i nakon završetka rata. Istovremeno je broj prognanih i raseljenih Bošnjaka iznosio 842 000 (485 400 prognanih i 356 600 raseljenih), a Srba 647 000 (430 000 prognanih i 217 000 raseljenih). Apsolutnim brojkama izraženo, najveći je broj prognanih i raseljenih Bošnjaka, zatim Srba pa Hrvata. Međutim, usporedi li se apsolutni broj prognanih i raseljenih pripadnika svakoga pojedinog naroda s njihovim ukupnim brojem prema popisu stanovništva 1991. godine, zaključuje se da je hrvatsko stanovništvo pretrpjelo najveća stradanja i po ovome pitanju. Relativnim brojkama izraženo, progon i raseljavanje doživjelo je 61,25 % Hrvata, 47,36 % Srba i 44,25 % Bošnjaka (Tablica 6.).

Tablica 6. Apsolutni i relativni broj prognanoga i raseljenoga stanovništva Bosne i Hercegovine prema nacionalnoj/vjerskoj pripadnosti u razdoblju 1992. - 1995. godine

	Broj stanovnika	Prognani (1992. – 1995.)	Raseljeni (1992. – 1995.)	Prognani + raseljeni (1992. – 1995.) (apsolutno)	Prognani + raseljeni (1992. – 1995.) (relativno)
Muslimani/Bošnjaci	1 902 956	485 400	356 600	842 000	44,25 %
Hrvati	760 852	312 000	154 000	466 000	61,25 %
Srbi	1 366 104	430 000	217 000	647 000	47,36 %

Demografsko kretanje katoličkoga stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. – 2020. godine

U daljnjoj analizi osvrnut ćemo se na statističke podatke Katoličke Crkve (*Status animarum*) u razdoblju koje je slijedilo nakon posljednjega Popisa stanovništva, kućanstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine (Tablica 6.). Međutim, ove podatke treba promatrati kritički jer nepripadnost hrvatskomu narodu ne isključuje pripadnost Katoličkoj Crkvi s obzirom na to da njoj pripadaju i rimokatolici koji su pripadnici nekih drugih naroda u Bosni i Hercegovini. Također, ne ostvaruju svi pripadnici hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini kontakt s Katoličkom Crkvom i/ili se ne izjašnjavaju kao vjernici unatoč tomu što se hrvatski narod u Bosni i Hercegovini tradicionalno poistovjećuje i identificira s katoličanstvom.⁶

Ukupan broj katolika tijekom ratnih godina (1992. – 1995. godine) očekivano se smanjio (Tablica 7.).⁷ Vrhbosanska nadbiskupija doživjela je u razdoblju od 1991. do 1995. godine ukupno smanjenje od 389 049 vjernika ili 73,54 %, Banjalučka biskupija imala je neposredno nakon rata 65,29 % vjernika manje. U prije rata vjernicima najmalobrojnijoj, Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji, broj vjernika 1995. godine smanjio se za 63,73 % u odnosu na broj vjernika 1991. godine, a Mostarsko-duvanjska biskupija doživjela je ukupno povećanje od 7,95 % vjernika. Razlike u ovakvu ukupnom povećanju broja vjernika u Mostarsko-duvanjskoj biskupiji u odnosu na drastično smanjenje njihova broja u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, Banjalučkoj i Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji, proizlaze iz činjenice da su „[n]a području ove biskupije ratna stradanja Hrvata bila u znatno manjem opsegu nego u Vrhbosanskoj (Sarajevskoj) i Banjalučkoj biskupiji.“ Osim toga, „[n]a ovo područje doselilo je i oko 62 000 protjeranih Hrvata iz Bosne“, što je kompenziralo gubitke stanovništva. Od ukupno 812 256 vjernika, koliko ih je bilo u Bosni i Hercegovini 1991. godine, do kraja posljednje ratne, 1995. godine, u Bosni i Hercegovini je preostalo svega 364 054 katolika, što je apsolutno smanjenje za 448 202 osoba ili relativnim brojkama izraženo 55,18 %.⁸

U prvim poslijeratnim godinama zabilježen je porast broja vjernika koji je rezultat njihova povratka iz izbjeglištva, prognaništva i raseljništva. Međutim, zbog neodrživosti povratka koji karakteriziraju: infrastrukturna izoliranost, dugotrajno neprovođenje odredbi Aneksa VII Općega okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, opći osjećaj nesigurnosti kao posljedica prethodno doživljenih stradanja, velika većina katolika ponovo je napustila svoje domove ili odustala od povratka. Posebice je izražen pad broja vjernika od 1999. godine na području Banjalučke biskupije, a od 2002. godine i na području Vrhbosanske nadbiskupije, prostorima na kojim su Hrvati relativnim udjelom (bili) najmalobrojniji u odnosu na pripadnike ostalih dvaju konstitutivnih naroda. Podatci Katoličke Crkve ukazuju na to da se od 1991. do 2020. godine broj vjernika u Bosni i Hercegovini smanjio s 812 256 na 344 626 odnosno za 57,57 %. Vrhbosanska nadbiskupija s ukupnim smanjenjem od 75,58 % i Banjalučka biskupija sa smanjenjem od 72,55 % bilježe egzodus 469 996 vjernika 2020. godine u odnosu na prijeratno razdoblje. Trebinjsko-mrkanska biskupija u istome razdoblju bilježi ukupan porast za svega 8 vjernika, a Mostarsko-duvanjska biskupija ukupan porast od 2358 ili 15,55 % vjernika.

⁶ „Društvena važnost katoličanstva, pravoslavlja i islama povećana je činjenicom što je etnička granica među narodima u BiH gotovo istovjetna ovoj vjerskoj. Naime katolici u BiH su etnički Hrvati, pravoslavci etnički Srbi, a muslimani se posljednjih desetak godina nazivaju Bošnjaci.“ Vukšić: „Učiti živjeti zajedno. Tri konstitutivna naroda u BiH istovremeno većina i manjina.“, str. 491.

⁷ Izvor: Izradila autorica prema: za 1991. godinu: Marić: *Stanje katoličkih župa na području Bosne i Hercegovine između 1991. i 2011. godine*, str. 915.; za 1995. godinu: Marić, *Hrvati - katolici u Bosni i Hercegovini između 1463. i 1995. prema crkvenim dokumentima*, str. 776., 793., 809., 811.; za 1996. – 2020. statistički podatci o stanju duša na području Vrhbosanske nadbiskupije, Banjalučke, Mostarsko-duvanjske i Trebinjsko-mrkanske biskupije.

⁸ Marić, *Hrvati - katolici u Bosni i Hercegovini između 1463. i 1995. prema crkvenim dokumentima*, str. 798.

⁹ Isto.

Iako se crkvene statistike ne podudaraju u potpunosti s državnim statističkim podacima i broj katolika ne odražava točan broj Hrvata u Bosni i Hercegovini te se, kako je već naglašeno, podaci trebaju promatrati s oprezom, oni se mogu uzeti kao vrlo vrijedan pokazatelj smjera demografskoga kretanja katolika (i) Hrvata u Bosni i Hercegovini dok se ne provede naredni službeni popis stanovništva Bosne i Hercegovine.

Tablica 7. Kretanje broja katolika u Sarajevskoj (Vrhbosanskoj) nadbiskupiji, Banjalučkoj, Mostarsko-duvanjskoj i Trebinjsko-mrkanskoj biskupiji u razdoblju 1991. – 2020. godine

Godina	Banjalučka biskupija	Vrhbosanska nadbiskupija	Mostarsko-duvanjska biskupija	Trebinjsko-mrkanska biskupija	Ukupno
1991.	96 670	529 049	171 371	15 166	812 256
1992.	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
1993.	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
1994.	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
1995.	33 554	140 000	185 000	5 500	364 054
1996.	50 000	180 560	175 245	19 110	424 915
1997.	50 300	206 504	175 684	18 897	451 385
1998.	49 800	209 506	173 005	18 993	451 304
1999.	52 711	201 567	175 005	18 903	448 186
2000.	51 700	210 014	175 000	19 344	456 058
2001.	45 213	215 025	178 022	19 850	458 110
2002.	41 961	217 921	183 452	20 353	463 687
2003.	41 113	215 482	187 255	20 971	464 821
2004.	40 758	213 462	189 617	20 857	464 694
2005.	39 896	213 590	187 951	21 253	462 690
2006.	38 614	208 917	194 298	21 250	463 079
2007.	38 099	206 138	193 633	21 242	459 112
2008.	37 797	204 060	192 403	20 661	454 921
2009.	37 104	199 569	192 507	20 524	449 704
2010.	36 513	194 812	190 730	20 958	443 013
2011.	35 924	195 522	190 861	20 777	443 084
2012.	35 428	192 247	186 888	20 779	435 342
2013.	35 590	190 003	186 005	20 579	432 177
2014.	34 361	182 843	182 918	20 172	420 294
2015.	32 908	175 188	177 821	19 835	405 752
2016.	31 501	162 711	176 619	19 410	390 241
2017.	30 151	154 263	173 142	18 578	376 134
2018.	28 616	147 139	171 453	18 480	365 688
2019.	27 661	137 991	170 808	17 412	353 872
2020.	26 534	129 189	171 379	17 524	344 626

Demografsko kretanje Hrvata Bosne i Hercegovine 1991. – 2013. godine

Usporedni podatci posljednjega prijeratnog i jedinoga poslijeratnog popisa stanovništva, kućanstava i stanova u Bosni i Hercegovini ukazuju na promjene u brojnosti i teritorijalnoj rasprostranjenosti stanovništva u Bosni i Hercegovini, s naglaskom na promjene u etničkome sastavu odnosno njegovu apsolutnom i relativnom udjelu u ukupnome stanovništvu države (Slika 4. i 5.).¹⁰¹¹

Demografski maksimum BiH je doživjela 1991. godine kada je u njoj živjelo 4 377 033 stanovnika.

Prema etničkoj strukturi, najveći udio u stanovništvu imali su Muslimani (43,4 %), Srba je bilo 31.21 %, a Hrvata 17.38 % (sl. 8). Tada je BiH bila administrativno podijeljena na 109 općina, od kojih je njih 91 imalo višenacionalnu strukturu. Najveći broj općina, njih 46, imalo je na svome području približno jednak udio srpskoga, hrvatskoga i bošnjačkoga stanovništva.

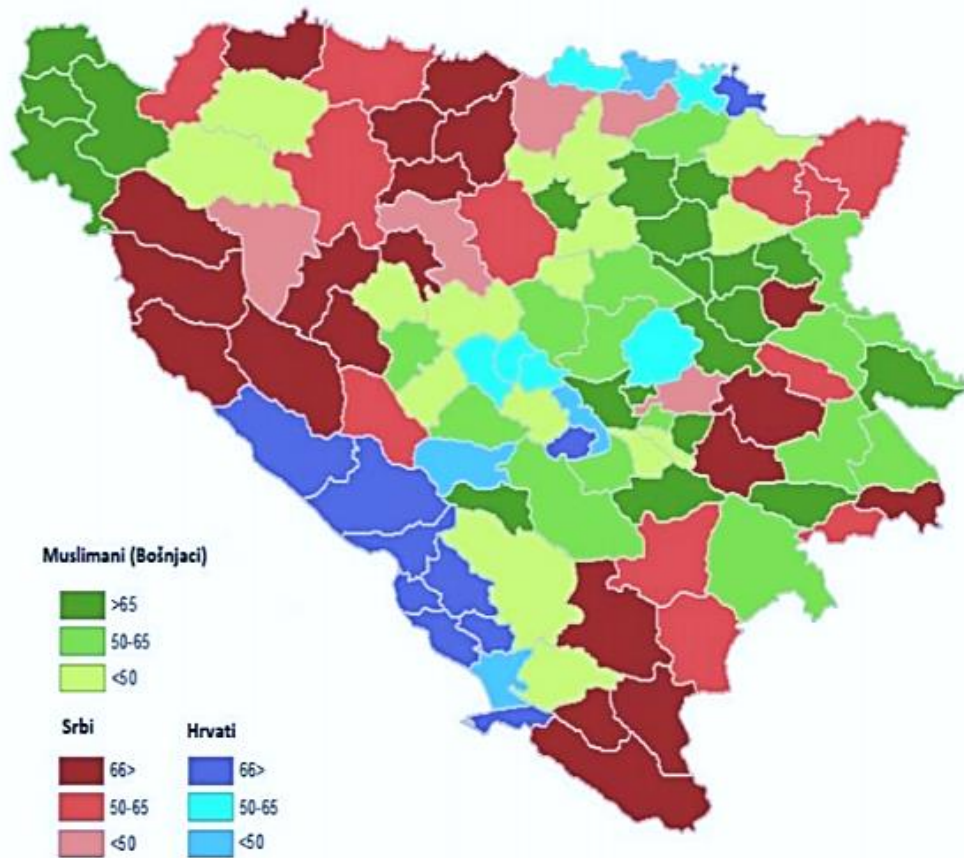
Prema rezultatima popisa stanovništva provedenoga 2013. godine, u Bosni i Hercegovini je živjelo 3 531 159 stalnih stanovnika. To je prvi put da je nakon Drugoga svjetskog rata registriran manji broj stanovnika u odnosu na prethodni popis. Negativna razlika u ukupnome broju stanovnika prema popisima iz 1991. i 2013. godine iznosi 845 874, što predstavlja relativno umanjeno od 19,3 %.

Ovo smanjenje od gotovo petine stanovništva, popraćeno pogoršanjem njegove dobne strukture, posljedica je rata, ali i poratne društvene krize, kojima su imanentni čimbenici s izrazito nepovoljnim djelovanjem na populacijske procese. Po svome intenzitetu izdvajaju se: visoki ratni mortalitet (izravni ljudski gubitci), prisilne migracije i neostvareni natalitet u ratnim godinama, nezadovoljavajući povratak izbjeglica i iseljenika iz inozemstva, nastavak trenda odljeva stanovnika izvan Bosne i Hercegovine i nakon rata, te stalan pad stope nataliteta u uvjetima društveno-ekonomske tranzicije.

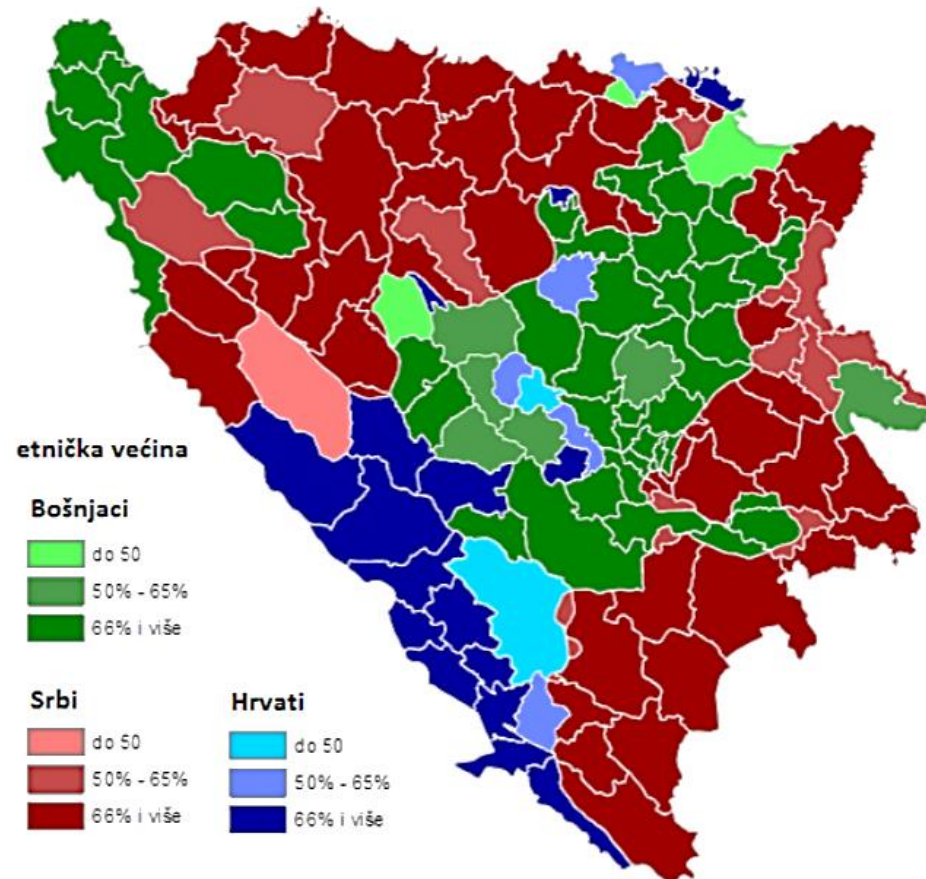
U međupopisnome razdoblju od 1991. do 2013. broj Srba smanjio se za 279 371, Hrvata za 216 072, a Bošnjaka za 133 364. U relativnome smislu najviše se smanjio udio Hrvata, za 28,5 %, slijede Srbi sa smanjenjem za 20,5 %, naposljetku i Bošnjaci kojih je manje za 7 %. Promatrano na razini BiH, udio Bošnjaka zamjetno se povećao s 43,5 % na 50 % te je po prvi put otkada je popisa prešao psihološku granicu od 50 %. Istovremeno, udio Srba blago se smanjio s 31,2 % na 30,8 %, a Hrvata još više – sa 17,4 % na 15,4 %. Također, poprilično se smanjio i udio ostalih (1991. mahom Jugoslavena) s 8 % na manje od 4 %.

¹⁰ Popis stanovništva, kućanstava i stanova Bosne i Hercegovine 1991. godine

¹¹ Popis stanovništva, kućanstava i stanova Bosne i Hercegovine 2013. godine

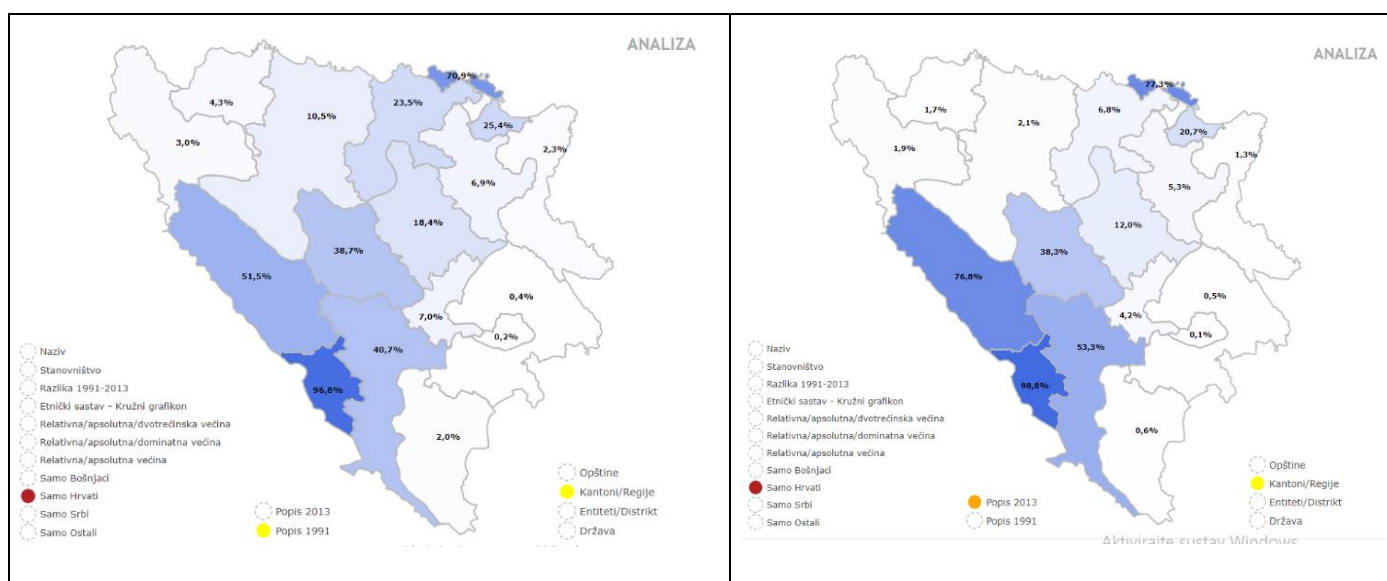
Slika 4. Etnički sastav stanovništva Bosne i Hercegovine 1991.

Slika 5. Etnički sastav stanovništva Bosne i Hercegovine 2013.

Popis iz 2013. godine pokazuje zabrinjavajuće smanjenje hrvatskoga stanovništva na području Republike Srpske i središnje Bosne, dok se povećava koncentracija Hrvata na područjima središnje, južne i zapadne Hercegovine te, manjim dijelom, u hrvatskoj Posavini.

Raseljavanje stanovništva za vrijeme rata u Bosni i Hercegovini rezultiralo je izmjenom u ukupnoj teritorijalnoj raspodjeli i grupiranju stanovništva prema nacionalnoj pripadnosti (vidi: Slika 4.). Prema popisima stanovništva provedenima 1991. i 2013. godine, općina s najvećim apsolutnim udjelom bošnjačkoga stanovništva 1991. godine bio je grad Zenica s 80 359 Muslimana. Iste godine, u Zenici je živjelo 22 511 Hrvata i 23 512 Srba. Općina s najvećim apsolutnim udjelom bošnjačkoga stanovništva 2013. godine bila je Općina Novi Grad Sarajevo s 99 773 Bošnjaka. Istovremeno, 2013. godine, u Općini Novi Grad Sarajevo živjelo je 4947 Hrvata i 4367 Srba. Općina s najvećim apsolutnim udjelom hrvatskoga stanovništva 1991. godine bio je grad Mostar u kojem je živjelo 42 907 Hrvata, 44 037 Bošnjaka i 23 779 Srba. Zanimljiv je podatak da grad u kojem je 1991. godine živio najveći apsolutni broj Hrvata u odnosu na sve ostale općine u kojima je živjelo hrvatsko stanovništvo, broji veći apsolutni broj Bošnjaka nego Hrvata. Grad Mostar bio je i 2013. godine općina s najvećim apsolutnim udjelom hrvatskoga stanovništva, a u njemu je živjelo 51 216 Hrvata. Pored apsolutno najbrojnijih Hrvata, 2013. godine u Mostaru su živjela 46 752 Bošnjaka i 4421 Srbin. Podatci ukazuju na značajan pad apsolutnoga broja srpskoga stanovništva i porast broja hrvatskoga stanovništva. Općina s najvećim apsolutnim udjelom srpskoga stanovništva 1991. godine bio je grad Banja Luka s 106 826 Srba. Istovremeno, 1991. godine u Banjoj Luci je živjelo 28 558 Bošnjaka i 29 026 Hrvata. Grad Banja Luka bio je i 2013. godine općina s najvećim apsolutnim udjelom srpskoga stanovništva čiji je ukupan broj iznosio 165 750. Pored najbrojnijih Srba, 2013. godine u Banjoj Luci je živio 7681 Bošnjak i 5104 Hrvata. Podatci ukazuju na drastičan pad apsolutnoga broja Bošnjaka i Hrvata i povećanje apsolutnoga broja srpskoga stanovništva. Iako je Aneks 7 Općega okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini jasno razrađen i kao takav podrazumijeva siguran i što raniji povratak prognanoga, izbjegloga i raseljenoga stanovništva u svoje domove, to još uvijek nije postignuto. Prema Izvještaju o realizaciji Revidirane strategije Bosne i Hercegovine za provođenje Aneksa VII Dejtonskoga mirovnog sporazuma za 2018. godinu, u Bosni i Hercegovini još uvijek je 96 421 raseljena osoba, a broj izbjeglica koje se nalaze izvan Bosne i Hercegovine iznosi 17 699. Zabilježeno je oko 1 062 000 povrataka u Bosnu i Hercegovinu, od čega oko 612 000 raseljenih osoba i oko 450 000 izbjeglica. Obnovljeno je oko 344 000 stambenih jedinica, a potrebno ih je obnoviti još oko 16 460 (Izvještaj o realizaciji Revidirane strategije Bosne i Hercegovine za provođenje Aneksa VII Dejtonskoga mirovnog sporazuma za 2018. godinu, 2019.).

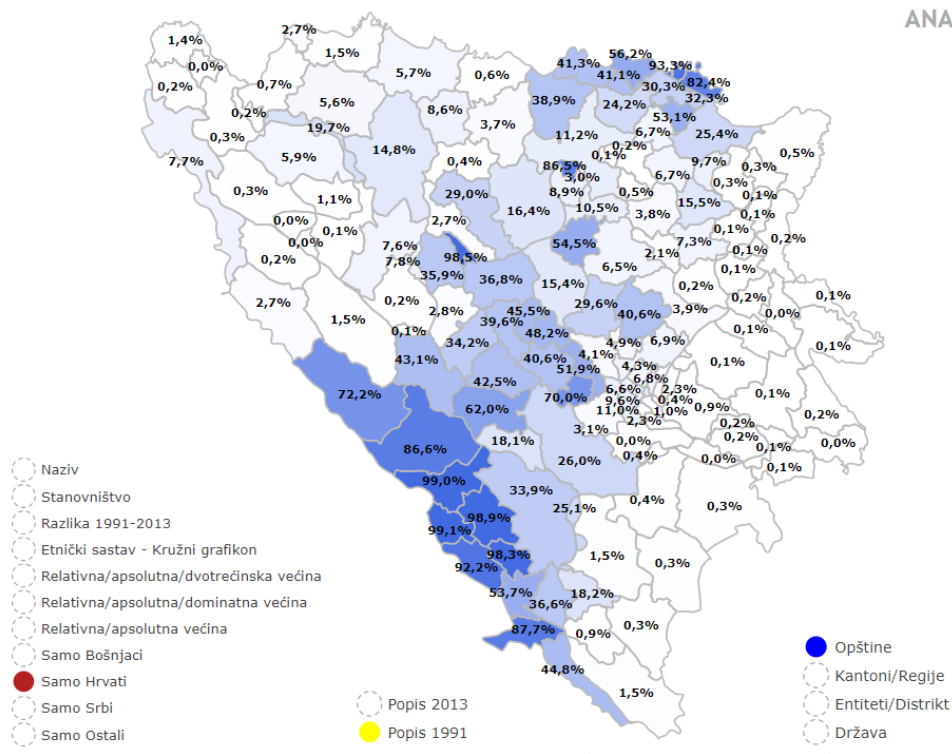

Prikaz kretanja hrvatskoga stanovništva po općinama pokazuje još veći disparitet i razliku u teritorijalnome sastavu. Promjene u većinskome etničkom sastavu stanovništva prema administrativnim jedinicama pokazale su da je došlo do promjene etničke slike općina i naselja.

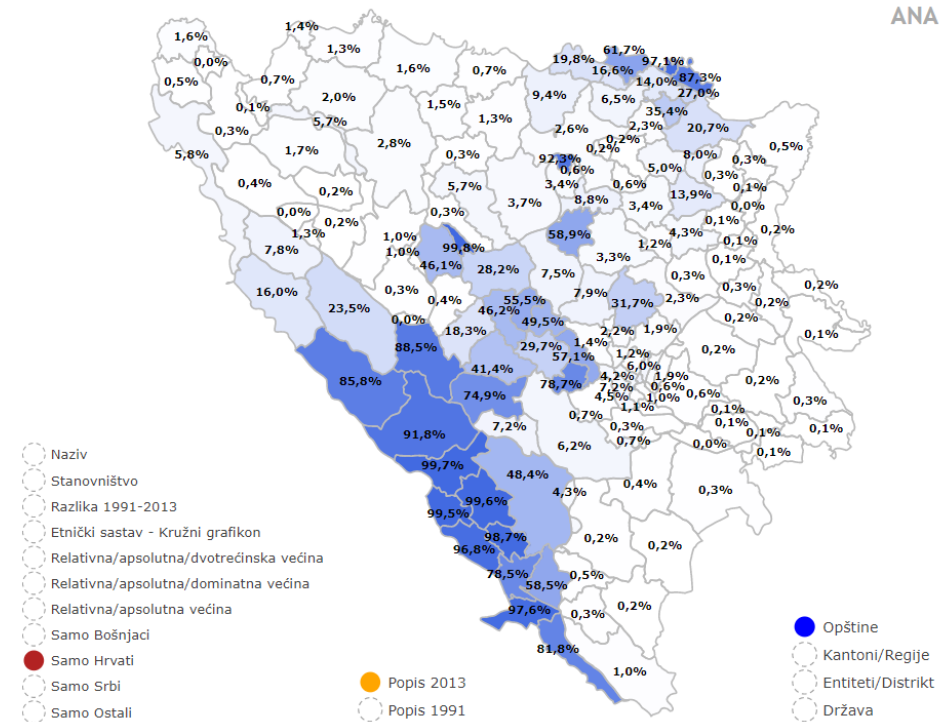
OPĆINE	NASELJA
<ul style="list-style-type: none"> - 3 hrvatske općine (706.33 km²) postale su bošnjačke; - 2 bošnjačke općine (1.445.42 km²) postale su hrvatske; - 2 srpske općine (894.53 km²) postale su hrvatske; - 2 hrvatske općine (351.25 km²) postale su srpske; 	<ul style="list-style-type: none"> - 98 hrvatskih naselja (585.77 km²) postalo je bošnjačko; - 31 bošnjačko naselje (253.97 km²) postalo je hrvatsko; - 34 srpska naselja (367.41 km²) postala su hrvatska; - 3 „ostala“ naselja (25.06 km²) postala su hrvatska; nenaseljena naselja (3.10 km²) postala su hrvatska; - 64 hrvatska naselja (697.43 km²) postala su srpska; - 1 hrvatsko naselje (2.14 km²) postalo je „ostala“; - 51 hrvatsko naselje (245.30 km²) postalo je nenaseljeno;

Uslijed teritorijalnih migracija došlo je do promjena u etničkoj strukturi stanovništva u općinama i naseljima. Tako se broj urbanih naselja s hrvatskom većinom povećao s 13 iz 1991. na 21 naselje 2013. godine. Od ukupno 121 urbano i 6020 ruralnih naselja, broj naselja (urbana i ruralna) s hrvatskom većinom 1991. iznosio je 1066, a u njima je živjelo 202 231 (26,6 %) stanovnik. Do 2013. taj se broj smanjio na 921 naselje sa 160 528 (29,5 %) stanovnika. Od toga broj ruralnih naselja s hrvatskom većinom u 1991. iznosi 1053 u kojima je živio 558 621 stanovnik (73,4 %), dok u 2013. bilježimo smanjenje od 900 ruralnih naselja u kojima žive 384 252 (70,5 %) stanovnika.

S obzirom na smanjenj broj stanovnika i naselja, smanjila se i površina naselja s 9.093,51 km² (17,8 %) koliko su Hrvati posjedovali 1991., na 8.212,42 km² (16,0 %) 2013. godine. Za razliku od naselja, površina općina pod hrvatskom većinom povećala se sa 6.866,67 km² (13,4 %) 1991. na 8.149,04 km² (15,9 %) u 2013. godini. Ovaj trend povećanja odnosi se na preraspodjelu granica u pojedinim općinama s hrvatskom većinom (npr. Ravno).

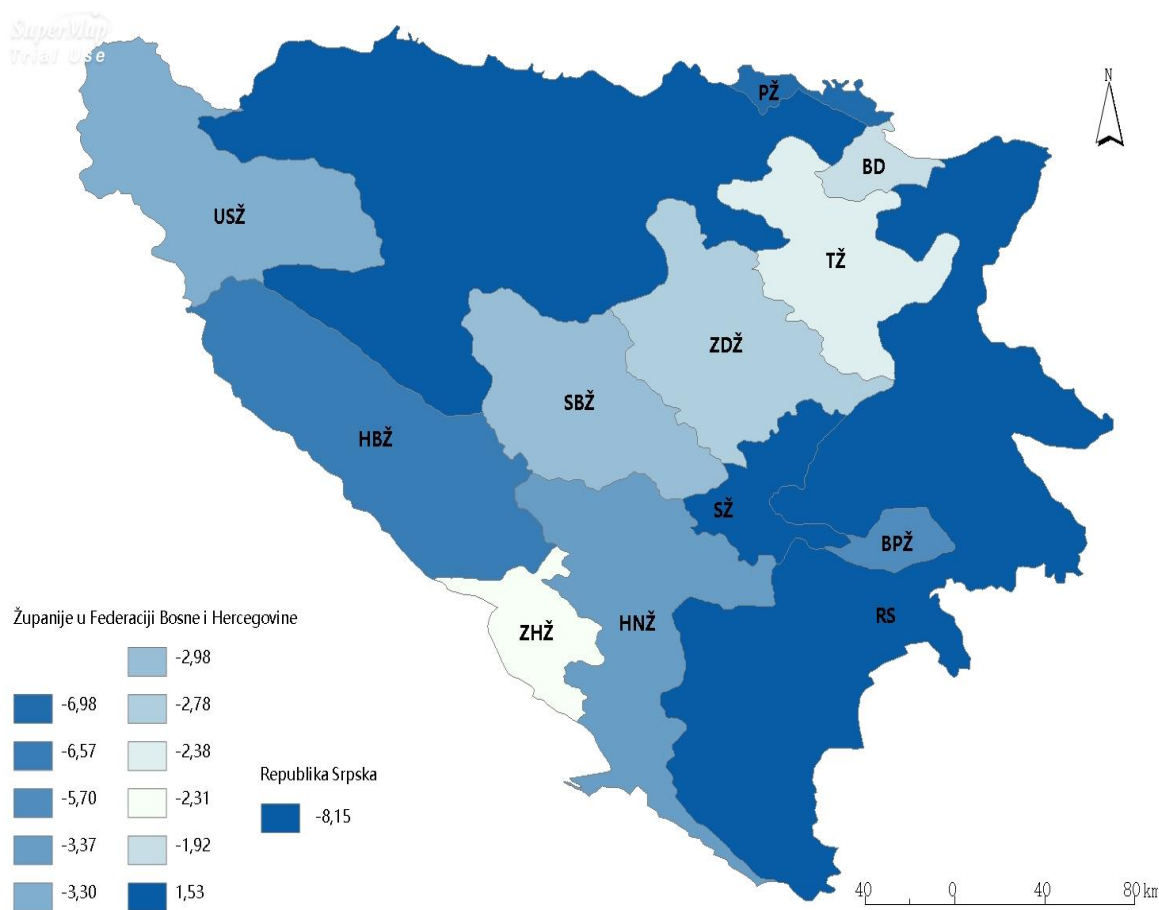
Slika 7. Udio hrvatskoga stanovništva po općinama 1991. godine (statistika.ba)

Slika 8. Udio hrvatskoga stanovništva po općinama 2013. godine (statistika.ba)

Procjene stanovništva Bosne i Hercegovine 2014. – 2021. godine

Procjene stanovništva preuzete od Federalnoga zavoda za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine i Republičkoga zavoda za statistiku Republike Srpske ukazuju na kontinuirani trend smanjenja broja stanovnika na području cjelokupne države (Tablica 8.). Od četiri županije koje naseljava većinski hrvatsko stanovništvo, najveće smanjenje u ukupnome broju stanovnika procjenjuje se u Županiji Posavskoj (-6,98 %) i Hercegbosanskoj županiji (-6,57 %). Smanjenje od -3,37 % predviđa se u Hercegovačko-neretvanskoj županiji, a -2,31 % u Županiji Zapadnohercegovačkoj. Područje Srednjobosanske županije očekuje smanjenje od -2,98 %.

Slika 9. Karta procjene kretanja ukupnoga broja stanovnika od 2014. do 2021. godine

Tablica 8. Procjena ukupnoga broja stanovnika u Bosni i Hercegovini, po županijama Federacije Bosne i Hercegovine, entitetu Republika Srpska i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine u razdoblju od 2014. do 2021., stanje sredinom godine¹²

Županija / Regija	2013. Popisni podatci	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.	Promjena
Republika Srpska	1 228 423	1 167 082	1 162 164	1 157 516	1 153 017	1 147 902	1 142 495	266 535	1 128 309	-8,15 %
Županija Posavska	43 453	43 175	42 784	42 452	42 044	41 721	41 346	266 535	40 422	-6,98 %
Hercegbosanska županija	84 127	83 549	82 792	82 113	81 350	80 708	80 004	266 535	78 596	-6,57 %
Bosansko-podrinjska županija	23 734	23 687	23 606	23 518	23 360	23 290	23 041	266 535	22 382	-5,70 %
Hercegovačko-neretvanska županija	222 007	221 239	220 194	219 395	218 473	217 765	216 970	266 535	214 523	-3,37 %
Unsko-sanska županija	273 261	272 845	272 053	271 209	270 299	269 280	267 874	266 535	264 248	-3,30 %
Srednjobosanska županija	254 686	253 879	252 682	251 973	251 434	250 825	249 879	266 535	247 100	-2,98 %
Zeničko-dobojska županija	364 433	363 376	362 048	361 031	360 093	359 350	358 292	266 535	354 285	-2,78 %
Tuzlanska županija	445 028	444 915	444 196	443 053	441 902	440 351	438 811	266 535	434 424	-2,38 %
Županija Zapadnohercegovačka	94 898	94 611	94 206	93 989	93 696	93 529	93 385	266 535	92 704	-2,31 %
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	83 516	83 309	83 236	83 254	83 243	83 234	83 159	266 535	81 910	-1,92 %
Sarajevska županija	413 593	414 721	416 433	417 498	418 542	419 414	420 496	266 535	419 918	1,53 %

¹² Izvor: Izradila autorica prema FZS „Priopćenje broj 14.2.1“ i RZSRS „Saopštenje broj 177/22“

Demografsko stanje i promjene u strukturi stanovništva Federacije BiH

Pregled demografskoga kretanja stanovništva 2013. – 2020. u Federaciji Bosne i Hercegovine

Na području Federacije BiH demografska situacija dosta je zabrinjavajuća i utvrđena službena demografska kretanja zahtijevaju relativno brzo djelovanje. Analiza kretanja ukupnoga broja stanovnika u Federaciji BiH u razdoblju 2014. – 2020. pokazala je primjetan i izražen negativan trend depopulacija ovoga b-h. entiteta. Tako se ukupan broj stanovnika s 2,216 milijuna u 2014. godini smanjio na 2,185 milijuna stanovnika sedam godina kasnije ili za 1,4 %. Potvrda prethodnim činjenicama negativne demografske slike Federacije BiH jest kretanje prirodnoga priraštaja stanovništva i indeks vitalnosti (odnos rođenih i umrlih) u istome razdoblju (2014. – 2020.). Primjetan je stalan pad vrijednosti prirodnoga priraštaja (negativne vrijednosti u čitavu razdoblju) koji je posebno izražen u 2020. godini, kada ima vrijednost -4,03 %. Indeks vitalnost kroz cijelo je analizirano vrijeme manji od 1,00 (veći broj umrlih u odnosu na rođene) i u 2020. godini dostigao je vrijednost 0,66. Upotpunjavanje loše demografske slike čine i podatci o neto migracijama – ona je formalno (službena statistika) u 2019. godini iznosila - 2.717 osoba. Neslužbeni podatci daleko su veći i govore da zemlju napušta uglavnom mlado i radno-sposobno stanovništvo.

Osnovne promjene u strukturi stanovništva ogledaju se u smanjenju nataliteta i udjela mlade populacije (starosti 0 - 14 godina) te starenju stanovništva. Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, indeks starenja FBiH iznosio je 79,9 % i bio je dvostruko viši od granične vrijednosti.

Stiliziran profil domaćinstva FBiH pretežito je ruralan (52,4 %), s prosječno 3,09 članova i s prosječno 1,71 djece.¹³

Ukupan broj domaćinstava u Federaciji BiH prema popisu iz 2013. iznosi 715 665, od čega je 47,64 % (340 976) smješteno u urbanim, a 52,36 % (374 689) u ruralnim dijelovima Federacije BiH. Promatrajući strukturu domaćinstava prema broju članova i tipu naseljenoga mjesta, uočava se da se u urbanim područjima nalazi više domaćinstava s manjim brojem članova (jedan, dva i tri člana), dok je u ruralnim područjima Federacije BiH veći broj višečlanih domaćinstava (četiri, pet, šest, sedam, osam i više članova). Ova je razlika izraženija što je domaćinstvo brojnije (npr. 77,2 % ukupnoga broja domaćinstava sa sedam članova je u ruralnome dijelu Federacije BiH). Domaćinstvo koje živi u ruralnim dijelovima Federacije BiH brojnije je (3,35) u odnosu na ono koje živi u urbanim dijelovima (2,80), dok je prosječan broj članova svih domaćinstava 3,09 člana i nešto je manje od b-h. prosjeka (3,11).

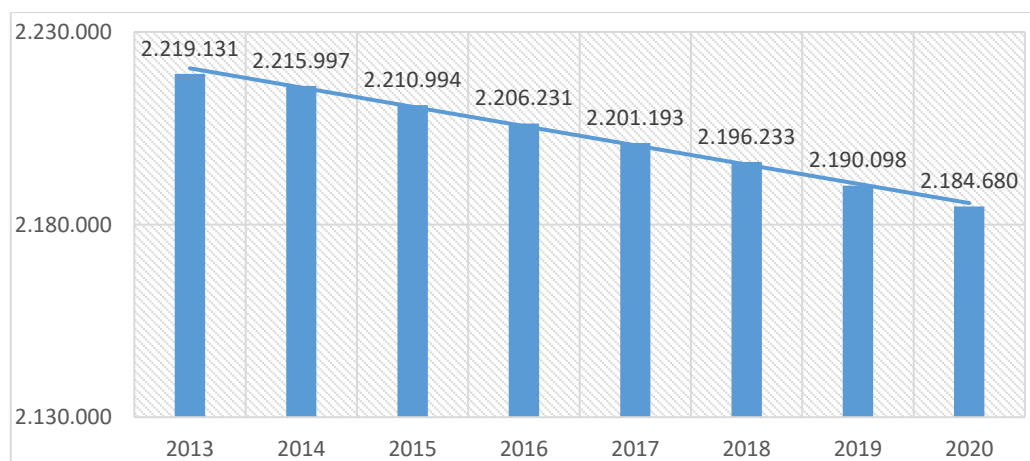
Prema službenim podacima iz Popisa 2013. godine, na području Federacije BiH ukupno živi 2,219 milijuna stanovnika, od čega su 49,03 % muškarci, a 50,97 % žene. Prema spolnoj strukturi stanovništva, u urbanim je dijelovima Federacije BiH više žena (52,51 %) u odnosu na mušku populaciju (47,49 %), dok je u ruralnim područjima gotovo postignuta biološka ravnoteža.

Prema službenome popisu i procjenama (30. 6. 2020.), u razdoblju 2013. – 2020. zabilježeno je smanjenje broja stanovnika u Federaciji BiH za 1,55 %. Podatci pokazuju smanjenje broja stanovnika u svim županijama na području Federacije BiH (slika), izuzev sarajevske županije, gdje je zabilježen porast od 2,06 %. Razlog su ovakva stanja unutarnje migracije prema urbanome središtu, u ovome slučaju najvećem gradu sa svim središnjim funkcijama. U ostalim je županijama zabilježen manji broj stanovnika s oscilacijama od 1,62 % (Tuzlanska županija) do 5,97 % (Županija Posavska). S obzirom na to da najveći dio hrvatskoga stanovništva živi u Federaciji BiH, detaljno su praćene oscilacije kretanja stanovništva prema procjenama tijekom posljednjih 6 godina, odnosno od 2013. do 2020. godine.

¹³ <http://fzs.ba/index.php/popis-stanovnistva/popis-stanovnistva-2013/konacni-rezultati-popisa-2013/>

Tablica 9. Kretanje broja stanovnika u Federaciji BiH i županijama 2013. – 2020.¹⁴

Područje	Godina								
	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Federacija BiH	2 219 131	2 215 997	2 210 994	2 206 231	2 201 193	2 196 233	2 190 098	2 184 680	2 168 602
Unsko-sanska županija	273 268	272 845	272 053	271 209	270 299	269 280	267 874	266 535	264 248
Županija Posavska	43 561	43 175	42 784	42 452	42 044	41 721	41 346	40 959	40 422
Tuzlanska županija	444 842	444 915	444 196	443 053	441 902	440 351	438 811	437 607	434 424
Zeničko-dobojska županija	364 531	363 376	362 048	361 031	360 093	359 350	358 292	357 275	354 285
Bosansko-podrinjska županija	23 767	23 687	23 606	23 518	23 360	23 290	23 041	22 778	22 382
Srednjobosanska županija	254 734	253 879	252 682	251 973	251 434	250 825	249 879	249 062	247 100
Hercegovačko-neretvanska županija	222 190	221 239	220 194	219 395	218 473	217 765	216 970	216 248	214 523
Županija Zapadnohercegovačka	94 953	94 611	94 206	93 989	93 696	93 529	93 385	93 213	92 704
Županija Sarajevo	413 034	414 721	416 433	417 498	418 542	419 414	420 496	421 555	419 918
Hercegbosanska županija	84 251	83 549	82 792	82 113	81 350	80 708	80 004	79 448	78 596

Slika 10. Procjena ukupnoga broja stanovnika u Federaciji BiH, 2013. – 2020., stanje sredina godine

¹⁴ Za 2020. i 2021. godinu koriste se podatci procjene

Prema popisu stanovništva, kućanstava i stanova u Bosni i Hercegovini provedenome 1991. godine, županije i regije s većinskim udjelom hrvatskoga stanovništva u odnosu na udio Muslimana i Srba bile su: Županija Zapadnohercegovačka s relativnim udjelom Hrvata od 96,82 % u ukupnome stanovništvu županije, zatim Županija Posavska (70,94 %), Hercegbosanska županija (51,48 %) i Hercegovačko-neretvanska županija (40,70 %). Srednjobosanska županija izdvaja se kao prostor koji je prije rata u Bosni i Hercegovini imao šest većinski hrvatskih i šest većinski muslimanskih općina, pri čemu je relativni udio Hrvata na području županije bio 38,70 % (Tablica 1.).¹⁵

Tablica 10.. Županije s najvećim relativnim udjelom Hrvata u Bosni i Hercegovini prema Popisu stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine¹⁶

Županija / Regija	Ukupno	Muslimani	Muslimani %	Hrvati	Hrvati %	Srbi	Srbi %	Ostali	Ostali %
Županija Zapadnohercegovačka	88 992	1611	1,81 %	86 164	96,82 %	231	0,26 %	986	1,11 %
Županija Posavska	59 140	7840	13,26 %	41 951	70,94 %	6594	11,15 %	2755	4,66 %
Hercegbosanska županija	115 692	12 041	10,41 %	59 553	51,48 %	41 265	35,67 %	2833	2,45 %
Hercegovačko-neretvanska županija	267 599	99 944	37,35 %	108 909	40,70 %	37 671	14,08 %	21 075	7,88 %
Srednjobosanska županija	339 820	147595	43,43 %	131 496	38,70 %	40 183	11,82 %	20 546	6,05 %

Gradovi i općine u kojima je 1991. godine većinsko stanovništvo, prema relativnome udjelu u ukupnome stanovništvu, bilo etnički hrvatsko, a ujedno su se nalazili na području većinski hrvatskih županija bili su: Grude (99,10 %), Posušje (99,00 %), Široki Brijeg (98,91 %), Dobretići (98,54 %), Čitluk (98,28 %), Domaljevac-Šamac (93,30 %), Ljubuški (92,19 %), Neum (87,68 %), Tomislavgrad (86,56 %), Usora (86,49 %), Orašje (82,43 %), Livno (72,23 %), Kreševo (70,03 %), Prozor (62,04 %), Odžak (56,22 %), Žepče (54,53 %), Čapljina (53,69 %), Pelagićevo (53,13 %), Kiseljak (51,94 %), Busovača (48,16 %), Vitez (45,50 %), Brod (41,34 %), Vukosavlje (41,15 %), Vareš (40,61 %) i Novi Travnik (39,60 %). Na području Srednjobosanske županije većinski su hrvatske općine Dobretići (98,54 %), Kreševo (70,03 %) i Busovača (48,16 %). Značajan je udio Hrvata na području Zeničko-dobojske županije (u kojoj je ukupan udio hrvatskoga stanovništva iznosio svega 18,40 %) i to u općinama Usora (86,49%), Žepče (54,53 %) i Vareš (40,61 %). Na području današnje Bijeljinske regije ukupan udio Hrvata bio je 2,30 %, ali je značajno da je u spomenutoj regiji udio Hrvata u općini Pelagićevo iznosio 53,10 % (Tablica 11.).

¹⁵ Zbog usporedivosti statističkih podataka popisa stanovništva 1991. i 2013. godine, za potrebu izrade ovoga rada preuzeti su i korišteni podatci Popisa stanovništva, kućanstava i stanova u Bosni i Hercegovini 1991. godine prilagođeni razini jedinica lokalne samouprave iz 2013. godine.

¹⁶ Izvor: Izradila autorica prema podacima preuzetima sa www.statistika.ba.

Tablica 11. Gradovi i općine s najvećim relativnim udjelom Hrvata u Bosni i Hercegovini prema Popisu stanovništva, kućanstava i stanova 1991. godine¹⁷

Županija / Regija	Naziv	Ukupno	Muslimani	Muslimani %	Hrvati	Hrvati %	Srbi	Srbi %	Ostali	Ostali %
ŽZH	Grude	16 358	4	0,02 %	16 210	99,10 %	9	0,06 %	135	0,83 %
ŽZH	Posušje	17 134	6	0,04 %	16 963	99,00 %	9	0,05 %	156	0,91 %
ŽZH	Široki Brijeg	27 160	9	0,03 %	26 864	98,91 %	148	0,54 %	139	0,51 %
SBŽ	Dobretići	4790	3	0,06 %	4720	98,54 %	6	0,13 %	61	1,27 %
HNŽ	Čitluk	15 083	111	0,74 %	14 823	98,28 %	19	0,13 %	130	0,86 %
ŽP	Domaljevac-Šamac	6343	8	0,13 %	5918	93,30 %	307	4,84 %	110	1,73 %
ŽZH	Ljubuški	28 340	1592	5,62 %	26 127	92,19 %	65	0,23 %	556	1,96 %
HNŽ	Neum	4325	190	4,39 %	3792	87,68 %	207	4,79 %	136	3,14 %
HBŽ	Tomislavgrad	30 009	3148	10,49 %	25 976	86,56 %	576	1,92 %	309	1,03 %
ZDŽ	Usora	8633	757	8,77 %	7467	86,49 %	105	1,22 %	304	3,52 %
ŽP	Orašje	24 229	1879	7,76 %	19 971	82,43 %	1519	6,27 %	860	3,55 %
HBŽ	Livno	40 600	5793	14,27 %	29 324	72,23 %	3913	9,64 %	1570	3,87 %
SBŽ	Kreševo	6731	1531	22,75 %	4714	70,03 %	34	0,51 %	452	6,72 %
HNŽ	Prozor	19 760	7225	36,56 %	12 259	62,04 %	45	0,23 %	231	1,17 %
ŽP	Odžak	28 568	5953	20,84 %	16 062	56,22 %	4768	16,69 %	1785	6,25 %
ZDŽ	Žepče	32 856	11 676	35,54 %	17 916	54,53 %	2398	7,30 %	866	2,64 %
HNŽ	Čapljina	27 882	7672	27,52 %	14 969	53,69 %	3753	13,46 %	1488	5,34 %
Bijeljinska r.	Pelagićevo	10 395	43	0,41 %	5523	53,13 %	4177	40,18 %	652	6,27 %
SBŽ	Kiseljak	24 164	9778	40,47 %	12 550	51,94 %	740	3,06 %	1096	4,54 %
SBŽ	Busovača	18 879	8451	44,76 %	9093	48,16 %	623	3,30 %	712	3,77 %
SBŽ	Vitez	27 859	11 514	41,33 %	12 675	45,50 %	1501	5,39 %	2169	7,79 %
Dobojska r.	Brod	33 744	4087	12,11 %	13 949	41,34 %	11 124	32,97 %	4584	13,58 %
Dobojska r.	Vukosavlje	8241	3124	37,91 %	3391	41,15 %	1341	16,27 %	385	4,67 %
ZDŽ	Vareš	22 203	6714	30,24 %	9016	40,61 %	3644	16,41 %	2829	12,74 %
SBŽ	Novi Travnik	30 713	11 625	37,85 %	12 162	39,60 %	4097	13,34 %	2829	9,21 %

¹⁷ Izvor: Izradila autorica prema podacima preuzetima sa www.statistika.ba.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Bosni i Hercegovini proveden 2013. godine ukazao je na značajne izmjene kako u brojnosti tako i u teritorijalnoj rasprostranjenosti stanovništva. Etničko prажnjenje s jedne i etničko grupiranje s druge strane, koji su nastali kao posljedica rata i progona stanovništva, rezultirali su u potpunosti izmijenjenom demografskom slikom.

Iako je popis županija s većinskim udjelom hrvatskoga stanovništva u Bosni i Hercegovini nakon provedenoga Popisa stanovništva, kućanstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. godine ostao nepromijenjen, u njima su se dogodile značajne razlike u apsolutnoj brojnosti i relativnome odnosu Hrvata u odnosu na pripadnike bošnjačkoga, srpskoga i ostalih naroda u Bosni i Hercegovini (Tablica 12.). Udio Hrvata u Županiji Zapadnohercegovačkoj povećao se i apsolutno i relativno (8,78 %) u odnosu na prethodni popis stanovništva te je iznosio 98,76 %. Porast udjela Hrvata bilježile su i Hercegbosanska i Hercegovačko-neretvanska županija. Udio Hrvata u Hercegbosanskoj županiji iznosio je 76,79 % odnosno za 8,48 % više u odnosu na prethodni popis stanovništva, a udio hrvatskoga stanovništva u Hercegovačko-neretvanskoj županiji iznosio je 53,29 %, što daje zaključiti da je hrvatsko stanovništvo na prostoru spomenute županije doživjelo porast od 8,62 % u razdoblju između dvaju popisa stanovništva. Relativni udio Hrvata na području Županije Posavske porastao je sa 70,94 % na 77,32 % u odnosu na Bošnjake i Srbe te ostale narode, međutim, hrvatsko je stanovništvo u spomenutoj županiji doživjelo ukupan pad od gotovo 20 % u odnosu na prethodni popis stanovništva. U Srednjobosanskoj županiji zadržao se gotovo identičan udio Hrvata (38,33 %) kao i prije ratnoga razdoblja (38,70 %), međutim, hrvatsko je stanovništvo u ovoj županiji doživjelo relativan pad od 25,76 %, što je najizraženiji pad kada se uspoređuje prostor pet županija u kojima hrvatsko žiteljstvo čini značajan udio u odnosu na prostor preostalih pet županija Federacije Bosne i Hercegovine i šest regija Republike Srpske u Bosni i Hercegovini. Egzodus Hrvata dogodio se na području banjalučke (83,21 %), dobojske (81,44 %) i trebinjske regije (73,85 %), Bosansko-podrinjske županije (70,37 %) te prijedorske regije (70,34 %). Posljednjim popisom stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. godine zabilježen je značajan pad hrvatskoga stanovništva na području bijeljinske regije (51,79 %), Unsko-sanske (50,23 %), Zeničko-dobojske (49,98 %), Županije Sarajevo (49,19 %) i Tuzlanske županije (30,70 %) te Brčko distrikta Bosne i Hercegovine (22,47 %). Ukupan gubitak hrvatskoga stanovništva u međupopisnome razdoblju (1991. – 2013.) iznosio je ukupno 216 072 odnosno 28,40 % stanovnika, s ukupno 760 852 pao je na 544 780 Hrvata u Bosni i Hercegovini.

Tablica 12.. Županije s najvećim relativnim udjelom Hrvata u Bosni i Hercegovini prema Popisu stanovništva, kućanstava i stanova 2013. godine¹⁸

Županija / Regija	Ukupno	Muslimani	Muslimani %	Hrvati	Hrvati %	Srbi	Srbi %	Ostali	Ostali %
Županija Zapadnohercegovačka	94 898	718	0,76 %	93 725	98,76 %	101	0,11 %	354	0,37 %
Županija Posavska	43 453	8252	18,99 %	33 600	77,32 %	831	1,91 %	770	1,77 %
Hercegbosanska županija	84 127	8037	9,55 %	64 604	76,79 %	10 905	12,96 %	581	0,69 %
Hercegovačko-neretvanska županija	222 007	92 005	41,44 %	118 297	53,29 %	6432	2,90 %	5273	2,38 %
Srednjobosanska županija	254 686	146 652	57,58 %	97 629	38,33 %	3043	1,19 %	7362	2,89 %

Gradovi i općine na području većinski hrvatskih županija u kojima je 2013. godine živjelo većinsko hrvatsko stanovništvo bili su: Dobretići (99,82 %), Posušje (99,74 %), Široki Brijeg (99,60 %), Grude (99,47 %), Čitluk (98,68 %), Neum (97,64 %), Domaljevac-Šamac (97,13 %), Ljubuški (96,76 %), Usora (92,31 %), Tomislavgrad (91,81 %), Kupres (FBiH) (88,47 %), Orašje (87,33 %), Livno (85,76 %), Ravno (81,80 %), Kreševo (78,68 %), Čapljina (78,52 %), Prozor (74,94 %), Odžak (61,74 %), Žepče (58,91 %), Stolac (58,52 %), Kiseljak (57,06 %), Vitez (55,54 %), Busovača (49,54 %) i Grad Mostar, u kojem je udio Hrvata u ukupnome stanovništvu područja bio 48,41 % (Tablica 13.).

¹⁸ Izvor: Izradila autorica prema podacima preuzetima sa www.statistika.ba.

Tablica 13.. Gradovi i općine s najvećim relativnim udjelom Hrvata u Bosni i Hercegovini prema Popisu stanovništva, kućanstava i stanova 2013. godine¹⁹

Županija / Regija	Naziv	Ukupno	Muslimani	Muslimani %	Hrvati	Hrvati %	Srbi	Srbi %	Ostali	Ostali %
SBŽ	Dobretići	1629	0	0,00 %	1626	99,82 %	1	0,06 %	2	0,12 %
ŽZH	Posušje	20 477	2	0,01 %	20 424	99,74 %	5	0,02 %	46	0,22 %
ŽZH	Široki Brijeg	28 929	6	0,02 %	28 814	99,60 %	45	0,16 %	64	0,22 %
ŽZH	Grude	17 308	3	0,02 %	17 216	99,47 %	10	0,06 %	79	0,46 %
HNŽ	Čitluk	18 140	29	0,16 %	17 900	98,68 %	18	0,10 %	193	1,06 %
HNŽ	Neum	4653	63	1,35 %	4543	97,64 %	21	0,45 %	26	0,56 %
ŽP	Domaljevac-Šamac	4771	17	0,36 %	4634	97,13 %	92	1,93 %	28	0,59 %
ŽZH	Ljubuški	28 184	707	2,51 %	27 271	96,76 %	41	0,15 %	165	0,59 %
ZDŽ	Usora	6603	374	5,66 %	6095	92,31 %	61	0,92 %	73	1,11 %
HBŽ	Tomislavgrad	31 592	2467	7,81 %	29 006	91,81 %	22	0,07 %	97	0,31 %
HBŽ	Kupres (FBiH)	5057	255	5,04 %	4474	88,47 %	318	6,29 %	10	0,20 %
ŽP	Orašje	19 861	2015	10,15 %	17 345	87,33 %	157	0,79 %	344	1,73 %
HBŽ	Livno	34 133	4047	11,86 %	29 273	85,76 %	438	1,28 %	375	1,10 %
HNŽ	Ravno	3219	20	0,62 %	2633	81,80 %	558	17,33 %	8	0,25 %
SBŽ	Kreševo	5273	1014	19,23 %	4149	78,68 %	26	0,49 %	84	1,59 %
HNŽ	Čapljina	26 157	4541	17,36 %	20 538	78,52 %	714	2,73 %	364	1,39 %
HNŽ	Prozor	14 280	3525	24,68 %	10 702	74,94 %	3	0,02 %	50	0,35 %
ŽP	Odžak	18 821	6220	33,05 %	11 621	61,74 %	582	3,09 %	398	2,11 %
ZDŽ	Žepče	30 219	11 727	38,81 %	17 801	58,91 %	501	1,66 %	190	0,63 %
HNŽ	Stolac	14 502	5544	38,23 %	8486	58,52 %	279	1,92 %	193	1,33 %
SBŽ	Kiseljak	20 722	7838	37,82 %	11 823	57,06 %	409	1,97 %	652	3,15 %
SBŽ	Vitez	25 836	10 513	40,69 %	14 350	55,54 %	333	1,29 %	640	2,48 %
SBŽ	Busovača	17 910	8681	48,47 %	8873	49,54 %	205	1,14 %	151	0,84 %
HNŽ	Grad Mostar	105 797	46 752	44,19 %	51 216	48,41 %	4421	4,18 %	3408	3,22 %

¹⁹ Izvor: Izradila autorica prema podacima preuzetima sa www.statistika.ba.

Udio Hrvata na području većega broja općina u Bosni u kojima je hrvatsko stanovništvo prema relativnome udjelu većinsko u odnosu na Bošnjake, Srbe i ostale, smanjio se u odnosu na popisne podatke iz 1991. godine (Tablica 14.). Najveće relativno smanjenje među općinama koje su imale najveći udio Hrvata pri popisu stanovništva 1991. godine doživjelo je hrvatsko stanovništvo u općinama Vukosavlje (-77,12 %) i Brod (-76,44 %) na području današnje dobojske regije u Republici Srpskoj. U općini Dobretići udio Hrvata smanjio se za 66,55 %, kao i u općini Pelagićevo (-65,50 %). Na području Županije Posavske udio Hrvata u Odžaku smanjio se za 27,65 %, na području općine Domaljevac-Šamac za 21,70 %, a u Orašju za 13,15 %. Najveće relativno smanjenje u Zeničko-dobojskoj županiji Hrvati su doživjeli na prostoru Vareša (-68,72 %) i Usore (-18,37 %), dok je u Žepču udio hrvatskoga stanovništva ostao gotovo nepromijenjen u odnosu na 1991. godinu, sa smanjenjem od 0,64 %. Pad udjela Hrvata u ukupnome stanovništvu zabilježen je i u općinama Prozor (-12,70 %), Kreševo (-11,99 %), Novi Travnik (-9,54 %), Kiseljak (-5,79 %), Busovača (-2,42 %) i Livno (-0,17 %).

Broj Hrvata povećao se na području hercegovačkih općina (Tablica 5.). Najveće relativno povećanje udjela Hrvata bilo je u Ravnome, čak 227,49 % u odnosu na popisne podatke iz 1991. godine. Broj Hrvata u Stocu povećao se za 52,87 %, u Čapljini za 37,20 %, Čitluku za 20,76 %, Posušju za 20,40 %, Neumu za 19,80 %, Gradu Mostaru za 19,37 %, Kupresu za 17,37 %, Vitezu za 13,21 %, Tomislavgradu za 11,66 %, Širokome Brijegu za 7,26 %, Grudama za 6,21 %, a Ljubušcome za 4,38 %. Ravno, Stolac, Grad Mostar i Kupres općine su, odnosno grad, u kojima udio hrvatskoga žiteljstva nije bio dominantan prema popisnim rezultatima iz 1991. godine, ali su ratna zbivanja kojima je potaknuto preseljavanje stanovništva utjecalo na povećanje broja Hrvata u navedenim općinama.

Tablica 14.. Međupopisna promjena udjela Hrvata u većinski hrvatskim općinama i gradovima 2013. u odnosu na 1991. godinu²⁰

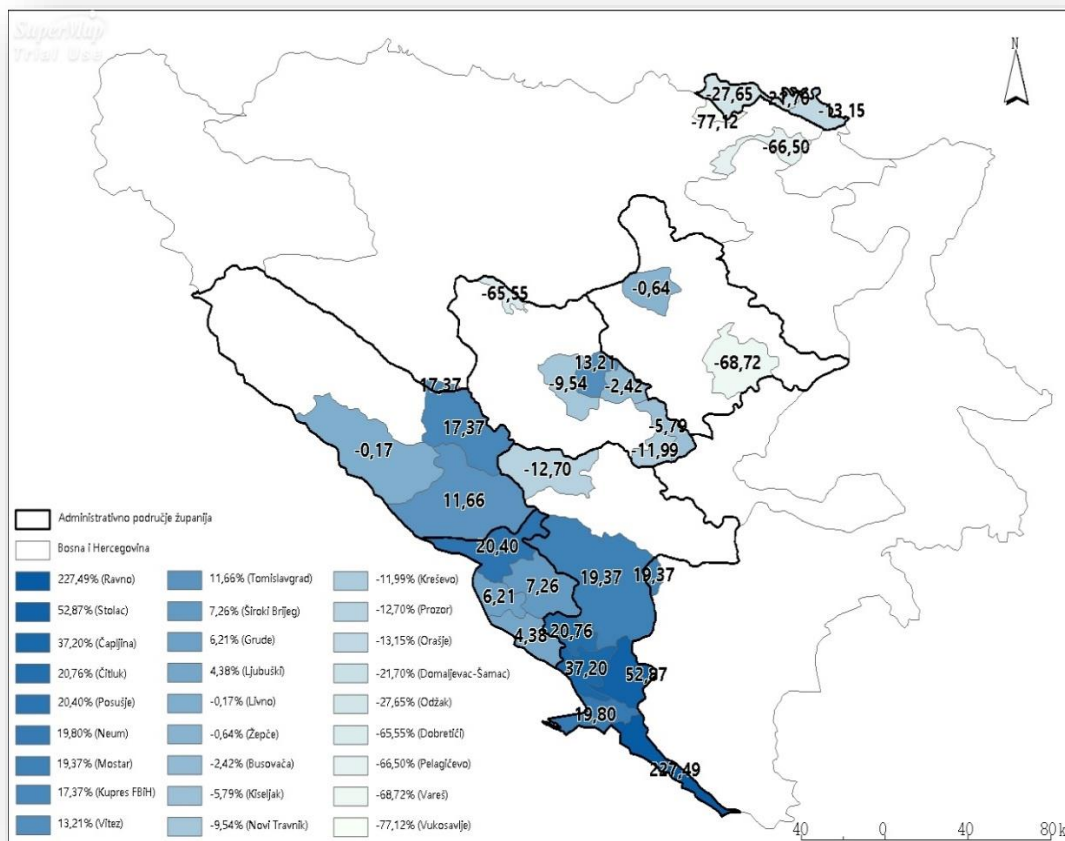
Županije / Regije	Naziv	Hrvati (1991.)	Hrvati (1991.) %	Hrvati (2013.)	Hrvati (2013.) %	Hrvati (2013. - 1991.)	Hrvati (2013. - 1991.) %
HNŽ	Ravno	804	44,79 %	2633	81,80 %	1829	227,49 %
HNŽ	Stolac	5551	36,55 %	8486	58,52 %	2935	52,87 %
HNŽ	Čapljina	14 969	53,69 %	20 538	78,52 %	5569	37,20 %
HNŽ	Čitluk	14 823	98,28 %	17 900	98,68 %	3077	20,76 %
ŽZH	Posušje	16 963	99,00 %	20 424	99,74 %	3461	20,40 %
HNŽ	Neum	3792	87,68 %	4543	97,64 %	751	19,80 %
HNŽ	Grad Mostar	42 907	33,89 %	51 216	48,41 %	8309	19,37 %
HBŽ	Kupres (FBiH)	3812	43,14 %	4474	88,47 %	662	17,37 %
SBŽ	Vitez	12 675	45,50 %	14 350	55,54 %	1675	13,21 %
HBŽ	Tomislavgrad	25 976	86,56 %	29 006	91,81 %	3030	11,66 %
ŽZH	Široki Brijeg	26 864	98,91 %	28 814	99,60 %	1950	7,26 %
ŽZH	Grude	16 210	99,10 %	17 216	99,47 %	1006	6,21 %
ŽZH	Ljubuški	26 127	92,19 %	27 271	96,76 %	1144	4,38 %
HBŽ	Livno	29 324	72,23 %	29 273	85,76 %	-51	-0,17 %
ZDŽ	Žepče	17 916	54,53 %	17 801	58,91 %	-115	-0,64 %
SBŽ	Busovača	9093	48,16 %	8873	49,54 %	-220	-2,42 %
SBŽ	Kiseljak	12 550	51,94 %	11 823	57,06 %	-727	-5,79 %
SBŽ	Novi Travnik	12 162	39,60 %	11 002	46,16 %	-1160	-9,54 %
SBŽ	Kreševo	4714	70,03 %	4149	78,68 %	-565	-11,99 %
HNŽ	Prozor	12 259	62,04 %	10 702	74,94 %	-1557	-12,70 %
ŽP	Orašje	19 971	82,43 %	17 345	87,33 %	-2626	-13,15 %
ZDŽ	Usora	7467	86,49 %	6095	92,31 %	-1372	-18,37 %
ŽP	Domaljevac-Šamac	5918	93,30 %	4634	97,13 %	-1284	-21,70 %
ŽP	Odžak	16 062	56,22 %	11 621	61,74 %	-4441	-27,65 %
SBŽ	Dobretići	4720	98,54 %	1626	99,82 %	-3094	-65,55 %
Bijeljinska r.	Pelagićevo	5523	53,13 %	1850	35,44 %	-3673	-66,50 %
ZDŽ	Vareš	9016	40,61 %	2820	31,71 %	-6196	-68,72 %
Dobojska r.	Brod	13 949	41,34 %	3287	19,78 %	-10 662	-76,44 %
Dobojska r.	Vukosavlje	3391	41,15 %	776	16,63 %	-2615	-77,12 %

²⁰ Izvor: Izradila autorica prema podacima preuzetima sa www.statistika.ba.

Evidentno je najveće smanjenje stanovnika u županijama koje graniče sa susjednim državama (Posavska s -5,97 %; Hercegbosanska županija s -5,70 %; Bosansko-podrinjska županija s -4,16 % itd.).

Zabrinjavajuće je pak stanje u županijama s hrvatskom većinom koje prednjače u odljevu stanovništva (ŽP, HBŽ, HNŽ, SBŽ, ŽZH). Razlog su ovakvu stanju prioritarno vanjske migracije (emigracija) i mortalitet.

Za detaljniju analizu kretanja stanovnika po općinama izdvojene su općine u pet županija s hrvatskom većinom stanovništva: Posavska, Srednjobosanska, Hercegovačko-neretvanska, Zapadnohercegovačka i Hercegbosanska županija.

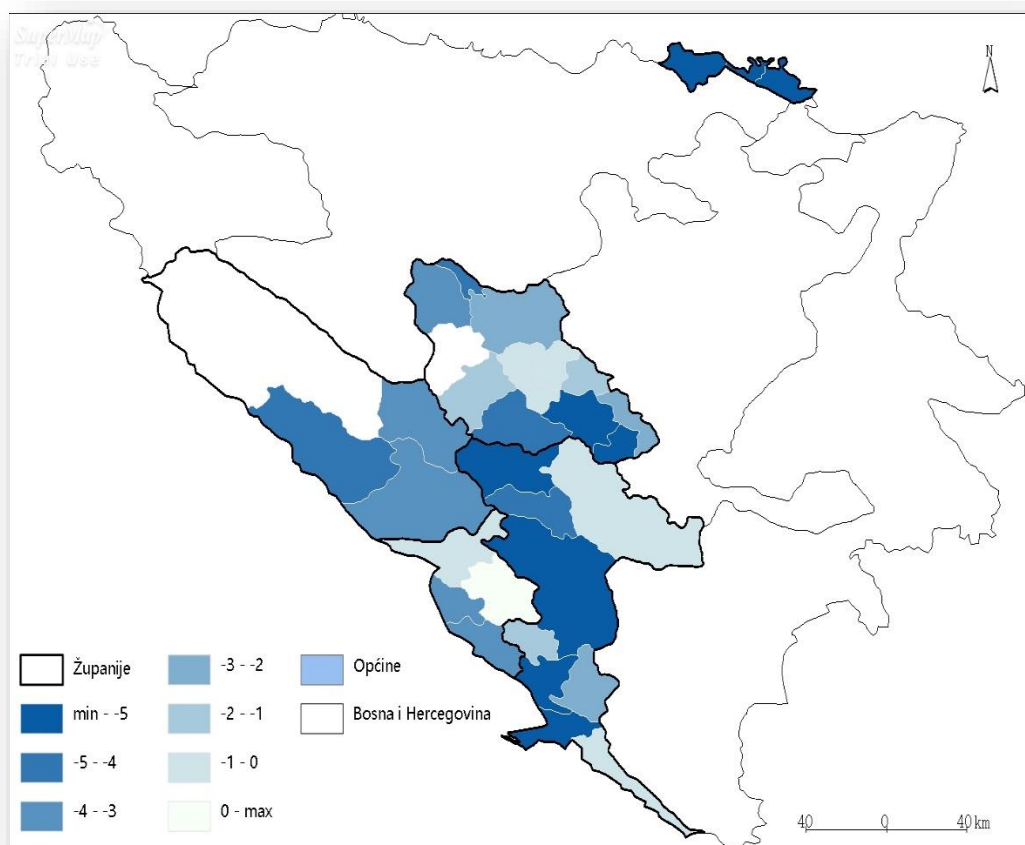

Slika 11. Međupopisna promjena udjela Hrvata u većinskim hrvatskim općinama i gradovima 2013. u odnosu na 1991. godinu

Tablica 15. Kretanje stanovnika po općinama (%) u razdoblju od 2013. do 2020. – izabrane župnije

	Naziv županije/općine	2013.	2020. ²¹	Razlika (%)
Županija Posavska	Domaljevac-Šamac	4771	4486	-5,97
	Odžak	18 821	17 656	-6,18
	Orašje	19 861	18 817	-5,25
Srednjobosanska županija	Bugojno	31 470	30 925	-1,73
	Busovača	17 910	17 712	-1,10
	Dobretići	1629	1 555	-4,54
	Donji Vakuf	13 985	13 770	-1,54
	Fojnica	12 356	11 618	-5,97
	Jajce	27 258	26 360	-3,29
	Kiseljak	20 722	20 288	-2,10
	Kreševo	5273	4957	-6,00
	Novi Travnik	23 832	23 685	-0,61
	Travnik	53 482	52 308	-2,20
	Uskoplje	20 933	20 071	-4,12
	Vitez	25 836	25 813	-0,09
Hercegovačko-neretvanska županija	Grad Čapljina	26 157	24 807	-5,16
	Čitluk	18 140	17 916	-1,23
	Grad Mostar	105 797	105 074	-0,68
	Jablanica	10 111	9622	-4,83
	Konjic	25 148	23 770	-5,47
	Neum	4653	4369	-6,10
	Prozor/Rama	14 280	13 414	-6,06
	Ravno	3219	3197	-0,68
	Stolac	14 509	14 079	-2,91
Županija Zapadnohercegovačka	Grad Široki Brijeg	28 929	28 988	+ 0,20
	Grude	17 308	16 732	-3,32
	Grad Ljubuški	28 184	27 151	-3,66
	Posušje	20 477	20 342	-0,65
Herceg-bosanska županija	Bosanska Grahovo	2449	2123	-13,31
	Drvar	7036	6002	-14,69
	Glamoč	3860	3430	-11,13
	Kupres	5057	4856	-3,97
	Grad Livno	34 133	32 690	-4,22
	Tomislavgrad	31 592	30 347	-3,94

²¹ Procjene kretanja stanovnika 31. 12. 2020.

Slika 12. Kretanje stanovnika po općinama (%) u razdoblju od 2013. do 2020. (tzv. hrvatske županije)

Analiza kretanja stanovnika po izabranim općinama pokazuje konstantno smanjenje stanovnika, izuzev Grada Široki Brijeg u Županiji Zapadnohercegovačkoj. Pozitivan pokazatelj posljedica je unutarnjih migracija, odnosno priljev mladih obitelji privučenih funkcijom grada (blizina radnoga mjesta, škola i druge povlastice). Inače, unutarnje migracije između županija potaknute su neujednačenim županijskim zakonima i pravilnicima koji propisuju ili ne propisuju određene povlastice (zdravstvena skrb, dječji nadoplatak, sufinanciranje kredita i sl.).

Najmanji odljev stanovništva uočen je u Gradu Mostaru. Kao najveći grad u Hercegovini sa svim središnjim funkcijama (administrativna, obrazovna, zdravstvena, gospodarska, politička i dr.), Mostar je privlačno središte za život. Istodobno, rubna područja (kao što su gradovi Odžak, Neum, Livno, Ljubuški) imaju visok udio smanjenja stanovnika. Ovo je posljedica regionalne marginalnosti, blizine granica s Republikom Hrvatskom i EU te gospodarske nerazvijenosti ili sezonalnosti rada. Ostali uzroci iseljavanja iz pojedinih gradova/općina trebaju se promatrati zasebno u skladu s njihovim okruženjem i razvijenosti županija u kojima se nalaze.

Prirodno kretanje stanovništva Bosne i Hercegovine od 2016. do 2021. godine

Prirodna promjena stanovništva proizlazi iz razlike ukupnoga broja rođenih i umrlih u određenome razdoblju i indikator je porasta ili smanjenja stanovništva biološkim procesima. Međutim, biološki procesi izloženi su utjecaju brojnih društvenih i gospodarskih čimbenika koji pozitivno ili negativno mogu utjecati na sam proces rađanja i umiranja.

Proces starenja stanovništva određen je demografskim promjenama. Na demografsko starenje najviše utječe pad nataliteta, povećanje udjela starijih stanovnika te kretanje mortaliteta. Primarni je uzrok demografskoga starenja opadanje fertiliteta. Pri tome se starenje stanovništva odražava na stopu fertiliteta, odnosno postoji obrnuta povezanost između stope nataliteta i proporcije starih osoba. Niska natalitetna područja imaju tako veći udio starijega stanovništva. Smanjenje fertiliteta ubrzava proces starenja ukupnoga stanovništva jer postaje sve manji ukupan broj djece u stanovništvu. Nakon određena vremena taj se utjecaj proširuje na sve starosne grupe. Usto, ako i očekivana dužina života raste, srazmjerno njoj uvećava se broj starijih u odnosu na ukupno stanovništvo, a u strukturi starijih povećava se broj izrazito starijih osoba. Prema ovome mehanizmu, populacije s visokim natalitetom vrlo su mlade i obrnuto, one s niskim natalitetom u podmakloj su starosti.

Jedna od najvažnijih struktura stanovništva jest dobna struktura, budući da utječe na društveno-ekonomski razvoj određene populacije. Ona je odraz razvoja stanovništva tijekom duljega vremenskog razdoblja.

Stanovništvo je nositelj ekonomskoga razvoja jer ono predstavlja demografski okvir za formiranje proizvodne (radne) snage koja pokreće i usmjerava sve djelatnosti u prostoru. Ekonomski razvoj neke zemlje ima svoj, prilično jasno definiran, demografski okvir. Njega sačinjavaju četiri osnovne karakteristike demografskoga razvoja: (1) ukupno kretanje stanovništva (promjena broja stanovnika); (2) prirodno kretanje stanovništva (natalitet/fertilitet, mortalitet, prirodna promjena); (3) mehaničko kretanje stanovništva (emigracija/imigracija); (4) demografske strukture (biološka, ekonomsko-socijalna i obrazovna).

Brojni negativni društveno-gospodarski čimbenici, nastali kao posljedica zakašnjele demografske tranzicije, ubrzane industrijalizacije i urbanizacije, ratnih stradanja devedesetih godina dvadesetoga stoljeća, te nestabilna i za Hrvate u Bosni i Hercegovini nepovoljna politička situacija, utjecali su i utječu na razvoj stanovništva. Prirodno kretanje stanovništva u Bosni i Hercegovini obilježava dugotrajno razdoblje prirodnoga pada. Kada se promatra ukupno stanovništvo, prema podacima Federalnoga zavoda za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine, Republičkoga zavoda za statistiku Republike Srpske i podružnice Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, nijedan entitet ni županija, izuzev Županije Sarajevo, s neznatnom stopom prirodnoga prirasta od 0,15 % 2016. i 2017. godine, ne bilježi prirodni prirast stanovništva u promatranome razdoblju (Tablica 16.).

DEMOGRAFSKA STRATEGIJA HRVATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Tablica 16.. Prirodno kretanje stanovništva Bosne i Hercegovine od 2016. do 2021. godine

Županija / Entitet	Ukupan broj stanovnika (2013.)	Ukupan broj stanovnika (2016.)	Živorodeni 2016.	Umrli 2016.	Prirodna promjena 2016.	Stopa nataliteta (2016.)	Stopa mortaliteta (2016.)	Stopa prirodne promjene (2016.)	Vitalni indeks 2016.
Bosansko-podrinjska županija	23 734	23 518	222	318	-96	9,44	13,52	-4,08	69,81 %
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	83 516	83 254	878	990	-112	10,55	11,89	-1,35	88,69 %
Hercegbosanska županija	84 127	82 113	352	852	-500	4,29	10,38	-6,09	41,31 %
Hercegovačko-neretvanska županija	222 007	219 395	1753	2222	-469	7,99	10,13	-2,14	78,89 %
Republika Srpska	1 228 423	1 157 516	9452	13 970	-4518	8,17	12,07	-3,90	67,66 %
Županija Sarajevo	413 593	417 498	4357	4295	62	10,44	10,29	0,15	101,44 %
Tuzlanska županija	445 028	443 053	3535	4053	-518	7,98	9,15	-1,17	87,22 %
Unsko-sanska županija	273 261	271 209	1793	2190	-397	6,61	8,07	-1,46	81,87 %
Zeničko-dobojska županija	364 433	361 031	3144	3444	-300	8,71	9,54	-0,83	91,29 %
Županija Posavska	43 453	42 452	130	502	-372	3,06	11,83	-8,76	25,90 %
Srednjobosanska županija	254 686	251 973	1970	2342	-372	7,82	9,29	-1,48	84,12 %
Županija Zapadnohercegovačka	94 898	93 989	700	887	-187	7,45	9,44	-1,99	78,92 %

Županija / Entitet	Ukupan broj stanovnika (2017.)	Živorodeni 2017.	Umrli 2017.	Prirodna promjena 2017.	Stopa nataliteta (2017.)	Stopa mortaliteta (2017.)	Stopa prirodne promjene (2017.)	Vitalni indeks 2017.
Bosansko-podrinjska županija	23 360	226	282	-56	9,67	12,07	-2,40	80,14 %
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	83 243	898	1101	-203	10,79	13,23	-2,44	81,56 %
Hercegbosanska županija	81 350	359	844	-485	4,41	10,37	-5,96	42,54 %
Hercegovačko-neretvanska županija	218 473	1628	2339	-711	7,45	10,71	-3,25	69,60 %
Republika Srpska	1 153 017	9339	14 663	-5324	8,10	12,72	-4,62	63,69 %
Županija Sarajevo	418 542	4463	4400	63	10,66	10,51	0,15	101,43 %
Tuzlanska županija	441 902	3610	4350	-740	8,17	9,84	-1,67	82,99 %
Unsko-sanska županija	270 299	1781	2205	-424	6,59	8,16	-1,57	80,77 %
Zeničko-dobojska županija	360 093	3244	3753	-509	9,01	10,42	-1,41	86,44 %
Županija Posavska	42 044	145	434	-289	3,45	10,32	-6,87	33,41 %
Srednjobosanska županija	251 434	1997	2406	-409	7,94	9,57	-1,63	83,00 %
Županija Zapadnohercegovačka	93 696	702	892	-190	7,49	9,52	-2,03	78,70 %

DEMOGRAFSKA STRATEGIJA HRVATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Županija / Entitet	Ukupan broj stanovnika (2018.)	Živorodeni 2018.	Umrli 2018.	Prirodna promjena 2018.	Stopa nataliteta (2018.)	Stopa mortaliteta (2018.)	Stopa prirodne promjene (2018.)	Vitalni indeks 2018.
Bosansko-podrinjska županija	23 290	228	276	-48	9,79	11,85	-2,06	82,61 %
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	83 234	861	1032	-171	10,34	12,40	-2,05	83,43 %
Hercegbosanska županija	80 708	360	812	-452	4,46	10,06	-5,60	44,33 %
Hercegovačko-neretvanska županija	217 765	1719	2234	-515	7,89	10,26	-2,36	76,95 %
Republika Srpska	1 147 902	9568	14 763	-5195	8,34	12,86	-4,53	64,81 %
Županija Sarajevo	419 414	4157	4437	-280	9,91	10,58	-0,67	93,69 %
Tuzlanska županija	440 351	3376	4233	-857	7,67	9,61	-1,95	79,75 %
Unsko-sanska županija	269 280	1552	2260	-708	5,76	8,39	-2,63	68,67 %
Zeničko-dobojska županija	359 350	3197	3421	-224	8,90	9,52	-0,62	93,45 %
Županija Posavska	41 721	140	496	-356	3,36	11,89	-8,53	28,23 %
Srednjobosanska županija	250 825	1897	2416	-519	7,56	9,63	-2,07	78,52 %
Županija Zapadnohercegovačka	93 529	757	857	-100	8,09	9,16	-1,07	88,33 %

Županija / Entitet	Ukupan broj stanovnika (2019.)	Živorodeni 2019.	Umrli 2019.	Prirodna promjena 2019.	Stopa nataliteta (2019.)	Stopa mortaliteta (2019.)	Stopa prirodne promjene (2019.)	Vitalni indeks 2019.
Bosansko-podrinjska županija	23 041	189	322	-133	8,20	13,98	-5,77	58,70 %
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	83 159	899	1132	-233	10,81	13,61	-2,80	79,42 %
Hercegbosanska županija	80 004	344	864	-520	4,30	10,80	-6,50	39,81 %
Hercegovačko-neretvanska županija	216 970	1586	2276	-690	7,31	10,49	-3,18	69,68 %
Republika Srpska	1 142 495	9274	15 081	-5807	8,12	13,20	-5,08	61,49 %
Županija Sarajevo	420 496	3961	4425	-464	9,42	10,52	-1,10	89,51 %
Tuzlanska županija	438 811	3305	4339	-1034	7,53	9,89	-2,36	76,17 %
Unsko-sanska županija	267 874	1523	2328	-805	5,69	8,69	-3,01	65,42 %
Zeničko-dobojska županija	358 292	3092	3640	-548	8,63	10,16	-1,53	84,95 %
Županija Posavska	41 346	117	485	-368	2,83	11,73	-8,90	24,12 %
Srednjobosanska županija	249 879	1779	2470	-691	7,12	9,88	-2,77	72,02 %
Županija Zapadnohercegovačka	93 385	720	875	-155	7,71	9,37	-1,66	82,29 %

DEMOGRAFSKA STRATEGIJA HRVATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Županija / Entitet	Ukupan broj stanovnika (2020.)	Živorodeni 2020.	Umrli 2020.	Prirodna promjena 2020.	Stopa nataliteta (2020.)	Stopa mortaliteta (2020.)	Stopa prirodne promjene (2020.)	Vitalni indeks 2020.
Bosansko-podrinjska županija	22 778	164	357	-193	7,20	15,67	-8,47	45,94 %
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	82 648	784	1200	-416	9,49	14,52	-5,03	65,33 %
Hercegbosanska županija	79 448	313	933	-620	3,94	11,74	-7,80	33,55 %
Hercegovačko-neretvanska županija	216 248	1499	2471	-972	6,93	11,43	-4,49	60,66 %
Republika Srpska	1 136 274	9161	16 582	-7421	8,06	14,59	-6,53	55,25 %
Županija Sarajevo	421 555	3820	5254	-1434	9,06	12,46	-3,40	72,71 %
Tuzlanska županija	437 607	3086	5259	-2173	7,05	12,02	-4,97	58,68 %
Unsko-sanska županija	266 535	1312	2677	-1365	4,92	10,04	-5,12	49,01 %
Zeničko-dobojska županija	357 275	3018	4571	-1553	8,45	12,79	-4,35	66,02 %
Županija Posavska	40 959	119	572	-453	2,91	13,97	-11,06	20,80 %
Srednjobosanska županija	249 062	1722	2686	-964	6,91	10,78	-3,87	64,11 %
Županija Zapadnohercegovačka	93 213	752	1064	-312	8,07	11,41	-3,35	70,68 %

Županija / Entitet	Ukupan broj stanovnika (2021.)	Živorodeni 2021.	Umrli 2021.	Prirodna promjena 2021.	Stopa nataliteta (2021.)	Stopa mortaliteta (2021.)	Stopa prirodne promjene (2021.)	Vitalni indeks 2021.
Bosansko-podrinjska županija	22 382	142	388	-246	6,34	17,34	-10,99	36,60 %
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	81 910	846	1594	-748	10,33	19,46	-9,13	53,07 %
Hercegbosanska županija	78 596	313	1058	-745	3,98	13,46	-9,48	29,58 %
Hercegovačko-neretvanska županija	214 523	1555	2995	-1440	7,25	13,96	-6,71	51,92 %
Republika Srpska	1 128 309	9274	19 002	-9728	8,22	16,84	-8,62	48,81 %
Županija Sarajevo	419 918	3715	6241	-2526	8,85	14,86	-6,02	59,53 %
Tuzlanska županija	434 424	3038	5769	-2731	6,99	13,28	-6,29	52,66 %
Unsko-sanska županija	264 248	1190	2806	-1616	4,50	10,62	-6,12	42,41 %
Zeničko-dobojska županija	354 285	2922	4986	-2064	8,25	14,07	-5,83	58,60 %
Županija Posavska	40 422	129	587	-458	3,19	14,52	-11,33	21,98 %
Srednjobosanska županija	247 100	1695	3048	-1353	6,86	12,34	-5,48	55,61 %
Županija Zapadnohercegovačka	92 704	809	1208	-399	8,73	13,03	-4,30	66,97 %

Pripadnici hrvatskoga naroda bilježe kontinuirani pad broja stanovnika u svim županijama Federacije Bosne i Hercegovine, Republici Srpskoj i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine (Tablica 17.). Pet županija s najvećim relativnim udjelom hrvatskoga stanovništva ima i najveći apsolutni broj živorođenih i umrlih Hrvata. Najveći apsolutni broj živorođenih od majki koje su se izjasnile kao pripadnice hrvatskoga naroda u razdoblju od 2016. do 2021. godine rođen je u Hercegovačko-neretvanskoj županiji i Županiji Zapadnohercegovačkoj, koja bilježi i najveću stopu rodosti kod Hrvata u odnosu na sve ostale županije (8,73 ‰). Najmanji broj Hrvata, ispod 100, godišnje se rodi u entitetima Republika Srpska i Brčko distrikt Bosne i Hercegovine te u Županiji Posavskoj, Županiji Sarajevo, Tuzlanskoj, Unsko-sanskoj i Bosansko-podrinjskoj županiji. Najveći apsolutni broj umrlih Hrvata bilježe Hercegovačko-neretvanska, Srednjobosanska te Županija Zapadnohercegovačka. Najveći broj umrlih u odnosu na ukupno stanovništvo županije tijekom analiziranoga razdoblja bilježe Županija Zapadnohercegovačka, Županija Posavska te Hercegbosanska županija. U Županiji Posavskoj i Hercegbosanskoj najizraženija je i negativna stopa prirodne promjene. Stopa prirodne promjene u Tuzlanskoj, Unsko-sanskoj, Bosansko-podrinjskoj županiji, Županiji Sarajevo te entitetu Republika Srpska je iznad -1‰. Međutim, spomenute županije, odnosno entitet, one su u kojima je udio Hrvata u odnosu na pripadnike bošnjačkoga i srpskoga naroda najmanji (5,30 ‰ i niži) te je vitalni indeks u njima izrazito nizak. Najniži vitalni indeks među Hrvatima u Bosni i Hercegovini zabilježen je u Bosansko-podrinjskoj županiji u kojoj nema rađanja Hrvata od 2017. godine. Slijede Unsko-sanska i Tuzlanska županija s vitalnim indeksima nižima od 10 ‰ za 2021. godinu. Vitalni indeks niži od 20 ‰ zabilježen je u Republici Srpskoj, Zeničko-dobojskoj županiji, Županiji Posavskoj i Županiji Sarajevo te Brčko distriktu Bosne i Hercegovine. U Hercegbosanskoj županiji 2021. godine vitalni indeks iznosio je 30,84 ‰, a u Srednjobosanskoj županiji 30,31 ‰. Najviši vitalni indeks hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini u 2021. godini bilježe Hercegovačko-neretvanska županija (57,25 ‰) i Županija Zapadnohercegovačka (67,53 ‰), u kojima su i najveće zabilježene stope nataliteta i mortaliteta.

Smjer prirodnoga kretanja Hrvata u Bosni i Hercegovini izrazito je negativan, a pospješuju ga stalna iseljavanja stanovništva u reproduktivnoj životnoj dobi. Potrebno je uvesti niz mjera koje će potaknuti rađanje, ali je prije svega potrebno osigurati takav sustav kojim će se stanovništvo potaknuti na ostanak u državi.

DEMOGRAFSKA STRATEGIJA HRVATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Tablica 17. Prirodno kretanje Hrvata Bosne i Hercegovine od 2016. do 2021. godine

Županija / Entitet	Udio Hrvata (Popis 2013.)	Ukupan broj stanovnika (2016.)	Živorodeni od majke Hrvatice 2016.	Umrli Hrvati 2016.	Prirodna promjena 2016.	Stopa nataliteta (2016.)	Stopa mortaliteta (2016.)	Stopa prirodne promjene (2016.)	Vitalni indeks 2016.
Bosansko-podrinjska županija	0,10 %	23 518	1	0	1	0,04	0,00	0,04	100,00 %
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	20,66 %	83 254	58	195	-137	0,70	2,34	-1,65	29,74 %
Hercegbosanska županija	76,79 %	82 113	282	609	-327	3,43	7,42	-3,98	46,31 %
Hercegovačko-neretvanska županija	53,29 %	219 395	996	1118	-122	4,54	5,10	-0,56	89,09 %
Republika Srpska	2,41 %	1 157 516	22	264	-242	0,02	0,23	-0,21	8,33 %
Županija Sarajevo	4,24 %	417 498	85	287	-202	0,20	0,69	-0,48	29,62 %
Tuzlanska županija	5,30 %	443 053	60	358	-298	0,14	0,81	-0,67	16,76 %
Unsko-sanska županija	1,86 %	271 209	13	64	-51	0,05	0,24	-0,19	20,31 %
Zeničko-dobojska županija	12,02 %	361 031	159	568	-409	0,44	1,57	-1,13	27,99 %
Županija Posavska	77,32 %	42 452	102	389	-287	2,40	9,16	-6,76	26,22 %
Srednjobosanska županija	38,33 %	251 973	504	952	-448	2,00	3,78	-1,78	52,94 %
Županija Zapadnohercegovačka	98,76 %	93 989	691	876	-185	7,35	9,32	-1,97	78,88 %

Županija / Entitet	Ukupan broj stanovnika (2017.)	Živorodeni od majke Hrvatice 2017.	Umrli Hrvati 2017.	Prirodna promjena 2017.	Stopa nataliteta (2017.)	Stopa mortaliteta (2017.)	Stopa prirodne promjene (2017.)	Vitalni indeks 2017.
Bosansko-podrinjska županija	23 360	0	1	-1	0,00	0,04	-0,04	0,00 %
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	83 243	37	202	-165	0,44	2,43	-1,98	18,32 %
Hercegbosanska županija	81 350	284	590	-306	3,49	7,25	-3,76	48,14 %
Hercegovačko-neretvanska županija	218 473	882	1182	-300	4,04	5,41	-1,37	74,62 %
Republika Srpska	1 153 017	36	290	-254	0,03	0,25	-0,22	12,41 %
Županija Sarajevo	418 542	72	307	-235	0,17	0,73	-0,56	23,45 %
Tuzlanska županija	441 902	52	344	-292	0,12	0,78	-0,66	15,12 %
Unsko-sanska županija	270 299	11	65	-54	0,04	0,24	-0,20	16,92 %
Zeničko-dobojska županija	360 093	169	580	-411	0,47	1,61	-1,14	29,14 %
Županija Posavska	42 044	87	334	-247	2,07	7,94	-5,87	26,05 %
Srednjobosanska županija	251 434	508	983	-475	2,02	3,91	-1,89	51,68 %
Županija Zapadnohercegovačka	93 696	699	881	-182	7,46	9,40	-1,94	79,34 %

DEMOGRAFSKA STRATEGIJA HRVATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Županija / Entitet	Ukupan broj stanovnika (2018.)	Živorodeni od majke Hrvatice 2018.	Umrli Hrvati 2018.	Prirodna promjena 2018.	Stopa nataliteta (2018.)	Stopa mortaliteta (2018.)	Stopa prirodne promjene (2018.)	Vitalni indeks 2018.
Bosansko-podrinjska županija	23 290	0	1	-1	0,00	0,04	-0,04	0,00 %
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	83 234	51	206	-155	0,61	2,47	-1,86	24,76 %
Hercegbosanska županija	80 708	287	591	-304	3,56	7,32	-3,77	48,56 %
Hercegovačko-neretvanska županija	217 765	973	1093	-120	4,47	5,02	-0,55	89,02 %
Republika Srpska	1 147 902	38	316	-278	0,03	0,28	-0,24	12,03 %
Županija Sarajevo	419 414	82	326	-244	0,20	0,78	-0,58	25,15 %
Tuzlanska županija	440 351	57	329	-272	0,13	0,75	-0,62	17,33 %
Unsko-sanska županija	269 280	9	53	-44	0,03	0,20	-0,16	16,98 %
Zeničko-dobojska županija	359 350	146	574	-428	0,41	1,60	-1,19	25,44 %
Županija Posavska	41 721	87	374	-287	2,09	8,96	-6,88	23,26 %
Srednjobosanska županija	250 825	431	962	-531	1,72	3,84	-2,12	44,80 %
Županija Zapadnohercegovačka	93 529	751	845	-94	8,03	9,03	-1,01	88,88 %

Županija / Entitet	Ukupan broj stanovnika (2019.)	Živorodeni od majke Hrvatice 2019.	Umrli Hrvati 2019.	Prirodna promjena 2019.	Stopa nataliteta (2019.)	Stopa mortaliteta (2019.)	Stopa prirodne promjene (2019.)	Vitalni indeks 2019.
Bosansko-podrinjska županija	23 041	0	1	-1	0,00	0,04	-0,04	0,00 %
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	83 159	47	200	-153	0,57	2,41	-1,84	23,50 %
Hercegbosanska županija	80 004	275	607	-332	3,44	7,59	-4,15	45,30 %
Hercegovačko-neretvanska županija	216 970	854	1151	-297	3,94	5,30	-1,37	74,20 %
Republika Srpska	1 142 495	35	408	-373	0,03	0,36	-0,33	8,58 %
Županija Sarajevo	420 496	69	326	-257	0,16	0,78	-0,61	21,17 %
Tuzlanska županija	438 811	44	363	-319	0,10	0,83	-0,73	12,12 %
Unsko-sanska županija	267 874	14	64	-50	0,05	0,24	-0,19	21,88 %
Zeničko-dobojska županija	358 292	151	580	-429	0,42	1,62	-1,20	26,03 %
Županija Posavska	41 346	76	390	-314	1,84	9,43	-7,59	19,49 %
Srednjobosanska županija	249 879	416	1000	-584	1,66	4,00	-2,34	41,60 %
Županija Zapadnohercegovačka	93 385	715	868	-153	7,66	9,29	-1,64	82,37 %

DEMOGRAFSKA STRATEGIJA HRVATA U BOSNI I HERCEGOVINI

Županija / Entitet	Ukupan broj stanovnika (2020.)	Živorodeni od majke Hrvatice 2020.	Umrli Hrvati 2020.	Prirodna promjena 2020.	Stopa nataliteta (2020.)	Stopa mortaliteta (2020.)	Stopa prirodne promjene (2020.)	Vitalni indeks 2020.
Bosansko-podrinjska županija	22 778	0	2	-2	0,00	0,09	-0,09	0,00 %
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	82 648	38	197	-159	0,46	2,38	-1,92	19,29 %
Hercegbosanska županija	79 448	270	727	-457	3,40	9,15	-5,75	37,14 %
Hercegovačko-neretvanska županija	216 248	767	1238	-471	3,55	5,72	-2,18	61,95 %
Republika Srpska	1 136 274	107	385	-278	0,09	0,34	-0,24	27,79 %
Županija Sarajevo	421 555	72	344	-272	0,17	0,82	-0,65	20,93 %
Tuzlanska županija	437 607	44	393	-349	0,10	0,90	-0,80	11,20 %
Unsko-sanska županija	266 535	7	85	-78	0,03	0,32	-0,29	8,24 %
Zeničko-dobojska županija	357 275	140	680	-540	0,39	1,90	-1,51	20,59 %
Županija Posavska	40 959	67	439	-372	1,64	10,72	-9,08	15,26 %
Srednjobosanska županija	249 062	365	1115	-750	1,47	4,48	-3,01	32,74 %
Županija Zapadnohercegovačka	93 213	747	1057	-310	8,01	11,34	-3,33	70,67 %

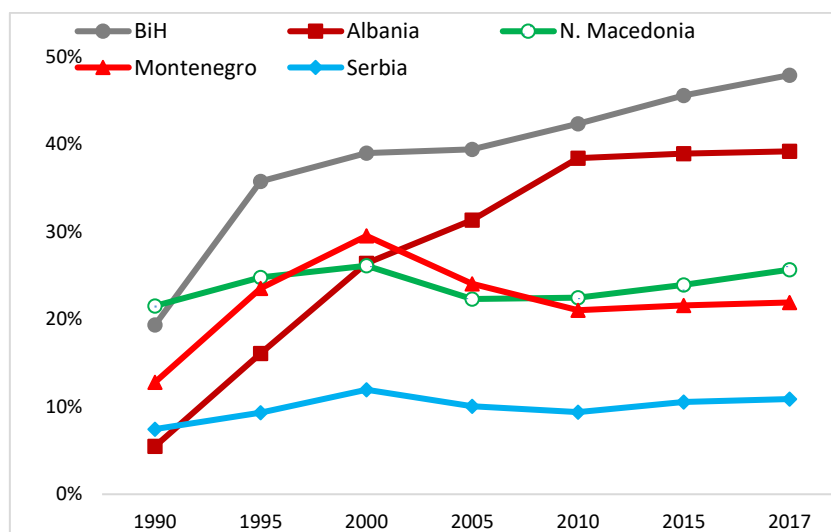
Županija / Entitet	Ukupan broj stanovnika (2021.)	Živorodeni od majke Hrvatice 2021.	Umrli Hrvati 2021.	Prirodna promjena 2021.	Stopa nataliteta (2021.)	Stopa mortaliteta (2021.)	Stopa prirodne promjene (2021.)	Vitalni indeks 2021.
Bosansko-podrinjska županija	22 382	0	1	-1	0,00	0,04	-0,04	0,00 %
Brčko distrikt Bosne i Hercegovine	81 910	31	235	-204	0,38	2,87	-2,49	13,19 %
Hercegbosanska županija	78 596	247	801	-554	3,14	10,19	-7,05	30,84 %
Hercegovačko-neretvanska županija	214 523	853	1490	-637	3,98	6,95	-2,97	57,25 %
Republika Srpska	1 128 309	92	461	-369	0,08	0,41	-0,33	19,96 %
Županija Sarajevo	419 918	64	421	-357	0,15	1,00	-0,85	15,20 %
Tuzlanska županija	434 424	42	445	-403	0,10	1,02	-0,93	9,44 %
Unsko-sanska županija	264 248	4	79	-75	0,02	0,30	-0,28	5,06 %
Zeničko-dobojska županija	354 285	125	691	-566	0,35	1,95	-1,60	18,09 %
Županija Posavska	40 422	81	461	-380	2,00	11,40	-9,40	17,57 %
Srednjobosanska županija	247 100	371	1224	-853	1,50	4,95	-3,45	30,31 %
Županija Zapadnohercegovačka	92 704	809	1198	-389	8,73	12,92	-4,20	67,53 %

Migracije

Stanovništvo BiH smanjuje se i stari zbog niske stope fertiliteta i snažne emigracije. Broj stanovnika BiH iznosio je 3,3 mil. 2019. godine. UNDESA projekcija pokazuje da će broj stanovnika BiH pasti na čak 1,6 mil. do 2100. godine²².

Veličina BH dijaspore iznosi 1,7 mil., od čega se 87,1 % odnosi na Europu, 10,1 % na Sjevernu Ameriku, 2,6 % na Oceaniju i 0,23 % na ostale dijelove svijeta. Stopa emigracije iznosi 49,5 % i po njoj je BiH ne samo vodeća u regiji (Slika13.) nego i vodeća u Europi i među vodećim zemljama svijeta (Slika 3.).

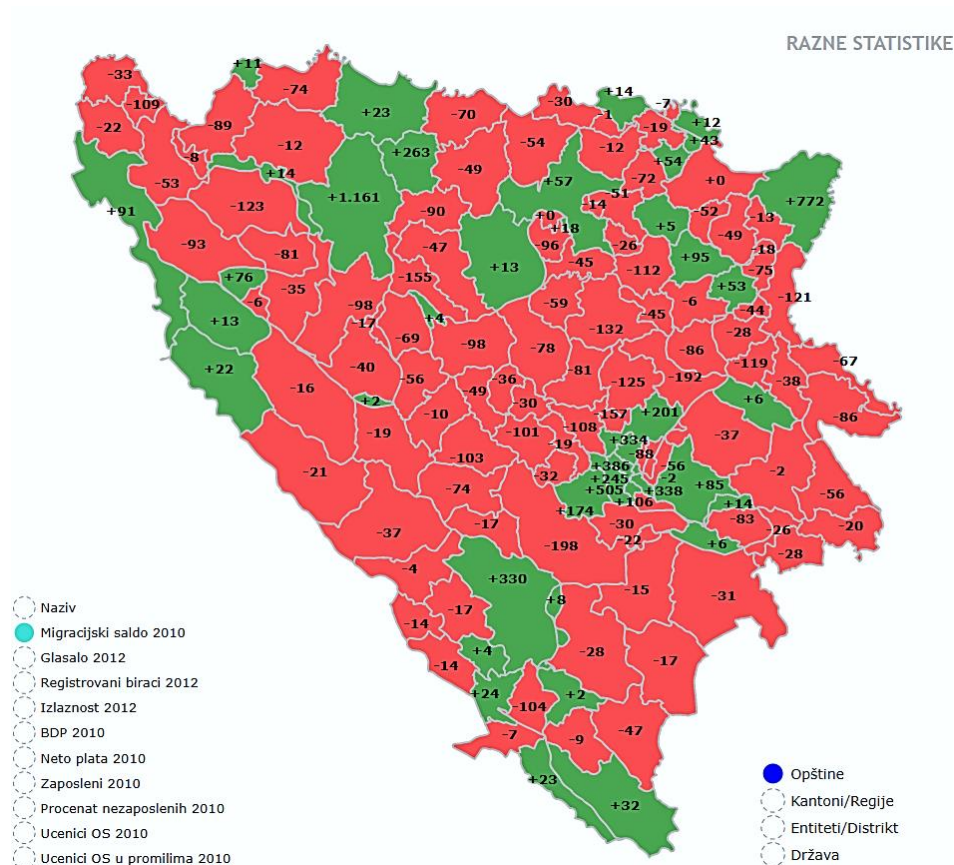
Slika 13. Stopa emigracije, BiH i komparatori, 1990. – 2017.

U razdoblju 1990. – 1996. migracije su izravna posljedica ratnih događanja. U poslijeratnome razdoblju, od 1996. godine do danas, započinje proces povratka raseljenih lica i izbjeglica iz inozemstva u predratna ili druga mjesta stanovanja u Bosni i Hercegovini, ali i novih odlazaka u inozemstvo u potrazi za boljim životom i radnim mjestima. Povratke registrira Ministarstvo raseljenih lica i izbjeglica i UNHCR. Prema tim podacima, u razdoblju 1996. – 2008. godine od ukupno 579 115 povrataka raseljenih osoba u Bosnu i Hercegovinu, u Federaciju Bosne i Hercegovine vratile su se 351 334 raseljene osobe ili 60,7 %. Povratci iz inozemstva pokazuju da se ukupno vratilo 447 577 osoba, a od toga u Federaciju Bosne i Hercegovine 387 956 osoba ili 86,7 %.

U razdoblju od 10. 02. 2003. do 27. 10. 2005. godine u okviru Federacije BiH više su migrirale žene (gotovo dvostruko više nego muškarci), uglavnom zbog bračnih migracija. Najviše se selilo stanovništvo u starosti od 20 do 49 godina, što navodi na ekonomske razloge migracija, odnosno radno-ekonomske migracije. U negativnim migracijama prednjači Zeničko-dobojska županija (-3020 stanovnika), dok najveći pozitivni migracijski saldo ima Županija Sarajevo (+5220 stanovnika). Pored Zeničko-dobojske županije, negativan migracijski saldo u navedenome razdoblju imale su i Unsko-sanska, Tuzlanska, Bosansko-podrinjska, Srednjobosanska te Hercegbosanska županija.

²² Za više informacija o metodologiji korištenoj za UNDESA brojke vidjeti Trends in International Migrant Stock: The 2019 Revision (Documentation).

Slika 14. Migracijski saldo u Bosni i Hercegovini prema statističkim podacima iz 2010.

Izvor: statistika.ba

Ovo kretanje stanovništva Bosne i Hercegovine, osobito Federacije Bosne i Hercegovine, dovelo je do toga da se struktura stanovništva na relaciji selo-grad izmijeni, a to se odražava i u rezultatima obrade podataka iz oblasti vitalne statistike.

Kada je riječ o demografskim procesima, za socijalnu je politiku značajno spomenuti da su i migracije jedna od izraženih karakteristika koje se odvijaju zbog različitih razloga, a najčešći su pravci: nerazvijena područja – razvijena područja. Zbog zakonskoga uređenja socijalne politike, gdje ista nije definirana na razini države, a u FBiH osnovna su prava regulirana Federalnim zakonom, županije svojim zakonima uređuju oblasti socijalne zaštite gdje su propisana prava za materijalnu pomoć starim osobama, pravo na smještaj u ustanove socijalne zaštite, kao i financiranje reguliranih prava iz županijskoga proračuna. Sada imamo situaciju da razvijenije županije izdvajaju znatno više sredstava za korisnike socijalnih prava, u odnosu na nerazvijenija područja. Zbog navedenih razloga stanovnici odlaze u županije gdje su veća novčana davanja, zdravstvena zaštita jeftinija itd. Migracija unutar Bosne i Hercegovine jedno je od pitanja kojemu treba posebno pristupiti.

U Bosni i Hercegovini posebno treba naglasiti prisutnost migranata iz zemalja Bliskoga istoka. Istina je da se radi o osobama koje Bosnu i Hercegovinu smatraju državom za tranzit u zemlje zapadne Europe, ali njihova prisutnost svakako postavlja novo pitanje odnosa stanovništva i potpore države. Konkretno, postoji velik pritisak na područje socijalne politike, kao što je zdravstvena skrb za osobe u tranzitu, ali i socijalna zaštita. Istina je da su njihova prava regulirana na državnoj razini, ali migranti iz inozemstva žive u lokalnim zajednicama i postaju obveza organiziranja života kroz materijalnu, stambenu zaštitu na razini općine, grada, kao i zdravstvenu na županijskoj razini.

No, za demografsku sliku stanovništva Bosne i Hercegovine posebno je važno istaknuti odlazak obitelji u zemlje Europske unije. Supružnici s maloljetnom djecom odlaze u Njemačku, Austriju, Sloveniju itd., a u državi ostaju stari i bolesni roditelji. Određen broj stanovnika odlazi izvan Bosne i Hercegovine, zaposlen je u trećim zemljama, tako da određen broj radno sposobna stanovništva ne nastavlja financirati mirovinske fondove, kroz međugeneracijsku solidarnost, pa se smanjuju uplate u mirovinski fond i dovodi u pitanje financiranje istoga. Nedostatak sredstava dovodi u pitanje isplatu mirovina koje su za velik broj starijih osoba jedini izvor novčanih prihoda.

Pitanje migracija i smanjenja nataliteta kompleksan je problem za čije je rješavanje potrebno uključiti sve razine vlasti u BiH, a u okviru pojedine razine i sve njezine institucije. Analizirajući situaciju na području BiH, može se zaključiti da postoje brojni čimbenici koji utječu na odlazak stanovništva u inozemstvo: gospodarstvo, nesigurna sigurnosna i politička situacija, zdravstvo, pravosuđe, obrazovanje i slično. Stoga je potrebno raditi na unaprjeđenju stanja na svim ovim područjima. Nezaposlenost, odnosno neadekvatno zaposlenje, predstavlja ključni motiv za emigraciju, te bi se glavne mjere u cilju sprječavanja odlaska stanovništva trebale poduzeti na ovome planu. Međutim, ne smijemo zaboraviti da je velik broj osoba koje su napustile zemlju imao relativno dobra primanja i sigurno zaposlenje. Dakle, značajne mjere trebalo bi provoditi i na unaprjeđenju opće društvene i političke situacije koja jamči ista prava svim narodima. Određene društveno neprihvatljive pojave (korupcija, nepotizam, mito itd.) evidentne su u svim segmentima društva. Sve dok se iste ne iskorijene te dok naše društvo ne postane društvo koje nudi jednake mogućnosti svim građanima, ne možemo očekivati da će se stanje promijeniti.

Kretanje broja učenika od 2010./11. do 2022./23. školske/akademske godine

Obrazovanje ima ključnu ulogu u razvoju ljudskoga kapitala, nužnoga za ubrzan ekonomski razvoj. To je važan “input” jer pridonosi povećanju produktivnosti i proizvodnje. Zato je važno sagledati opće stanje obrazovanja kako bi se utvrdio daljnji razvoj cjelokupnoga društva.

Glavno je obilježje današnjega obrazovnog sustava u Bosni i Hercegovini njegova decentralizacija jer obrazovanje nije u nadležnosti države, nego na razini entiteta, županija i, u nekim slučajevim, na razini lokalne samouprave.

Statistički pokazatelji kretanja broja upisanih u desetogodišnjem razdoblju od školske 2010./11. do 2021./22. godine pokazuju negativne trendove u osnovnome, srednjem i visokome obrazovanju, za razliku od postupna povećanja broja upisane djece u predškolski sustav (Tablica 18.). Razlog ovakva stanja može biti emigracija obitelji sa djecom.

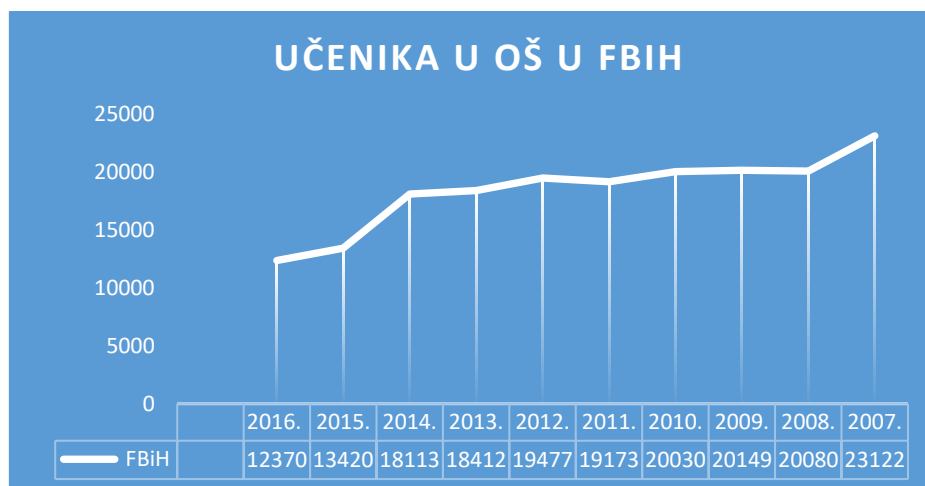
Tablica 18. Kretanje broja učenika prema vrsti obrazovanja u razdoblju od 2010. do 2022. u BiH

Vrsta obrazovanja	2021./2022.	2020./2021.	2019./2020.	2018./2019.	2017./2018.	2016./2017.	2015./2016.	2014./2015.	2013./2014.	2012./2013.	2011./2012.	2010./2011.	Razlika 2022.-2010.
Predškolsko obrazovanje	33200	27698	30587	28511	25889	24918	22901	21490	19880	18817	17293	17028	16172
Osnovno obrazovanje	264802	268059	274034	280018	282946	287729	291342	296819	302133	304881	316657	335403	-70601
Srednje obrazovanje	108257	110404	112796	117475	124148	126824	133228	143881	156350	166662	163284	151680	-43423
Visoko obrazovanje	79148	82744	82909	89016	95142	102232	106975	108475	111906	112607	115907	115538	-36390

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Imajući u vidu ograničene ljudske i materijalne resurse kojima pojedine institucije raspolažu, nužno je osmisliti postupne promjene kako bi se iskoristilo sve ono što je u sustavu prepoznato kao dobro, a istodobno, daljim ulaganjem, postigao najbolji mogući rezultat.

Ljudski kapital u FBiH nije snažan zbog niskoga obuhvata stanovništva obrazovanjem, slabe je kvalitete obrazovanja i nerazvijenoga uspostavljenog cjeloživotnog učenja. Od 1 862 272 stanovnika starijih od 15 godina, srednju školu završilo je njih 952 320 ili 51,1 % (broj žena sa završenom školom – 405 039). Visokoškolsko obrazovanje imalo je 188 110 stanovnika (broj žena sa VSS – 98 249). Broj potpuno neobrazovanih stanovnika iznosio je 82 724 ili 4,4 % (broj potpuno neobrazovanih žena – 69 089).

Slika 15. Broj učenika u OŠ po godinama rođenja u FBiH

Pokazatelji negativnih trendova prirodnoga priraštaja u FBiH očituju se i u broju upisane djece u osnovne škole. Upisi prema godištima djece pokazuju smanjen udio rođene djece ili djece (obitelji) koja su već emigrirala.

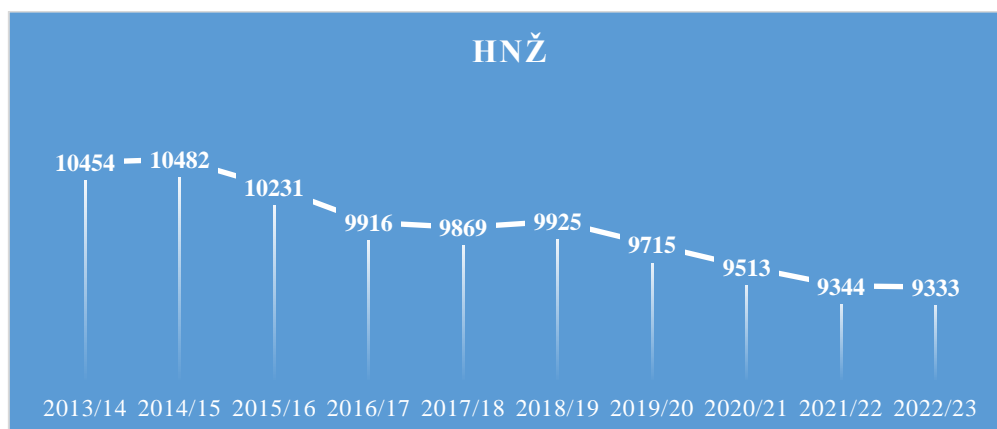
Tablica 19. Broj učenika OŠ po godinama rođenja u FBiH, stanje 2021.

Škole	Ukupno	2016.	2015.	2014.	2013.	2012.	2011.	2010.	2009.	2008.	2007.
FBiH	173213	12370	13420	18113	18412	19477	19173	20030	20149	20080	23122
Redovite OŠ	172704	12370	13412	18072	18369	19425	19122	19983	20082	20028	22974
Škole s pos. potreb	509	0	8	41	43	52	51	47	67	52	148

Izvor: Statistički godišnjak, osnovno obrazovanje, 2021. (www.fzs.ba)

Jednak trend događa se i u područjima s hrvatskom većinom stanovništva. Za primjer je uzeta Hercegovačko-neretvanska županija koja ima najviše osnovnih škola (26) koje rade po hrvatskome nastavnom planu i programu. U razdoblju od 2013./14. do 2022./23. školske godine broj upisanih učenika konstantno se smanjuje (Slika 16.).

Slika 16. Kretanje broja učenika u osnovnim školama HNŽ-a od 2013. do 2023. godine

Izvor: Zavod za školstvo HNŽ-a

Tablica 20. Kretanje broja učenika po razredima OŠ u razdoblju 2013. – 2023. u HNŽ-u

Godina	I/9	II/9	III/9	IV/9	V/9	VI/9	VII/9	VIII/9	IX/9
2013/14	1066	1081	1081	1187	1512*	1250	237	1244	1420
2014/15	1089	1077	1133	1142	1240	1586*	242	1308	1318
2015/16	1136	1071	1059	1118	1123	1244	1514*	1311	303
2016/17	1123	1092	1056	1040	1128	1134	1225	1547*	232
2017/18	1075	1085	1078	1046	1042	1089	1112	1201	818
2018/19	1101	1023	1056	1057	1029	1030	1079	1083	1199
2019/20	1056	1053	1006	1041	1038	1012	1027	1058	1096
2020/21	1030	1026	1045	989	1022	1029	1010	1004	1043
2021/22	1018	998	1008	1035	984	1006	1020	980	997
2022/23	1041	986	981	1015	1030	981	1005	1011	978

*Preklapanje učenika u osmogodišnjem i devetogodišnjem ciklusu

Izvor: Zavod za školstvo HNŽ-a

Analiza smanjenja broja učenika po gradovima i općinama pokazuje (Tablica 21.) da je najmanji negativni trend u gradu Mostaru. Posljedica je to prednosti velikih naselja u koja stalno migriraju mlade obitelji. Izuzetak

čine općine Ravno i Rama koje su zbog svojih specifičnosti (prostornih i gospodarskih) osigurale posebnu skrb za djecu i mlade.

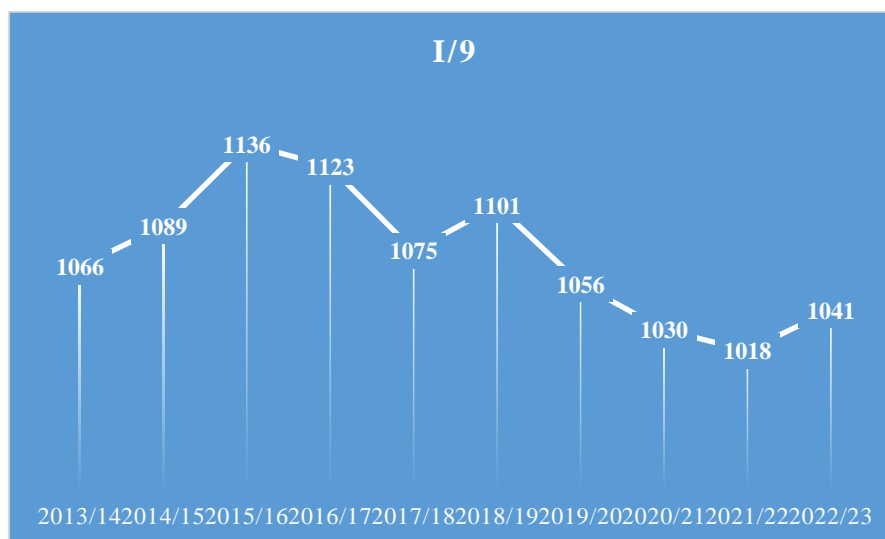
Tablica 21. Kretanje broja učenika u osnovnim školama HNŽ-a od 2013. do 2023. godine

Godina	Mostar	Čitluk	Čapljina	Stolac	Ravno	Rama	Neum	HNŽ
2013./14.	4729	1974	1789	669	10	531	376	10078
2014./15.	4576	1873	1716	620	12	991	347	10135
2015./16.	4583	1819	1635	569	15	912	349	9882
2016./17.	4537	1725	1578	539	14	845	339	9577
2017./18.	4783	1705	1465	479	18	773	323	9546
2018./19.	4743	1719	1501	499	17	766	340	9585
2019./20.	4639	1746	1481	463	12	718	328	9387
2020./21.	4661	1680	1429	439	12	662	315	9198
2021./22.	4634	1615	1400	444	14	641	298	9046
2022./23.	4640	1621	1386	433	21	622	305	9028

Izvor: Zavod za školstvo HNŽ-a

Također, analiza upisanih učenika u prvi razred osnovne škole u promatranome desetogodišnjem razdoblju pokazuje vremenski sve dulji negativni trend (Slika 17.).

Slika 17. Kretanje učenika upisanih u I. razred OŠ u razdoblju 2013. – 2023. u HNŽ-u

Izvor: Zavod za školstvo HNŽ-a

Broj upisanih učenika u srednje škole u županiji pokazuje kontinuirani negativni trend mladoga stanovništva. Budući da grad Mostar kao središte županije i najveći grad ima 10 srednjih škola različitih usmjerenja, prikazana je dinamika kretanja broja upisanih (Tablica 22.). No, broj učenika u srednje škole pokazuje dio učenika iz drugih općina, tako da nije pouzdan pokazatelj za kretanje broja mladih u Mostaru. Unatoč toj mogućnosti, trend upisa u srednje škole negativan je (osim 2021./22.), što govori o regionalnome smanjenju mladih (stanovništva).

Tablica 22. Kretanje broja upisanih u srednje škole HNŽ-a i Mostar

Srednje škole	2016./17.	2017./18.	2018./19.	2019./20.	2020./21.	2021./22.	2022./23.
Mostar	2845	2451	2251	2260	1575	2418	1569
HNŽ	5027	4453	3882	3771	3752	3721	2521

Izvor: Zavod za školstvo HNŽ-a

Demografska politika

Demografska je politika u svojoj osnovi planski sustav promišljanja, planiranja, definiranja zakonitosti, donošenja ključnih dokumenata, odlučivanja i provođenja mjera i poticaja s ciljem usklađivanja demografskih parametara i trendova i gospodarskoga, ukupnoga i inoga razvoja, demografskoga opstanka i nastavka kako bi se održao prostorni, društveni i svaki drugi sklad. Demografija kao znanstveno polje u okviru društvenoga znanstvenog područja razlikuje reprodukcijску klasičnu populacijsku pronatalitetnu, imigracijsku (primarno selektivnu) i komplementarnu demografsku politiku, primjenjivu na svim prostornim razinama – nacionalnoj, regionalnoj, lokalnoj i mjesnoj. Najboljim i najučinkovitijim se pristupom smatra istovremeno provođenje svih triju politika na svim razinama istovremeno, a kada to nije moguće iz različitih razloga (političkih, društvenih, financijskih, proračunskih i slično), niže bi administrativno-teritorijalne razine, ovisno o težini demografske destrukcije, same trebale prosuđivati, planirati, odlučivati i provoditi obnovu svoga stanovništva. Prema dosadašnjim postupanjima vidljivo je kako će demografska politika na nacionalnoj razini i dalje biti pitanje političke, a ne stručno-znanstvene potrebe, pa lokalne sredine ne mogu više prolongirati odluke i time dodatno otežati kasnija postupanja po više osnova. Nastavak bi mirnoga promatranja prenošenja demografske destrukcije i na sredine s relativno još uvijek povoljnijim demografskim obilježjima, kao što je na primjer gradska populacija, s vremenom mogao suziti mogućnosti istovremene primjene svih revitalizacijskih modela i bitno cijelu koncepciju i primjenu usporiti, poskupjeti i učiniti ih manje učinkovitima. Produblivanje demografskih negativnosti ili svođenje demografske revitalizacije samo na imigracijsku varijantu u razvojnoj gradskoj budućnosti može puno toga dovesti u pitanje.

Donošenje dokumenata za strateški razvoj

Da bi se u Bosni i Hercegovini postigla ravnoteža, između socijalne (potrebe) i ekonomske politike (prihodi), neophodno je definirati što je prvi korak u ovim nastojanjima. Vlada i Parlament FBiH usvojili su Strategiju razvoja FBiH koja je nastala u razdoblju kada je u BiH započet proces implementacije ciljeva održivoga razvoja iz Agende UN 2030. i izrada Strategije pametne specijalizacije. U ovome je razdoblju usuglašena i Reformska agenda 2, kao nastavak socioekonomskih reformi koje su započete još 2015. godine. U svibnju 2019. završen je Upitnik europske komisije pa su BiH dostavljene preporuke za unaprjeđenje u različitim oblastima. Svi nabrojani dokumenti u potpunosti su uključeni u Strategiju i vidljivi su u tekstu, što će biti vrlo važno u narednome razdoblju prilikom izvještavanja o implementaciji. Okvir implementacije Strategije je fokusiranje Strategije razvoja FBiH (2021. – 2027.) na ciljeve održivoga razvoja, tj. Agendu 2030, odvija se u okviru određenoga konteksta koji je pod utjecajem ključnih pokretača i ograničenja. Navodimo ih ovdje ukratko s fokusom na trendove vezane za: 1.) Stanovništvo, 2.) Migracije, obrazovanje i ljudski kapital, 3.) Ekonomski rast i zapošljavanje, 4.) Socijalnu zaštitu, koheziju, nejednakost, siromaštvo i ranjivost, 5.) Javni sektor, javne financije i javna poduzeća, 6.) Upravu, vladavinu prava i ljudska prava.

Stanovništvo BiH smanjuje se i stari zbog niske stope fertiliteta i snažne emigracije. Veličina stanovništva BiH spustila se na 3,5 milijuna 2018. godine. UNDESA (United Nations Department of Economic and Social Affairs) projekcija pokazuje da će broj stanovnika pasti ispod 2,3 milijuna do 2100. godine. Važni su i podatci

u vezi rađanja – žene u prosjeku rađaju 1,3 djece, značajno ispod 2,1 djece nužnih za očuvanje veličine stanovništva (Trends in International Migrant Stock: 2017). Posebno navodimo demografsku sliku koja očekuje Bosnu i Hercegovinu u doglednome vremenu. Ne možemo se ne osvrnuti na postojeću demografsku sliku koja je rezultat, prije svega, nesigurnosti življenja i provođenja loše ekonomske politike. U Bosni i Hercegovini nastavit će se pad stope nataliteta i fertiliteta. Nastavit će se emigracije radno sposobnoga i fertilno sposobnoga stanovništva. Ističemo da je dosadašnji trend demografskih kretanja, broja stanovništva u trećoj životnoj dobi, negativne implikacije na daljnji društveno-ekonomski razvoj u Bosni i Hercegovini očit, a potreba za adekvatnim populacijskim mjerama od lokalne do globalne razine nužna je i hitna.

Lokalna zajednica mora se brinuti o stanovništvu kako bi opstala, trajala i razvijala se. Stanovništvo mora biti u opciji organa zajednice, kao što je to prostor i njegovo uređenje i kao što su to sektori ekonomske i socijalne politike. Lokalna zajednica mora definirati svoju populacijsku politiku kako bi usporila poremećaje odnosno kako bi ih zaustavila kada postoje. Sve navedeno upućuje na sadržaj i ciljeve aktivnosti u razvoju socijalne politike s posebnim naglaskom na demografska kretanja stanovništva. Kako bi bili uspješni, moraju se bazirati na istraživanjima tj. na empirijskim pokazateljima, potrebama koje su metodološki točno utvrđene, organizirane i prikazane u korektnim, znanstveno-analičkim cjelinama, koje su povezane s konkretnim programskim zadacima koje država Bosna i Hercegovina mora donijeti, ali i implementirati.

Definirani prioriteti u Strategiji razvoja FBiH 2021. – 2027.

PRIORITET 2.3.

- Ublažiti trend demografskoga starenja stanovništva, poboljšati stabilnost obitelji i položaj mladih;
- Pružanje financijske i stambene podrške, te usklađivanje porodiljstva s radnim i drugim obvezama, pružalo bi sigurnost i poticalo na rađanje i rast stanovništva, dok bi razvijanje tolerancije i kulture dijaloga pridonijelo stabilnosti obitelji. Posebnu pažnju treba posvetiti ranjivim obiteljima, čemu može znatno pridonijeti jačanje institucija i kapaciteta na lokalnoj razini.

MJERA 2.3.1. *Poticati natalitet i zaštitu obitelji s djecom*

Pružanje financijske i druge podrške obiteljima koje planiraju rađanje djece pružilo bi sigurnost i potaknulo njihovu odluku na rađanje. Podrška u vidu jednokratnih pomoći, redovitih roditeljskih i dječjih dodataka te poreznih olakšica na izdvajanja za djecu, olakšala bi podizanje djece i formiranje zdravije obitelji. Za ostvarivanje ovih aktivnosti potrebno je i osnivanje fonda za planiranje obitelji i osiguranje optimalne roditeljske naknade za sve roditelje i pri tome ujednačavati roditeljske naknade za zaposlene i nezaposlene majke, uzimajući u obzir različite osnove za ostvarivanje prava na roditeljsku naknadu. To podrazumijeva da država preuzme sve obveze koje su vezane za trudnoću i roditeljski dopust, a koje su trenutačno stavljene na teret poslodavcima, davanje olakšica poslodavcima koji imaju uposlene majke s djecom do 16 godina, a posebno s djecom do 7 godina, definiranje trajanja minimalnoga obveznog roditeljskog dopusta, uvođenje fleksibilnosti u radnim odnosima, korištenje dopusta u više navrata (parcijalno), eventualno produljenje dopusta i, u skladu s tim, umanjeње mjesečne naknade, promoviranje mogućnosti korištenja dopusta za očeve radi njege djeteta i sl. Neophodno je raditi na povremenoj obuci i stručnome usavršavanju (o primjeni zakonodavstva i pružanju informacija korisnicima), uspostaviti mehanizma za praćenje, evaluaciju i izvještavanje o stanju u području zaštite obitelji s djecom, te uspostaviti i održavanje središnje bazu podataka o korisnicima u FBiH. Uspješna populacijska politika traži djelovanje u lokalnoj upravi uspostavom organizacije i tijela za obitelji, djecu, mlade, kao i izdvajanje sredstava iz proračuna za poticanje rađanja, zapošljavanja mladih i praćenje konkretnih indikatora kvalitetnijega života različitih kategorija stanovništva. Pored toga, potrebno je na razini Federacije BiH donijeti integrirani strateški dokument za mlade te definirati federalno ministarstvo koje će u svome nazivu sadržavati riječ „i mladi“. Neophodno je donijeti i garanciju za mlade, kao aktivacijsku shemu u skladu s Garancijom za mlade EU kojom će se svim mladima osigurati dobivanje kvalitetne ponude zaposlenja,

nastavka školovanja ili pripravničkoga staža u roku od 4 mjeseca nakon završetka školovanja. Kreiranje programa i jačanje kadra za populacijsku edukaciju omogućilo bi podizanje svijesti o važnosti pitanja populacije i dugoročno bi dalo pozitivne učinke na reprodukciju stanovništva. U tome je smislu potrebno podržati aktivnosti uključivanja sadržaja populacijske politike u obrazovne programe, uključivanje roditelja u učenje o zdravome odrastanju i toleranciji te uključivanje tema iz populacijske politike u medijske sadržaje.

MJERA 2.3.2. Poboljšati reproduktivno zdravlje i područje ranoga rasta i razvoja djece

Biološka sposobnost roditelja za reprodukciju od iznimne je važnosti za svako društvo. U uvjetima produženoga razdoblja seksualne aktivnosti, prije realiziranja roditeljstva, povećani su rizici od spolno prenosivih bolesti i narušavanja reproduktivnoga zdravlja. Stoga je neophodno promoviranje važnosti reproduktivnoga zdravlja među mladima, prije svega kroz obrazovni sustav, kao i provođenje aktivnosti koje pridonose smanjenju spolno prenosivih bolesti. Ovo podrazumijeva jačanje kapaciteta zdravstvenih ustanova i resursa koji će omogućiti kontinuirano savjetovanje u ovoj oblasti, ali i povećanje kvalitete zdravstvenih usluga vezanih za planiranje obitelji, prije i tijekom trudnoće, te usluga novorođenim bebama do 12 mjeseci, kao i djeci do tri odnosno šest godina starosti. Također, kako bi se osiguralo zdravo majčinstvo, potrebno je izjednačiti zaštitu trudnica i roditelja u FBiH. Svako ulaganje u zdrav početak života i rano prepoznavanje odstupanja od normalne trudnoće, posebno zdravstvenih indikacija unutar prve tri godine života djeteta, od neprocjenjive je važnosti za daljnji rast i razvoj djeteta i postizanje njegova punog potencijala. Stoga je jedan od prioriteta kontinuirano unaprijeđenje usluga u oblasti ranoga rasta i razvoja, kako u području zdravstva, tako i u drugim područjima društva, u smislu holističkoga pristupa pružanja usluga vezanih za rani rast i razvoj. Kada je područje zdravstva u pitanju, ovo podrazumijeva jačanje pedijatrijske djelatnosti, posebno na primarnome stupnju zdravstvene zaštite, kao i subspecijalističkih pedijatrijskih disciplina na višim razinama zdravstvene zaštite, te razvoj centara za rani rast i razvoj pri domovima zdravlja u suradnji s ostalim organizacijama i ustanovama u Federaciji BiH koje su akreditirane za pružanje ovih usluga. U ovome će se smislu nastaviti s kontinuiranim unaprjeđivanjem kvalitete zdravstvene usluge, daljnjim širenjem. U skladu sa Zakonom o mladima FBiH, članak 21. stavak 2, potrebno je planirati da ministarstvo koje je nadležno za pitanja mladih u FBiH, u svome nazivu ima i riječ "i mladi". Zakon o mladima u članku 11. stavak 2, naglašava da „svi nivoi vlasti u FBiH imaju obaveze definiranja, usvajanja i provođenja strategija prema mladima”.

MJERA 2.3.3. Unaprjeđivati stambenu politiku

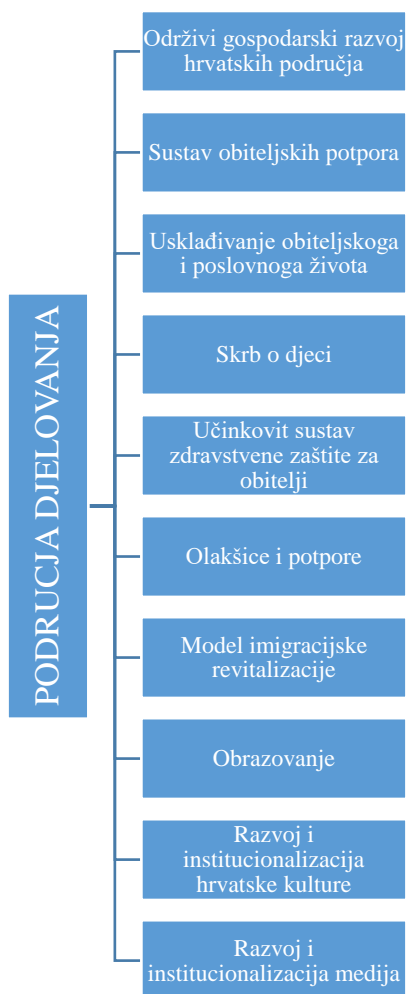
Visoka cijena stanova i zakupnina, uz visoku stopu nezaposlenosti mladih, predstavlja ozbiljno ograničenje za ostanak mladih ljudi u zemlji, stupanje u brak i formiranje odnosno proširenje obitelji. Donošenjem programa subvencioniranja i pružanja poticaja na području stambene politike, ova će mjera pridonijeti lakšemu rješavanju stambenoga pitanja za bračne parove koji prvi put rješavaju stambeno pitanje. U tome je smislu potrebno donijeti posebne programe za osiguranje stambenih kredita (i kredita za individualnu stambenu izgradnju), pružanje poreznih olakšica prilikom kupovine ili izgradnje stana, davanje preporuka lokalnim zajednicama za osiguranje stanova za izdavanje po povoljnim uvjetima i uvjetima neprofitnoga zakupa smještaja mladih bračnih parova koji studiraju i obitelji s više djece. Prednost u dodjeli stanova u zakup trebali bi imati bračni parovi s lošijim materijalnim statusom (imovinski cenzus), osobe s invaliditetom, samohrani roditelji, kao i mladi bez roditeljske skrbi kojima prestaje pravo na javnu brigu, roditelji djece s invaliditetom, osobe iz marginaliziranih kategorija stanovništva, žrtve nasilja itd. FBiH ovom će mjerom osigurati potporu kroz suradnju s bankama i/ili kroz podršku stambenim fondovima. Nadalje, ova mjera podrazumijeva i podršku ranjivim skupinama (raseljene osobe, socijalno ugrožene obitelji itd.) koje također imaju probleme s rješavanjem stambenoga pitanja.

Smjernice populacijske politike - područja djelovanja i aktivnosti

Područja djelovanja podijeljena su na temeljne smjerove razvoja:

1. ODRŽIVI GOSPODARSKI RAZVOJ HRVATSKIH PODRUČJA
2. SUSTAV OBITELJSKIH POTPORA
3. USKLAĐIVANJE OBITELJSKOGA I POSLOVNOGA ŽIVOTA
4. SKRB O DJECI
5. UČINKOVIT SUSTAV ZDRAVSTVENE ZAŠTITE ZA OBITELJI
6. OLAKŠICE I POTPORE
7. MODEL IMIGRACIJSKE REVITALIZACIJE
8. OBRAZOVANJE
9. RAZVOJ I INSTITUCIONALIZACIJA HRVATSKE KULTURE
10. RAZVOJ I INSTITUCIONALIZACIJA MEDIJA

Navedena područja djelovanja predviđena su kroz mjere i aktivnosti u Strategiji razvoja Federacije BiH 2021.– 2027. i Strategijama razvoja županija (integrirane) 2021. – 2027.

Na temelju demografskoga stanja i prostornoga razmještaja Hrvata u BiH, temeljni bi cilj nacionalne (hrvatske) populacijske politike bio *pomlađivanje i brojčani porast stanovništva* (Hrvata) u Bosni i Hercegovini.

Ostvarenje ovoga općeg cilja moguće je ostvariti kroz:

1. Povećanje nataliteta s ciljem da u određenome dužem razdoblju postignemo zadržavanje nataliteta iznad stope mortaliteta, koju je moguće dostići stopom nataliteta;
2. Smanjenje iseljavanja (osobito mladih) poticanjem razvojne ekonomije i planskom stambenom politikom u lokalnim zajednicama;
3. Smanjenje koncentracije stanovništva u velikim urbanim središtima uz poticanje razvoja manjih urbanih naselja (poduzimanje mjera u svrhu zaustavljanja iseljavanja mladih iz ruralnih područja i hrvatskih prostora, plansko i selektivno naseljavanje u rijetko naseljenim mjestima i manjim naseljima);
4. Poticanje povratka hrvatske dijaspe (iseljeništa), kao najpoželjnijega izvora doseljeničkoga toka;
5. Jačanjem društvenog položaja Hrvata osnažiti nacionalni identitet.

Navedeni ciljevi kao i mjere sadržane populacijske politike Hrvata u BiH dio su ukupnih mjera koje su predviđene strategijama razvoja s entitetskih i županijskih razina. Važnost hitnoga poduzimanja mjera populacijske politike očitovat će se kroz dugoročno razdoblje od dvadeset do trideset godina. Ova spoznaja, kao i dosadašnje pojedinačne aktivnosti u otklanjanju negativnih migracijskih i natalitetnih kretanja, predstavljaju poticaj za osnaživanje ukupnih nastojanja u zaustavljanju uočenih i vrlo zabrinjavajućih demografskih procesa.

Sustav mjera

Održivi gospodarski razvoj hrvatskih područja

Kako bi se osiguralo trajno naseljavanje i ostanak stanovništva na područjima lokalne administrativne jedinice, uvode se mjere i poticaji koji doprinose gospodarskomu razvoju i održivosti prostora.

Pitanje stambenoga zbrinjavanja kao osnovne potrebe obitelji rješava se financijskom stambenom potporom kroz sustav olakšica kreditne obveze, zatim privremenim ili trajnim davanjem stanova i kuća u lokalnome (općinskom i gradskom) vlasništvu obiteljima s djecom, dodjelom zemljišta u vlasništvu općine za gradnju kuće, davanjem potpora za kupnju građevinskoga materijala i sve do namjenske kupnje stana ili kuće brojnijim obiteljima s djecom. Operativna provedba i razrada navedenih stambenih poticaja ovisna je, kao i u svim prethodnim poticajima, o proračunskim mogućnostima, o potrebama za radnom snagom, o planskim razvojnim koncepcijama i općenito o prihvaćanju i razumijevanju važnosti obitelji s većim brojem djece i značenju njihova stalnog ostanka unutar gradova i ostalih administrativno-upravnih jedinica.

Stipendijski poticaji jedna su od mjera za osiguranje gospodarskoga razvitka kroz osiguranje ostanka obrazovanih mladih ljudi. Provode se kroz stipendiranje školske i studentske populacije i po primjerima iz lokalnih sredina postali su jedan od učestalijih načina poticanja demografskih, socijalnih i razvojnih procesa. Stipendijske se poticaje uglavnom veže za vremenski stalni boravak u sredinama koje daju stipendije i za potrebnu stručnu obrazovnu profilaciju koja nedostaje, a cijeli se pristup ili model pokazao dosta učinkovitim. Zato se kod ove vrste poticaja ugovorima obvezuje ostanak u lokalnoj sredini u programiranome vremenu, a posebno se pokazalo učinkovitim stipendiranje u okviru planskih radnih potreba lokalnih sredina i kod povećavanja stabilnosti dnevne migracije prema središnjem naselju. Planske potrebe usmjerene su prema

radnoj snazi i stručnim obrazovnim profilima dvostruko važne: kao demografski poticaj ostanka i opstanka i razvoja specifičnih djelatnosti. Stipendijski su poticaji bez takve planske razrade samo dodatni čimbenik iseljavanja mladoga stanovništva izvan zemlje i lokalne sredine. Visina same stipendije određuje se, kao i kod drugih poticaja, ovisno o proračunskim mogućnostima i objektivnim radnim potrebama.

Decentralizacija naselja i poticaj razvoju prigradskih i ruralnih sredina definira se kroz radne poticaje. Smisao je ovih poticaja usklađivanje stalnih primanja i stambenih potreba zbrinjavanja kroz potpore i otpisivanje kredita sukladno broju djece u obitelji, odnosno broju članova obitelji, kroz dodjelu ili kupnju kuće ili kroz zajedničko sudjelovanje u gradnji kuće za stanovanje ili pomoćnih objekata za dodatnu obiteljsku djelatnost. Dostupnost se od mjesta stalnoga stanovanja do mjesta rada u funkcionalnome smislu postavlja do sat vremena prema standardima razvijenih zemalja. Kompenzacija je u pravilu vezana za jeftinije stanovanje i naročito kvalitetnije u smislu prostornih i vremenskih sloboda. Poticaji se u modelu radnih poticaja vežu i za prometni javni sustav, odnosno i za usklađivanje radnoga i nastavnoga vremena s javnim prijevozom, kako bi se dnevna migracija učinila što stabilnijom i zadržalo stalno stanovništvo u lokalnoj sredini.

U radne poticaje moguće je ubrojiti i samozapošljavanje roditelja s djecom u djelatnostima koje se uglavnom temelje na prostornome potencijalu i proizvodno-turističkim potrebama, posebno u ruralnim područjima. Posebno je važno sudjelovanje u tome modelu poticaja lokalne uprave sa stručnom, tehničkom i organizacijskom pomoći, ali i kao nositelja svih ostalih demografskih poticaja kojima je moguće usklađivati obiteljske radne obveze.

Mjere:

1. ***Poticati i sufinancirati cjeloživotno obrazovanje i zapošljavanje dugotrajno nezaposlenih građana, osobito roditelja s otežanim čimbenikom zapošljivosti***

Aktivnosti:

- 1.1. Izraditi analizu ponude i potražnje na tržištu rada
- 1.2. Utvrditi obrazovnu strukturu dugotrajno nezaposlenih roditelja i roditelja s otežanim čimbenikom zapošljivosti
- 1.3. Izraditi program za doedukaciju i/ili prekvalifikaciju nezaposlenih roditelja i roditelja s otežanim čimbenikom zapošljivosti (cjeloživotno učenje)
- 1.4. Donijeti zakonske propise iz područja cjeloživotnoga obrazovanja
- 1.5. Evaluirati uspješnost cjeloživotnoga obrazovanja i zapošljavanja dugotrajno nezaposlenih roditelja i roditelja s otežanim čimbenikom zapošljivosti

2. ***Poticati razvoj potencijalnih središnjih naselja i usmjeravati trend unutarnjih migracija***

Aktivnosti:

- 2.1. Izraditi analizu i utvrditi potencijalna središnja naselja
- 2.2. Izraditi analizu kretanja stanovništva na području potencijalnih središnjih naselja
- 2.3. Osnaživati postojeću infrastrukturu na području središnjih naselja
- 2.4. Izraditi specifični plan i program razvoja potencijalnih središnjih naselja

3. ***Poticati i subvencionirati osiguranje osnovne infrastrukture i osnivanje proizvodnih i uslužnih trgovačkih društava, obiteljskih gospodarstava i drugih oblika zapošljavanja radnoga i fertilnoga stanovništva na prostorima izloženima iseljavanju, ubrzanomu starenju i rijetko naseljenim prostorima***

Aktivnosti:

- 3.1. Izraditi analizu gospodarskoga stanja i iseljavanja stanovništva
- 3.2. Donijeti plan i program gospodarske i populacijske revitalizacije raseljenih područja
- 3.3. Utvrditi potrebe za specifičnim djelatnostima

4. ***Poticati i provoditi mjere stambenoga zbrinjavanja na lokalnoj razini, posebice za mlade koji tek dolaze na tržište rada i na putu su stvaranja vlastite obitelji***

Aktivnosti:

- 4.1. Osigurati jamstvo lokalne zajednice u realizaciji kredita mladim parovima koji su kreditno nesposobni (vježbenici, zaposlenici s niskim prihodima, zaposlenici na određeno vrijeme, nezaposleni i mlade obitelji koje žive u ruralnim područjima)
- 4.2. Podrškom stambenim fondovima i suradnjom s bankama, olakšati rješavanje stambenoga pitanja za bračne parove koji prvi put rješavaju stambeno pitanje, kao i ranjive skupine koje imaju probleme s rješavanjem stambenoga pitanja.
- 4.3. Izraditi poseban propis za osiguravanje jamstva lokalne zajednice u realizaciji kredita mladim parovima koji su kreditno nesposobni

5. ***Osigurati snižene kamatne stope na kredite mladim parovima i obiteljima s djecom na području od posebnoga nacionalnog interesa, ruralnim i depopulacijskim područjima***

Aktivnosti:

- 5.1. Izraditi strategiju stambenoga zbrinjavanja mladih parova i obitelji s djecom na području od posebnoga nacionalnog interesa, ruralnim i depopulacijskih područjima
- 5.2. Izraditi prijedlog propisa kojim se uređuju kamatne stope na stambene kredite mladim parovima i obiteljima s djecom na području od posebna nacionalog interesa, ruralnim i depopulacijskim područjima

Sustav obiteljskih potpora

Poticanje pronatalitetne demografske revitalizacije počinje finacijskim poticajima rodnosti ili poticajima po svakome rođenom djetetu provodi se već u brojnim lokalnim sredinama sukladno svojim procjenama, proračunskim mogućnostima i potrebama očuvanja načina života, gospodarenja, opstanka i razvijanja djelatnosti temeljenih na lokalnim društvenim i prostornim potencijalima. U izravne finacijske poticaje ove kategorije spadaju novčani poticaji po rođenome djetetu i mjesečna ili godišnja novčana davanja po djetetu do određene navršene godine života djeteta te poticaji prema broju rođene djece u obitelji i prema vremenu prebivanja u administrativno-teritorijalnoj jedinici. Ovakvi poticaji rodnosti prepoznati su i dobro prihvaćeni u svim sredinama te predstavljaju afirmativan odnos lokalnih vlasti (općinskih, gradskih...) prema demografskoj obnovi i njima započinje demografska revitalizacija.

Doplatak za djecu novčano je primanje koje koristi roditelj ili druga osoba određena Zakonom o doplatku za djecu, radi potpore uzdržavanja i odgoja djece. Doplatak za djecu jedan je od vrlo često korištenih instrumenata populacijske i obiteljske politike država srednje i sjeverne Europe, pa tako i u Bosni i Hercegovini. Kako bi se ostvarili ciljevi populacijske politike, napose na području podizanja razine rodnosti, nužno je izravne novčane poticaje primijeniti na sve roditelje i rođenu djecu.

Doplatak za djecu, kao izravna mjera poticanja nataliteta, "najvidljiviji" je doprinos društva podmirivanju troškova podizanja djece. Pripadajući iznosi moraju pokrivati što veći dio troškova uzdržavanja djeteta (do njegova osamostaljenja). Osobito je važno da su ta sredstva poticajna za rađanje većega broja djece u obitelji (progresivno rastući s brojem djece). Naposljetku, jednako je važna dugotrajnost i sigurnost primjene ove mjere kao potpore države u ostvarivanju povećanja broja rođenih.

Pružanjem finacijske i druge potpore obiteljima koje planiraju roditi pružila bi se sigurnost i potaknula njihova odluka o porodu, a potpora kao što je jednokratna pomoć (kako bi se osigurala stvarna nadoknada

osnovnih troškova za novorođenčće), redovite roditeljske i dječje naknade te porezne olakšice na dodjelu djece olakšale bi odgoj djece i formiranje zdravije obitelji.

Za realizaciju ovih aktivnosti potrebno je osnovati fond za planiranje obitelji i osigurati optimalne roditeljske naknade za sve roditelje (zaposlene i nezaposlene) u FBiH, a istovremeno izjednačiti roditeljske naknade za zaposlene i nezaposlene majke, uzimajući u obzir različite razloge za ostvarivanje prava na roditeljsku naknadu.

Kako bi se postigao učinkovit sustav obiteljskih potpora koji vodi ka jačanju natalitetne politike, određeni su ciljevi:

- osigurati izravne financijske poticaje za novorođenu djecu u svrhu poticanja demografske revitalizacije
- unaprijediti i proširiti sustav obiteljskih potpora,
- osigurati kvalitativne promjene u financijskoj organizaciji života obitelji,
- redefinirati ulogu i značaj dosadašnjega sustava obiteljskih potpora u općinama i županijama s hrvatskom većinom stanovništva

Mjere i aktivnosti:

1. Osigurati izravne financijske poticaje za novorođenu djecu

Aktivnosti:

- 1.1. Osigurati izravne financijske poticaje po rođenome djetetu prema procjenama, mogućnostima i razini demografskih negativnosti na lokalnoj razini.
- 1.2. Odrediti dužinu stalnoga prebivanja majke prije i poslije rađanja u administrativno-teritorijalnoj jedinici koja uplaćuje poticaje kao preduvjet ostanka obitelji s djecom čime se osigurava demografska budućnost.
- 1.3. Osigurati izravne financijske poticaje za rađanje drugoga, trećega, četvrtoga, petoga ili svakoga novog djeteta kroz povećanje iznosa (dvostruko, trostruko ili do razine procijenjenih lokalnih mogućnosti).
- 1.4. Lokalne sredine koje su počele s izravnim financijskim poticajima po rođenom djetetu nakon nekoga vremena mogu planirati podizanje poticajne politike na višu razinu – na mjesečne ili godišnje poticaje po djetetu najčešće do navršene djetetove 15 godine života ili do završetka osnovne škole.

2. Posebnim propisom institucionalizirati sustav obiteljskih potpora

Aktivnosti:

- 2.1. Izraditi pravni propis za proširenje sustava obiteljskih potpora
- 2.2. Donijeti poseban propis/zakon o sustavu obiteljskih potpora

3. Poticati jedinice lokalne i županijske uprave na isplatu dodatka za dijete

Aktivnosti:

- 3.1. Uvesti dodatak za dijete od strane jedinica lokalne i županijske uprave u jedinstveni propis o sustavu obiteljskih potpora
- 3.2. Utvrditi visinu iznosa dodatka za dijete

4. Osigurati isplatu jednokratne pomoći za opremu novorođenoga djeteta

Aktivnosti:

- 4.1. Utvrditi iznos jednokratne novčane pomoći za opremu novorođenoga djeteta s rastom proračunske osnovice

4.2. Osigurati isplatu jednokratne novčane pomoći za opremu novorođenoga djeteta

5. *Osigurati isplatu pronatalitetnoga dodatka za treće i četvrto dijete u obitelji*

Aktivnosti:

5.1. Za korisnike doplatka za djecu uvesti pronatalitetni dodatak za treće i četvrto dijete u jedinstveni propis/zakon o sustavu obiteljskih potpora

5.2. Utvrditi visinu iznosa pronatalitetnoga dodatka za treće i četvrto dijete

6. *Omogućiti korištenje prava na roditeljsku naknadu svim majkama koje ne ostvaruju pravo kao zaposlene majke za vrijeme obveznoga roditeljskog dopusta*

Aktivnosti:

6.1. Izraditi izmjene i dopune Zakona o roditeljskom dopustu majki koje obavljaju samostalnu djelatnost i nezaposlenih majki

6.2. Izraditi i usvojiti pravni propis koji uvodi zabranu izmjene radnoga mjesta za vrijeme trudnoće i trajanja porodnijskoga dopusta

7. *Promicati novi sustav obiteljskih potpora, s naglaskom na uključivanje većega broja očeva*

7.1. Senzibilizirati roditelje i upoznati ih s njihovim pravima u sustavu obiteljskih potpora

7.2. Pripremiti i provesti medijsku kampanju za promicanje novoga sustava obiteljskih potpora i poticanje očeva na korištenje jednoga dijela roditeljskoga dopusta

Usklađivanje obiteljskoga i poslovnoga života

Za obiteljsku i populacijsku politiku važno je poduzimanje sustavnih aktivnosti na području usklađivanja poslovnoga i obiteljskoga života. Roditelji (i muškarci i žene) moraju ostati uključeni u tržište rada, jer će to zbog depopulacije radno sposobnoga stanovništva biti nužno za održavanje gospodarstva. Na području usklađivanja poslovnoga i obiteljskoga života neophodan je preduvjet stvaranje ozračja ravnopravnosti spolova te isključivanje svih oblika diskriminacije. Stvaranje takva ozračja u društvu olakšat će ravnomjerniju raspodjelu obiteljskih obveza i odgovornosti.

Usljed uvođenja sustava "rada na daljinu" omogućen je rad izvan mjesta institucije, pretežito kod kuće, uz primjenu informacijske tehnologije (računala, programa i računalnih podataka, te telekomunikacijskoga sklopa). To će osobama s invaliditetom ili majkama s malom djecom omogućiti jednako aktivan rad od kuće, a istovremeno će biti u radnome odnosu. Navedenom uredbom stvorene su pretpostavke za primjenu istih oblika rada, kroz vlastite propise, i za javne službe i za privatne poslodavce.

Ciljevi:

- stvoriti pretpostavke za punu zaposlenost radno sposobnoga stanovništva
- osigurati bolju usklađenost obiteljskoga i poslovnoga života
- osigurati potpunu ravnopravnost spolova
- osigurati uvjete za olakšan ulazak i izlazak s tržišta rada, posebice žena

Mjere i aktivnosti:

1. *Osigurati subvencije u plaćanju doprinosa kod korištenja skraćena odnosno nepunoga radnog vremena roditelja za prvo i drugo dijete do treće godine života*

Aktivnosti:

1.1. Utvrditi iznos subvencija u plaćanju doprinosa

1.2. Izraditi prijedlog propisa kojim se uređuju subvencije u plaćanju doprinosa kod korištenja skraćenoga odnosno nepunoga radnog vremena roditelja

2. *Poticati poslodavce na donošenje i primjenu posebnih propisa koji se odnose na posebna poslovna utanačenja i fleksibilizaciju rada i mjesta rada (nepuno radno vrijeme, rad kod kuće i teleposlovanje, klizno radno vrijeme, dopusti)*

Aktivnosti:

2.1. Osigurati valjane pretpostavke za zaposlenost radno sposobnoga stanovništva bez obzira na rodnu pripadnost u odnosu na određenu vrstu poslova

2.2. Organizirati edukacije za poslodavce i javne ustanove te promicati posebna poslovna utanačenja i fleksibilizaciju rada i mjesta rada (tisak brošura i letaka, kampanja)

Skrb o djeci

Kvalitetna skrb o djeci jedan je od važnijih čimbenika u odgovarajućem psihološko-emocionalnom razvoju najmlađega naraštaja. Preporuka stručnjaka za skrb o djeci, od navršene jedne godine (jaslice) te od njihove navršene treće godine (vrtići), svakako je kvalitetna institucionalna briga, zbog bolje socijalizacije djeteta u društvu. Poticaji se razrađuju uglavnom u odnosu na boravak, prehranu i prijevoz gdje je potreba, a raspon im je sve do potpuno besplatna boravka i prehrane polaznika vrtića i jaslica i potpuno besplatne prehrane školske djece i njihova prijevoza do škole.

Osim toga, važno je osigurati društvene potpore obitelji u obavljanju odgojne uloge stvaranjem prostornih, kadrovskih i drugih pretpostavki u cilju što kvalitetnijega odgojno-obrazovnog procesa, a što uključuje stvaranje uvjeta za smještaj djece u dječje vrtiće i uključivanje u programe predškolskoga odgoja i obrazovanja, osiguravanje produženoga boravka ili dvosmjenskoga rada dječjih vrtića, kao i stvaranje uvjeta za jednosmjenski rad škola te cjelodnevni/produženi boravak za djecu osnovnoškolske dobi, organiziranje različitih aktivnosti za djecu u slobodno vrijeme u školi i zajednici, kao i ustrojavanje savjetovališta za djecu, mlade i roditelje, te obiteljskih centara u svim županijama s hrvatskom većinom stanovništva.

Važna poticajna mjera jest potpuno oslobađanje troškova prijevoza i osiguranje besplatnih školskih udžbenika. Uvođenje ovih mjera ima dvostruku dilemu u provedbi jer zahtijeva poznavanje socijalne karte stanovništva i njihova provođenja prema materijalnim i socijalnim razlikama. S druge strane, razlikovanje djece u svim revitalizacijskim koncepcijama usmjerenim prema djeci nije s puno aspekata prihvatljivo.

Na temelju navedenoga, navedeni su ciljevi:

- stvoriti prostorne, kadrovske i druge pretpostavke za primjerenu skrb o djeci, prilagođenu različitim potrebama roditelja i djece te uzrastu djece
- podići kvalitetu institucionalne i izvaninstitucionalne skrbi za djecu
- osigurati ravnomjernu dostupnost usluga namijenjenih djeci
- osnaživanje društvene brige o djeci
- poboljšanje kvalitete života djece iz brojnih obitelji

Mjere i aktivnosti

1. *Osigurati besplatne udžbenike za obvezno obrazovanje*

Aktivnost:

- 1.1. Podjela udžbenika putem škola
- 1.2. Osigurati produženi boravak za djecu u osnovnoškolskim ustanovama

2. Osigurati institucijsko zbrinjavanje za svu djecu predškolske dobi na području jedinica lokalne i županijske uprave

Aktivnosti:

- 2.1. Izraditi ili izmijeniti pedagoške standarde osnovnoškolskih ustanova vezano uz uvođenje produženoga boravka djece u skladu s utvrđenim potrebama
- 2.2. Osnajiti jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave za otvaranje predškolskih ustanova (jaslica i vrtića) ili igraonica
- 2.3. Poticati jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave za izradu plana otvaranja predškolskih ustanova (jaslica i vrtića) i igraonica u skladu s procijenjenim potrebama (broju djece)

Učinkovit sustav zdravstvene zaštite za obitelji

U cilju unaprjeđenja sustava zdravstvene zaštite majke i djeteta javlja se potreba poboljšanja zdravstvene zaštite trudnica, dojenčadi i djece sustavnim praćenjem i nadziranjem svih žena tijekom trudnoće, porođaja i nakon porođaja, pojačanom skrbi neurorizične djece, praćenjem ranoga rasta i razvoja djece radi ranoga otkrivanja poremećaja te provođenjem redovita cijepljenja djece. Osim toga, sustav zdravstvene zaštite majke i djeteta unaprijedit će se i ustrojavanjem savjetovališta za planiranje obitelji i reprodukcijnsko zdravlje, smanjenjem smrtnosti novorođenčadi, dojenčadi i djece korištenjem suvremene opreme u rodilištima, te zapošljavanjem većega broja medicinskoga osoblja u rodilištima i dječjim odjelima.

Također, važno je osigurati program zdrave prehrane za jaslice, vrtiće, osnovne i srednje škole te ustanove koje skrbe za djecu radi određivanja normativa zdrave prehrane. Osim zdrave prehrane, od posebne je važnosti osiguravanje pristupa pitkoj vodi i unos dostatne količine tekućine za svu djecu, te zaštita djece od škodljivih zagađivača okoliša u vodi, hrani, tlu i zraku.

Unaprijeđenja sustava zdravstvene zaštite ima za cilj podići razinu rodnosti, smanjiti smrtnost novorođenčadi, dojenčadi i djece, povećati kvalitetu zdravstvene skrbi za majke i djecu, poboljšati obuhvat i kvalitetu u području biološko-socijalnih i medicinskih činitelja koji djeluju na začecje, tijekom trudnoće i uspješnost poroda, poboljšati povezanost obitelji, stručnjaka i stručnih službi koje rade na zbrinjavanju djece.

Mjere i aktivnosti

1. Osigurati smanjivanje broja prijevremeno rođene djece i djece niske porodne težine

- 1.1. Izraditi Plan i program prevencije
- 1.2. Izraditi Plan i program sustavnoga praćenja i zdravstvenoga nadzora prijevremeno rođene djece i djece niske porodne težine

2. Provoditi preventivne mjere koje će pridonijeti snižavanju broja nasilnih smrti, invaliditeta djece i mladih

- 2.1. Izraditi analizu uzroka nasilnih smrti i invaliditeta
- 2.2. Izraditi Plan i program preventivnih mjera za smanjenje broja nasilnih smrti i invaliditeta

3. Osigurati kvalitetniju zdravstvenu skrb za majke i djecu

3.1. Unaprijediti opremu, kadrove i uvjete u zdravstvenim ustanovama

4. Osnovati centre za planiranje obitelji i reprodukcijno zdravlje pri županijskim bolnicama, općim bolnicama u svim županijama

4.1. Provoditi edukaciju stručnjaka

4.2. Ustrojiti centre za planiranje obitelji i reprodukcijno zdravlje pri županijskim bolnicama, općim bolnicama i postojećim klinikama i poticanje razvoja mreže centara

4.3. Pružati stručnu potporu, informirati i educirati buduće roditelje (savjetodavna pomoć roditeljima i promicanje zdravih načina rane skrbi za dijete)

Olakšice i potpore

Porezni je sustav po općem promišljanju najfunkcionalniji i najučinkovitiji sustav usmjeravanja svih gospodarskih, investicijskih, prostornih, regionalnih, demografskih i sličnih procesa, ali on se na nacionalnoj razini uopće još ne razmatra u svojoj primjeni na demografsku problematiku. Stoga je vrlo važno predložiti ovakav vid olakšica kao trajnu potporu demografskoj revitalizaciji.

Poreznim olakšicama država priznaje određene troškove za uzdržavane članove obitelji. Značajno je podupiranje mladih koji tek dolaze na tržište rada i na putu su stvaranja vlastite obitelji, te obitelji s djecom koje nisu u stanju samostalno riješiti svoje egzistencijalne probleme kroz olakšice namijenjene njihovu stambenom zbrinjavanju.

Ruralna područja, osobito demografski ispražnjeni brdsko-planinski, prigranični i slični prostori, nezavisno unutar koje se administrativno-teritorijalne razine nalaze, trebali bi imati u odgovornome razvojnom gospodarskom konceptu manje porezne stope. Isti bi princip trebao vrijediti i za obitelji s većim brojem djece jer one svojom brojnošću i životnim vrijednostima osiguravaju radnu, mirovinsku i ostalu lokalnu i nacionalnu budućnost. Razdvajanje poreznih obveza prema razredima ili potpuno oslobađanje nekih od poreza (na primjer poreza na dohodak, poreza na dobit pa i poreza na dodanu vrijednost) u marginaliziranim prostorima, obiteljima s većim brojem djece, strateškim, izvoznim i prostoru svojstvenim djelatnostima i sličnima zapravo je prava osnova provođenja demografske revitalizacije na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini.

Ciljevi:

- unaprijediti i proširiti sustav postojećih poreznih olakšica,
- unaprijediti kvalitetu obiteljskoga života

Mjere

1. Povećati porezni odbitak iz plaće za prvo i svako sljedeće dijete

1.1. Izraditi smjernice za povećanje poreznoga odbitka iz plaće na temelju broja djece

1.2. Utvrditi iznos povećanoga poreznog odbitka

2. Mladim bračnim parovima i obiteljima s uzdržavanom djecom povećati najveći mogući iznos do kojega se priznaju porezne olakšice za investicijsko održavanje postojećega stambenog prostora

- 2.1. Izraditi smjernice za povećanje iznosa do kojega se priznaju porezne olakšice za investicijsko održavanje postojećega stambenog prostora na temelju broja djece

Stimulacija imigracijske revitalizacije (dijaspora)

Iznimno snažna emigracija u Bosni i Hercegovini izaziva slabljenje ljudskoga kapitala zbog odljeva najproduktivnijega dijela radne snage i negativno utječe na održivost socijalnih fondova. Ove negativne efekte moguće je ublažiti povratkom emigranata (dijaspore). U globaliziranome svijetu dijaspora postaje sve značajniji razvojni faktor. Dijaspora (posebno u Njemačkoj, Austriji i SAD) može doprinijeti ubrzanju ekonomskoga razvoja zbog transfera znanja, vještina, tehnologija, institucija i vrijednosti, kao i doznakama, zahvaljujući kojima se iznimno niska stopa domaće štednje (čak i negativna u razdoblju 1996. – 2015.) pretvara u nisku agregatnu štednju.

Imigracijski revitalizacijski model za Bosnu i Hercegovinu može biti pozitivan pomak u dugoročnome ciklusu kretanja stanovništva. To se posebno odnosi na hrvatska područja u Bosni i Hercegovini koja imaju obilježje visokoga stupnja tradicionalno iseljeničkih prostora. Veza s hrvatskom dijasporom je još uvijek jaka. Implementira se kroz obiteljske veze, sustavne potpore i poveznicu putem Instituta za migracije i narodnosti RH i Ministarstva za vanjske poslove RH. Ove institucije provode projekte povezivanja dijaspore s matičnom zemljom (npr. projekt Korijeni).

Demografska revitalizacija po pitanju imigracijske revitalizacije može se promatrati kroz dva modela: hrvatska domicilna i iseljenička identitetska. U skladu s prevladavajućom imigracijskom populacijom usmjeravaju se i poticajne revitalizacijske mjere. No, kako bismo adekvatno iskoristili potencijale dijaspore, potrebno je izraditi i stalno ažurirati bazu podataka dijaspore.

Mjera

Povezivanju domaćih kompanija s istraživačima i kompanijama dijaspore, promociju i podršku razvoju lanaca vrijednosti u FBiH i povećanje stupnja njihove globalizacije na temelju pospješivanja transfera znanja, vještina, tehnologija i investicija u FBiH

Aktivnosti:

1. Urediti bazu podataka i kontakata s hrvatskom dijasporom
2. Razviti moguće modele ulaganja u pojedine općine
3. Omogućiti razmjenu znanja i vještina kroz međusobnu mobilnost
4. Osigurati liniju povoljnoga kreditiranja za subjekte iz dijaspore
5. Kako bi se omogućilo lakše financiranje razvojnih projekata, od velike bi važnosti bilo formiranje investicijskoga fonda privatnim sredstvima dijaspore kojim će upravljati predstavnici dijaspore.

Obrazovanje

Razvojem funkcionalnoga sustava obrazovanja i cjeloživotnoga učenja potiče se povećanje uključenosti u procese unaprjeđenja i proširenje učenja, osposobljavanje i usavršavanje kroz rad, poboljšanje organiziranosti, financiranja i upravljanja procesima obrazovanja odraslih, te razvijanje procesa i priznavanja neformalno stečenih znanja i vještina. Ono što se posebno ističe jest značajnija podrška ustanovama za obuku odraslih i njihova certifikacija, kao i donošenje zakonom priznatih programa obrazovanja odraslih. Ovi bi programi bili usmjereni na pružanje usluga dokvalifikacije, prekvalifikacije i pripreme za posao.

Mjere

1. Osigurati fleksibilnost obrazovnog sustava u prilagodavanju potrebama tržišta rada kroz fleksibilnost u ponudi predmeta i stalno praćenje potreba za radnom snagom te pružiti potporu učenicima i roditeljima koji su u obrazovnome ciklusu.

- 1.1. Usklađivati upisne politike s potrebama tržišta rada povećavajući udio praktičnih znanja i vještina, uspostaviti dualni sistem obrazovanja i dokvalifikaciju nastavnoga kadra radi usklađenosti obrazovanja s potrebama tržišta rada.
- 1.2. Promoviranje i sufinanciranje stipendiranja talentiranih srednjoškolaca i studenata
- 1.3. Sufinanciranje specijalizacija i razvoj projekata u i izvan BiH,
- 1.4. Izraditi pravni okvir za roditelje koji studiraju uz rad i/ili duže studiranje bez povećanja cijene
- 1.5. Osigurati doplatu za roditelje studente, za sve dodiplomce studente, vaučere za vrtiće, potporu za stanovanje za studente parove s djecom
- 1.6. Izraditi program obuke za prekvalifikaciju u IT/STEM sektor
- 1.7. Stimulirati izdvajanja za neformalno obrazovanje i osigurati porezne olakšice za troškove obrazovanja radnika i promociju programa učenja uz rad te stažiranja

Razvoj i institucionalizacija hrvatske kulture i njezino stavljanje u funkciju demografske održivosti

Jačanje vlastitih neovisnih kulturnih, znanstvenih i obrazovnih institucija od vitalna je interesa za svaki narod koji drži do svoje povijesti, ali i budućnosti, do vlastite nacionalne i demografske opstojnosti, ali i svekolika boljitka. Svijest o tome trebaju imati svi politički predstavnici Hrvata u BiH, kako bi svatko sa svoje pozicije i u skladu s mogućnostima pružio potporu opstanku, jačanju i boljitku institucija u kojima se održava, njeguje i razvija hrvatska kultura kao bitna odrednica hrvatskoga identiteta, odnosno nacionalne i političke samosvijesti.

Mjere

1. ***Kreirati političke, zakonske i institucionalne preduvjete za kreiranje i provođenje nacionalne kulturne politike.***
 - 1.1. Izraditi i usvojiti županijske zakone o kazalištima/muzejima/audiovizualnome stvaralaštvu itd.
 - 1.2. U skladu s ustavnim nadležnostima, a u svrhu jačanja područja kulture, odvojiti kulturu od obrazovanja i znanosti u zasebno županijsko ministarstvo kulture (uz mogućnost dodavanja sporta i turizma).
 - 1.3. Povećati utjecaj i osnažiti kapacitete Odjela za kulturu i sport GV HNS BiH kao institucionalnoga okvira unutar kojega se razmjenjuju informacije, koordiniraju aktivnosti, utvrđuju ciljevi i stajališta po svim pitanjima vezanim za kulturu i kulturnu politiku Hrvata u BiH.
 - 1.4. U rad Odjela aktivno uključiti hrvatske predstavnike iz svih ustanova i tijela koji se bave kulturom i kulturnom politikom, od državne i entitetske do županijske, gradske i općinske razine.
 - 1.5. Izraditi registar u kojem će biti popisane, opisane i klasificirane sve ustanove/udruge/projekti/manifestacije s područja kulture i umjetnosti po kriteriju značaja: nacionalni – regionalni – županijski – gradski – općinski).
 - 1.6. Izraditi kulturne strategije na razini županija te Nacionalnu kulturnu strategiju Hrvata u BiH.
2. ***Osnovati ustanove i udruge nužne za opstanak i razvoj nacionalne kulture te infrastrukturno, tehnički, kadrovski i financijski osnažiti već postojeće.***

- 2.1. U svakoj županiji s hrvatskom većinom osnovati/osnažiti Zavod za zaštitu kulturno-povijesne baštine.
 - 2.2. U okviru Sveučilišta u Mostaru (SUM) osnovati: Muzičku akademiju te Akademiju dramskih i filmskih umjetnosti te institucionalno osnažiti Akademiju likovnih umjetnosti i Sveučilišnu galeriju.
 - 2.3. U okviru Hrvatskoga narodnog kazališta u Mostaru pokrenuti proces formiranja opernoga i baletnoga ansambla.
 - 2.4. Institucionalno osnažiti: Hrvatsku akademiju za znanosti i umjetnost u BiH, Hrvatsko narodno kazalište u Mostaru, Simfonijski orkestar Mostar, Hrvatski dom hercega Stjepana Kosače i Galeriju kraljice Katarine Kosače, Lutkarsko kazalište Mostar te sve pravno registrirane muzeje i galerije u okrilju Katoličke Crkve u BiH.
 - 2.5. U svakome gradu/općini s hrvatskom većinom imati barem jednu ustanovu koja se bavi produkcijom i distribucijom kulturnih sadržaja (kulturni centri, knjižnice itd.).
 - 2.6. Poticati osnivanje i podržavati rad što većega broja hrvatskih kulturno-umjetničkih društava koja njeguju izvornu i tradicijsku kulturu i umjetnost.
3. ***Osigurati materijalno-tehničke te produkcijske uvjete za produkciju i prikazivanje kulturnih i umjetničkih sadržaja najviše produkcijske razine.***
- 3.1. Dovršiti gradnju zgrade Hrvatskoga narodnog kazališta u Mostaru. U zgradi će, pored HNK Mostar, sa svim potrebnim prostorijama biti smješteni i Simfonijski orkestar Mostar te dvije buduće umjetničke akademije Sveučilišta u Mostaru: Akademija muzičkih umjetnosti i Akademija dramskih i filmskih umjetnosti.
 - 3.2. Izgraditi/rekonstruirati i opremiti višenamjensku dvoranu u svakome gradu/općini s hrvatskom većinom u BiH u kojoj će se, pored kreiranja i prikazivanja kulturnih i umjetničkih sadržaja nastalih na razini grada/općine, moći igrati predstave HNK Mostar i Lutkarskoga kazališta, izvoditi koncerti Simfonijskoga orkestra Mostar te prikazivati filmovi u suvremenim digitalnim formatima.

Razvoj i institucionalizacija medija i njihovo stavljanje u funkciju demografske revitalizacije bosanskohercegovačkih Hrvata

Mediji kao institucije djeluju svojom uredničkom politikom i distribuiranim medijskim sadržajima na razvoj društva, kulture i ponašanje pojedinaca i društvenih skupina, što bitno djeluje i na politička i na opća društvena kretanja. Isto tako društvena okolina, dostignuta kulturna razina, a i političke institucije s druge strane izravno djeluju na razvoj medija i medijskih sustava kao kulturnih formacija. Svaka nacionalna zajednica koja suvereno promišlja nacionalnu politiku čiji su ključni segmenti osiguravanje nacionalne i demografske opstojnosti upravo putem medija afirmira svoje povijesne, kulturne i opće identitetske vrijednosti publicirajući medijske sadržaje koji bi morali biti dostupni cjelokupnoj javnosti uvažavajući strukturu te javnosti i njezinu heterogenost u pogledu prostorne raspršenosti i svake druge raznolikosti.

Da bi hrvatski mediji u Bosni i Hercegovini činili kulturnu formaciju – medijski sustav, te na taj način promicali identitetske posebnosti bosanskohercegovačkih Hrvata i potpomagali realizaciju demografske strategije, potrebno je razvijati i medijsku politiku Hrvata u Bosni i Hercegovini kao dio integralne medijske politike BiH. Kako bi se implementirala medijska politika te putem medija učinila dostupnom i jasno prezentiranom i demografska strategija revitalizacije Hrvata u BiH, neizbježno je urediti zakonodavni okvir djelovanja medija, prije svega u okviru Javnoga RTV sustava, uvesti instrumente medijskih potpora

regionalnim i lokalnim medijima te definirati ciljeve, mjere i aktivnosti razvoja medija kako bi mediji zauzeli društvenu ulogu koja se od njih očekuje.

Mjere i aktivnosti:

1. Kreiranje političkih, zakonskih i institucionalnih preduvjeta za provođenje medijske politike bosanskohercegovačkih Hrvata.

- 1.1. Povećati politički utjecaj i osnaživati kapacitete Odjela za medije i informiranje GV HNS-a kao institucionalnoga okvira unutar kojega se razmjenjuju informacije, koordiniraju aktivnosti, utvrđuju ciljevi i stajališta po svim pitanjima vezanim za medije i medijsku politiku Hrvata u BiH.
- 1.2. Pripremiti i usvojiti županijske zakone o medijima.
- 1.3. Izraditi registar medijskih kuća – budućih sastavnica medijske mreže b-h. Hrvata – klasificiranih po kriteriju značaja (nacionalni, regionalni/županijski, gradski/općinski).

2. Uspostavljanje okvira održivosti i razvoja medijskih kuća.

- 2.1. Institucionalno osnaživati Radioteleviziju Herceg Bosne, kao i ključne novinske i radijske kuće kroz poboljšanje kadrovskih, infrastrukturnih i programskih kapaciteta.
- 2.2. Restrukturirati Javni RTV sustav BiH koji bi uključivao RTV servis čiji se program uređuje u skladu s potrebama hrvatskoga naroda u BiH (RTV HB) te emitira na cijelome prostoru Bosne i Hercegovine.
- 2.3. U svakoj županiji, gradu i općini s hrvatskom većinom osnaživati i osnivati lokalne i regionalne medije koji programske sadržaje objavljuju na hrvatskome jeziku i čije objave uključuju sadržaje usmjerene k hrvatskomu stanovništvu te u okviru Sveučilišta u Mostaru (SUM) poticati razvoj Medijskoga centra i Studija novinarstva.

3. Formiranje medijske mreže b-h. Hrvata (media pool)

- 3.1. Osnovati zajedničku platformu (*media pool*) hrvatskih medijskih kuća u BiH koje bi proizvodnjom i razmjenom programskih sadržaja osigurale distribuciju informacija u sve prostore BiH na kojima Hrvati obitavaju.
- 3.2. Institucionalno poticati produkciju programskih sadržaja namijenjenih podizanju svijesti o mjerama demografske revitalizacije b-h. Hrvata temeljenih na zajedničkoj platformi proizvodnje informativnoga, kulturno-obrazovnoga, dokumentarnoga i drugih programa čiji sadržaji afirmiraju identitetske vrijednosti b-h. Hrvata.

Provedba mjera

Navedene mjere odraz su revitalizacijskih modela koji mogu biti provedivi ukoliko se kontinuirano i dosljedno provode. Namijenjena je svim razinama vlasti koji kroz svoje aktivnosti mogu planirati i provoditi mjere, a u skladu sa njihovim financijskim planovima. Kako bi se postigao rezultat, osim provedbi ovih mjera potrebno je vršiti koordinaciju u suradnji s gradovima i općinama, te inicirati određene aktivnosti na drugim nivoima vlasti, odnosno zahtijevati njihovo provođenje. Za provođenje mjera, koje bi bile u nadležnosti vlasti županija neophodno je formirati određeno radno tijelo koje bi pratilo provođenje ovih mjera, te koje bi obavještavalo hrvatsko koordinirajuće tijelo ili Hrvatski narodni sabor o realizaciji istih. Također, na nivou gradova i općina bi bilo potrebno formirati određena radna tijela koja bi pratila provođenje pojedinih mjera na ovom nivou, putem kojih bi se vršila koordinacija s kantonalnim nivoom vlasti. Implementacija strateških mjera i aktivnosti može se definirati putem 3 ključna koraka:

1. utvrditi stanje provedbe pojedinih mjera i njih učinak

2. kroz koordinaciju i međusobnu pomoć podržati sve JLS u provedbi mjera
3. putem radnih grupa vršiti kontinuirani monitoring i evaluaciju učinkovitosti mjera

Jedino se takvim sektorskim pristupom, uključenošću i suradnjom apsolutno svih institucija može pomoći u stabilnosti ili čak u poboljšanju demografske slike stanovništva.

Umjesto zaključka

Iz prikaza geneze dekroatizacije Bosne i Hercegovine kroz povijest kao i političkoga položaja hrvatskoga naroda nakon Daytona do danas, razvidno je da je ustavno-pravni položaj u izravnoj vezi s demografijom naroda. Razvidno je da je politička ravnopravnost i politički subjektivitet u izravnoj vezi s ostvarivanjem osobnih građanskih prava posebice kada se radi o višenacionalnim državama kao što je Bosna i Hercegovina. Stoga je kao preduvjet uspješne demografske obnove hrvatskoga naroda u BiH neophodno izboriti se za punu ustavnu jednakopravnost. Kada govorimo o političkim preduvjetima za stvaranje održive demografske revitalizacije, tada se to nikako ne može reducirati samo na ustavno-pravni položaj i prava u izbornome procesu već političke preduvjete treba shvatiti mnogo šire kao što možemo iz prethodno navedenoga vidjeti da se to odnosi i na obrazovanje, zdravstvo, kulturu, medije itd. Međutim, za uspjeh sektorskih politika neophodna je politička stabilnost, a u višenacionalnim državama ona počiva na standardizaciji i harmonizaciji odnosa između zajednica.

Rezultati popisa stanovništva iz 2013. godine pokazali su da je Bosna i Hercegovina doživjela signifikantan demografski pad koji se i dalje nastavlja. Depopulacija i starenje dominantno određuju tok razvoja njezina stanovništva, a oba procesa dodatno se dinamiziraju povećavanjem razlike između broja živorođenih i broja umrlih (u korist potonjih) iz godine u godinu, te nastavkom iseljavanja, pretežito mladih. Uslijed takvih populacijskih tendencija, Bosna i Hercegovina se, prema relevantnim pokazateljima, rangira među demografski najkritičnije europske zemlje. Evidentno je da negativni demografski momentum sve više dolazi do izražaja. Nizak i opadajući natalitet uz produženje prosječnoga životnog vijeka u skorije će vrijeme dovesti do neprihvatljiva omjera mladih i starih, a time će biti izazvani još ozbiljniji poremećaji u svim dobnim funkcionalnim kontingentima. Imajući u vidu da je fertilni kontingent ključna odrednica (bio) reprodukcije stanovništva, naročito zabrinjava njegova daljnja kontrakcija zbog smanjena priljeva novih naraštaja i emigracije koja ne jenjava.

Djelovanje nekih remetilačkih faktora na reprodukciju stanovništva moglo bi se eliminirati ili barem ublažiti odgovarajućim mjerama populacijske politike, ali one izostaju.

U uvjetima visokih troškova života u Bosni i Hercegovini, hipernezaposlenosti, siromaštva i socijalne isključenosti, posebno osoba u dvadesetim i tridesetim godinama, proširenje porodice bi u mnogim slučajevima pogoršalo njihov ionako nezavidan materijalni položaj. Problem nezaposlenosti, koji je među mladima poprimio epidemiološke razmjere, osim što utječe na odluku o sklapanju braka i rađanju, snažan je repulzivni faktor koji će i u narednome razdoblju poticati iseljavanje iz države. Emigracijom se tako gubi ljudski kapital čime je ugrožena perspektiva ne samo demografskoga nego i, općenito, društvenoga razvoja Bosne i Hercegovine.

Budući da je Bosna i Hercegovina tradicionalno iseljenička zemlja, negativan je migracijski saldo (veći broj iseljenih od broja useljenih osoba) već dugo na snazi. Nalazi mnogih istraživanja nedvojbeno pokazuju da su među migrantima najviše zastupljene uzrasne grupe od punoljetstva do sredovječne dobi, naročito ako se radi o ekonomskome tipu migracija. Unutar ovoga dobnog raspona prevladavaju osobe u dvadesetim godinama, a to je upravo populacija s najvećim (pro)kreacijskim potencijalom. Imajući u vidu negativne demografske učinke selektivnosti migranata prema dobi, koji imaju ne samo trenutni nego i dugoročni karakter, ukupna depopulacija bila je neminovna, a nastaviti će se i u budućnosti. Prema demografskim projekcijama

Ujedinjenih nacija (srednja varijanta), očekuje se da će se u Bosni i Hercegovini do 2050. godine broj stanovnika u odnosu na 2015. godinu biti manji za oko 20 posto (UN, 2015).

Ključna zapažanja

- Bosna i Hercegovina suočava se s nizom ozbiljnih izazova u pogledu stanovništva: pad stanovništva, fertilitet je daleko ispod razine zamjene generacija, ubrzana emigracija i starenje stanovništva, što ima dugoročne i dalekosežne posljedice.
- Najvažnija demografska implikacija dugoročno niskoga fertiliteta ogledat će se u velikome smanjenju fertilnoga kontingenta. Time će se podrivati buduća reprodukcija i smanjiti mogućnosti za buduće djelotvorno povećanje novih generacija, što opet predstavlja veliko ograničenje za djelovanje kroz populacijsku politiku.
- Trebaju se očekivati značajne promjene u strukturi stanovništva s obzirom na to da će se udio populacije u dobi od 65 i više godina najvjerojatnije povećati za 75%. S obzirom na činjenicu da će se broj mladih znatno smanjiti, očekuje se porast stope ovisnosti osoba starije životne dobi, dok će se radno sposobna populacija, koja će biti gotovo prepolovljena, naći pod snažnim pritiskom. U zavisnosti od ekonomskih čimbenika, ovo može dovesti do stvaranja mogućnosti za zapošljavanje, ali također može ukazati i na nedostatak radne snage u budućnosti, što može biti snažan ograničavajući čimbenik ekonomskoga razvoja.
- Značajna prostorna i demografska polarizacija i nejednaka distribucija stanovništva ometaju usklađen regionalni razvoj i funkcionalnu prostornu održivost.
- Trenutačno, BiH nema sveobuhvatnu opću populacijsku politiku na državnoj razini niti strategiju koja bi se izravno odnosila na pitanje demografskoga razvoja. Sva zapažanja u pogledu dugoročnih populacijskih trendova u Bosni i Hercegovini trebaju biti jasan znak upozorenja kreatorima politika da je potrebno hitno djelovati u pravcu donošenja populacijske politike i provođenja odlučnijih mjera.
- Stanovništvo BiH smanjuje se i stari zbog niske stope fertiliteta i snažne emigracije. Broj stanovnika BiH iznosi 3,3 mil. 2019. godine (Graf 1). UNDESA projekcija pokazuje da će broj stanovnika BiH pasti na čak 1,6 mil. do 2100. godine.
- Iako negativni demografski trendovi djeluju na sva tri konstitutivna naroda i druge građane u Bosni i Hercegovini, Hrvati, koji su najmalobrojniji i koji uglavnom imaju državljanstvo RH, uz tradicijsku sklonost migracijama dodatno su izloženi negativnim demografskim trendovima.
- Zato je prioritet svih prioriteta žurno poduzimanje svih sustavnih mjera iz ove Strategije kako bismo ove negativne demografske trendove za početak barem ublažili, a srednjoročno i dugoročno osigurali demografski oporavak i sigurnu budućnost za ostanak i opstanak novih generacija na ovim prostorima.

Literatura

Članci:

1. Družić, S., Demografsko starenje stanovništva i socijalna politika, Zbornik radova 12, Univerzitet u Bihaću, 2020.
2. Kovačević, M., The Weak Points of Statistical and Demographic Analysis in Estimations of War Victims in Bosnia and Herzegovina in the Period 1992-1995. Stanovništvo. 1-4. pp. 13-42, 2005.
3. Lutz, W., V. Skirbekk and M. R. Testa 2006. The low-fertility trap hypothesis: Forces that may lead to further postponement and fewer births in Europe. Vienna Yearbook of Population Research 4: 167–192. <https://doi.org/10.1553/populationyearbook2006s167>
4. Marinković, D. (2014). Demografske determinante populacione politike Republike Srpske. Univerzitet u Banjoj Luci, Prirodno-matematički fakultet. Banja Luka.
5. Marinković, D., Majić, A. (2018). Stanovništvo Republike Srpske – demografski faktori i pokazatelji. Univerzitet u Banjoj Luci, Prirodno-matematički fakultet. Banja Luka.
6. Milićević, M., Papac, I., Herceg, N., 2017.: Stanje i mogućnosti korištenja EU fondova u županijama s hrvatskom većinom stanovništva, Zbornik radova Međunarodne znanstveno stručne konferencije “Hrvati u BiH - nositelji europskih vrijednosti”, Neum, 16. i 17. 3. 2017.
7. Milićević, M., Papac, I., Herceg, N., 2018.: Održivi razvoj Hrvata u BiH kroz EU fondove, Zbornik radova Međunarodne znanstveno stručne konferencije “Rješenje hrvatskog pitanja za europsku BiH”, Neum, 16. i 17. 3. 2018.
8. Milićević, M., Zeljko, Z.; Ružić, D.; Galić M., 2019.: Ekonomska učinkovitost JLS-a u službi učinkovitog teritorijalnog ustroja FBIH, Zbornik radova Međunarodne znanstveno stručne konferencije “Europski ustav za BiH”, Neum, 16. i 17. 3. 2019.
9. Milićević, M.; Maletić, I., Kandžija, V., 2018.: Početak pregovora i znatno veća ulaganja EU kao temelj stabilnog rasta i razvoja BiH, Zbornik radova Međunarodne znanstveno stručne konferencije “Rješenje hrvatskog pitanja za europsku BiH”, Neum, 16. i 17. 3. 2018.
10. Miljak, M., O(p)stanak Hrvata u Bosni i Hercegovini, Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu, Vol. 12 No. 2. - 3., 2021.
11. Nikitović, V., Long-term effects of low fertility in the region of former Yugoslavia, Stanovništvo 54 (2), 27-58
12. Pašalić, S., Vuković, D., Jovičić, M., Stević, D. (2017). Dynamics and directions of demographic changes in Bosnia and Herzegovina. IJASOS – International E-Journal of Advances in Social Sciences, Vol. III. Issue 7.
13. Radić, D. (2010) Savremeni demografski problem regionalnog razvoja Bosne i Hercegovine. Master rad. Beograd: Univerzitet u Beogradu Geografski fakultet.
14. Sobotka, T., Skirbekk, V. and Philipov, D. (2011) Economic Recession and Fertility in the Developed World. A Literature Review. Population and Development Review, 37, 267-306. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1728-4457.2011.00411.x>

15. Sobotka, T., Lutz, W., 2010: Misleading policy messages derived from the period TFR: Should we stop using it? In: Comparative Population Studies – Zeitschrift für Bevölkerungswissenschaft 35,3: 637-664 [doi: 10.4232/10.CPoS-2010-15en].
16. Spasovski, M. (1995) Osnovne odlike demografskog razvitka Bosne i Hercegovine od 1918. do 1991. godine. Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena. Zbornik radova. Knj. 12. Istorijski institut SANU. Beograd.
17. Šterc, S., Milićević, M., Herceg, N., 2017.: Hrvati u BiH – demografska stvarnost, Zbornik radova Međunarodne znanstveno stručne konferencije “Hrvati u BiH - nositelji europskih vrijednosti”, Neum, 16. i 17. 3. 2017.
18. Šterc, S., Milićević, M., Herceg, N., 2017: Revitalizacijski potencijal hrvatskog naroda, Motrišta, br. 93-94
19. Tomanović, S, Ljubičić, M, Stanojević, D. (2014) Jednoroditeljske porodice u Srbiji. Sociološka studija., ISIFF, Čigoja, Beograd.
https://www.researchgate.net/publication/280088744_Jednoroditeljske_porodice_u_Srbiji_5
20. Vukšić, T.: „Smanjivanje broja katolika u Bosni i Hercegovini i potreba da se ono zaustavi“. Crkva u svijetu, Vol. 55, No. 3 (2020.): 535-552. URL: <https://hrcak.srce.hr/247654>

Dokumenti

1. Analiza stanja stanovništva u Bosni i Hercegovini, Populacijski fond Ujedinjenih naroda (UNFPA),
2. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (BHAS),
3. Federalni zavod za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine (FZS),
4. Projekcije stanovništva Bosne i Hercegovine za period 2020.-2070., Populacijski fond Ujedinjenih naroda (UNFPA), Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (BHAS), Federalni zavod za statistiku Federacije Bosne i Hercegovine (FZS), Republički zavod za statistiku Republike Srpske (RZSRS),. <http://www.bhas.ba/News/Read/42>
5. Republički zavod za statistiku Republike Srpske (RZSRS), <http://www.bhas.ba/News/Read/42>
6. Statistički podatci o stanovništvu Bosne i Hercegovine. URL: <https://www.statistika.ba>
7. Strategija o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske, Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske. URL: https://hrvatiizvanrh.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/opcenito_djelokrug//hmiu1622297517.pdf
8. Strategija razvoja FBiH 2021- 2027
9. UN, World Population Prospects 2019; European Commission, Joint Research Centre, 2018; https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/lutz_et_al_2018_demographic_and_human_capital.pdf
10. Zakon o popisu stanovništva, kućanstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013. Godine, Federalni zavod za statistiku. URL: <https://fzs.ba/index.php/o-nama/pravni-propisi/>
11. Zavod za školstvo Mostar